

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra archivnictví a pomocných věd historických

Bakalářská práce

Šárka Bohatová

Historie dolních Novoměstských mlýnů v Praze

History of the Lower New Town Mills in Prague

Praha 2024

Vedoucí práce: doc. PhDr. Zdeněk Hojda, CSc.

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucímu své práce doc. PhDr. Zdeňku Hojdovi, CSc, za velkou trpělivost, cenné rady a veškeré připomínky. Dále bych chtěla moc poděkovat PhDr. Kateřině Bečkové z Muzea hlavního města Prahy, která mi poskytla mnoho užitečných informací a trpělivě odpovídala na mé dotazy. Velkým přínosem mi byla kronika mlynářského rodu Kubešů, s laskavým zapůjčením Mgr. Ing. Jaroslava Kubeše. Tímto bych mu chtěla velmi poděkovat. Nesmím zapomenout ani na Mgr. Jitku Močičkovou, Ph.D. z Historického ústavu AV ČR, za poskytnutí hodnotných kartografických materiálů. Rozhodně nesmím zapomenout na Mgr. Andreu Veverkovou a Bc. Kateřinu Pokornou, které mi pomáhaly se stylistikou a opravou textu. Nakonec, bych chtěla poděkovat své rodině za podporu a pochopení, které se mnou měla.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 10.8. 2024

.....
Šárka Bohatová

Abstrakt

Bakalářská práce se soustředí na historii dolních Novoměstských mlýnů, a to konkrétně na s nimi spojenou vodárenskou věž vyskytující se na území tehdejšího Nového Města v Praze. Zaměřuje se především na historický vývoj vodárny v oblasti tzv. dolního Nového Města – Novomlýnské vodárenské věže v dnešní Petruské čtvrti. Práce si klade za cíl v kontextu dějin mlynářství a vodárenství objasnit význam a funkci věže pro obyvatele dané městské čtvrti, ale i město samotné. Její úloha byla velmi těsně spjata s původními mlýny, které se do současnosti již nedochovaly. Z tohoto důvodu jim v rámci bakalářské práce bude věnována větší část pozornosti. Na příkladu dnes již zaniklého Helmova (později Kubešova) mlýna se práce pokusí nastínit fungování a každodenní život této oblasti. Rovněž se práce snaží zachytit podobu a proměny prostředí dolního Nového Města u vltavských břehů v časovém rozsahu přibližně od počátku 14. století až do období její asanace na počátku 20. století.

V práci byly využity též kartografické prameny a historické fotografie k ilustrování původní podoby Prahy v porovnání se současným stavem, které se nacházejí v příloze.

Klíčová slova

Nové Město, Novoměstské mlýny, Novomlýnská vodárenská věž, Petruská čtvrť, Pražské ostrovy, vodárenství.

Abstract

The bachelor's thesis focuses on the the history of the Lower New Town Mills, specifically on the associated water tower in the territory of the former New Town in Prague. It mainly deals with the historical development of the waterworks in the area of the so called Lower New Town – the New Mill Water Tower in today's Petřská district. The thesis aims to explain the importance and function of the tower for the inhabitants of the district and the city itself in the context of the history of milling and waterworks. Its role was very closely linked to the original mills, which have not survived to the present day. This is the reason, they are the focus of my bachelor thesis. Using the example of the now defunct Helm's (Kubeš) Mill. Also the thesis will attempt to outline the functioning and daily life of this area. The thesis also strives to capture the form and changes of the environment of the lower New Town on the banks of the Vltava River over a time span from approximately the beginning of the 14th century to the period of its renewal in the early 20th century.

Cartographic sources and historical photographs have also been used to outline the original appearance of Prague at that time in Prague comparison with its current state.

Key words

New Town, New Town Mills, New Mill Water Tower, Peter's quarter, Prague islands, water works.

Obsah

Úvod.....	9
1 Rozbor literatury a pramenů	10
1.1 Literatura.....	10
1.2 Archivní prameny	13
2 Petrská čtvrť a Poříčí	14
3 Mlýny na řece Vltavě	22
3.1 Vznik a vývoj mlýnů.....	22
3.2 Typy vodních mlýnů.....	23
3.3 Jezy na řece Vltavě	25
3.4 Historie pražských mlýnů od konce 14. století do poč. 20. století	26
4 Mlýny na pravém břehu Vltavy.....	28
4.1 Staroměstské mlýny.....	28
4.2 Šitkovské mlýny	29
4.3 Mlýny Šerlinské.....	31
4.4 Olbramovské mlýny.....	32
5 Mlýny na levém břehu Vltavy	33
5.1 Kartouzské mlýny	33
5.2 Petržilkovský mlýn	33
5.3 Sovovy mlýny	34
5.4 Velkopřevorský mlýn	35
5.5 Nové mlýny.....	38
5.5.1 Stará Vodárna čp. 1240/1.....	39
5.5.2 Nová Vodárna čp. 1243/2	39
5.5.3 Mlýn čp. 1241/3	40
5.5.4 Mlýn čp. 1294/4.....	40
5.5.5 Mlýn čp. 1242/5.....	40

5.5.6	Mlýn čp. 1293/6.....	40
5.5.7	Mlýn čp. 1292/7.....	40
5.5.8	Mlýn čp. 1230/8.....	41
5.5.9	Mlýn čp. 1528/9.....	41
5.6	Dolnolodecké mlýny.....	41
5.6.1	Mlýn čp. 1295/4.....	42
5.6.2	Mlýn čp. 1296/6.....	42
5.6.3	Mlýn čp. 1297/8.....	42
5.6.4	Mlýn čp. 1298/10.....	43
5.6.5	Mlýn čp. 1301/16.....	43
5.7	Helmovské mlýny.....	43
5.7.1	Zadní bouda čp. 1203.....	46
5.7.2	Bouda s jedním složením čp. 1204.....	47
5.7.3	Mlýn čp. 1278/6.....	48
5.7.4	Mlýn čp 1303/5.....	48
5.7.5	Mlýn čp. 1377.....	48
5.7.6	Mlýn čp. 1221/2 a 1302/3.....	48
5.7.7	Mlýn čp. 1220/2.....	49
5.7.8	Pila čp. 1219.....	51
5.7.9	Šejdovna čp. 1222/8.....	51
5.8	Mlýn Na Kameni.....	51
6	Novomlýnská vodárenská věž.....	55
6.1	Vznik a vývoj vodárenství.....	55
6.2	Počátky vodárenství v Čechách.....	55
6.3	Historie Novomlýnské vodárenské věže.....	56
6.4.	Jan Decapauli.....	66
	Zdroje.....	68
	Archivní prameny.....	68

Literatura	69
Internetové zdroje.....	70
Seznam zkratk	71
Přílohy	72
Kartografické materiály	72
Fotografické materiály.....	74

Úvod

Téma závěrečné práce jsem si zvolila na základě své pracovní zkušenosti na Novomlýnské vodárenské věži, spadající pod správu Prague City Tourism na místě dnešní Petrské čtvrtě, kde se kdysi nalézaly pražské Nové mlýny. Téma vodárenství jsem následně rozšířila o historii dolních Novoměstských mlýnů, které byly s vodárnou pevně spojeny.¹

Mlynářství hrálo v dějinách hlavního města zásadní roli. Bylo spojeno s řekou Vltavou, poskytovalo obživu místním obyvatelům a vytvářelo tehdejší celkový ráz středověkého a raně novověkého města. Během následujících staletí se tvář metropole, silně spjaté s Vltavským tokem vícekrát proměnila. Dnes bychom již některá místa nepoznali, neboť se do dnešních časů na mnoha místech zachovala pouze nepatrná část původní zástavby. Přesně takovým případem je i pro práci vybraná Petrská čtvrť.

Cílem předkládané bakalářské práce je ukázat její přibližnou podobu v období konce 19. a počátku 20. století, dotvářející tehdejší kolorit městské části, a tím i její neopakovatelnou atmosféru, kterou můžeme obdivovat už jen na dobových fotografiích.

Práce se sestává z úvodu, kapitoly pojednávající o literatuře a pramenech a tří tematických částí. V první části seznamuje čtenáře s historickým vývojem a podobou ústředního místa dané lokality, Petrské čtvrti, a to od nejstarších zmínek až po období její asanace na počátku 20. století. V druhé se zabývá historií samotných mlýnů v oblasti dolního Nového Města. Pokusí se zde sestavit obraz a přibližný popis těchto již zaniklých vodních staveb, které vytvářely nezaměnitelný ráz tehdejší Prahy. Ve třetí podává informace o vývoji vodárenství v Praze, v kontextu bývalých vodárenských věží, jejichž jádro tvoří Novomlýnská vodárenská věž. Následuje závěr a seznam použitých pramenů a literatury spolu s přílohovou částí obsahující vyobrazení historických map a fotografií dané lokality.

---

¹ Po dohodě s vedoucím práce panem doc. PhDr. Zdeňkem Hojdou, Csc.

1 Rozbor literatury a pramenů

1.1 Literatura

Cenný zdroj informací pro vybrané téma představovaly různé odborné publikace a sborníky zabývající se historií Nového Města, jakož i vodárenstvím a mlynárenstvím.

Mezi nejstaršími publikacemi věnujícími se dějinám hlavního města je nutné zmínit souhrnné vydání cyklu *Dějepis města Prahy* od Václava Vladivoje Tomka o dvanácti svazcích, jež postupně vycházely v letech 1855–1897.² Tato práce byla poměrně zásadní pro všechny pozdější autory, kteří z ní hojně vycházeli. Čerpala z širokého spektra dochovaných informací, a to jak po stránce místopisné, tak i historické.

Významným přínosem je šestidílný cyklus knih *Zmizelá Praha*, vydávaný mezi lety 1945–1948, který podává podrobný přehled o původních stavbách, zbouraných během asanace pražského města. Nejednalo se ovšem o samostatná vydání, neboť knihy vycházely v rámci edice *Umělecké památky – II. řada*. V letech 2002–2003 vyšla v nakladatelství Paseka reedice prvních pěti svazků. Pro účely této práce byla ze zmíněné řady využita kniha: *Staré a Nové Město s Podskalím* od autorů Václava Štěcha, Václava Vojtíška a Zdeňka Wirtha³.

Z novější literatury týkající se historiografie Nového města je třeba uvést další přínosné dílo *Nové Město Pražské* od Viléma Lorence z roku 1973.⁴ Zde můžeme najít velmi podrobné informace nejen o samotné historii. Publikace obsahuje úryvky privilegií, které město obdrželo, ale i velmi přehledné popisné vyobrazení dané lokality a její podrobný stavební vývoj.

V současnosti se mezi stěžejní díla zabývající se historickou proměnou Prahy řadí publikace od PhDr. Kateřiny Bečkové, předsedkyně klubu za Starou Prahu. Její kniha *Nové Město*⁵ obsahuje kompletní a ucelené informace o tehdejší podobě historického a územního vývoje Nového Města a jeho proměnách během staletí. Kniha je doplněna o poměrně četné množství historických fotografií a ikonografických vyobrazení dnes již zaniklých částí Prahy. Autorka se ve svých pracích věnuje v rámci cyklu *Zmizelá Praha* i oblastem spojeným s řekou Vltavou. *Zmizelá Praha – Vltava a její břehy: 2. díl.*, z roku 2016, která mi byla velkým pomocníkem, neboť se zabývá nejen existencí již zaniklých pražských ostrovů, ale též historií stávajících a

---

² TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. Praha, 1855–1897.

³ WIRTH, Zdeněk, a kol. *Zmizelá Praha 1*. Praha, Nakladatelství Václava Poláčka 1945 (nově Praha, Paseka 2004).

⁴ LORENC, Vilém. *Nové Město Pražské*. Praha, SNTL, 1973.

⁵ BEČKOVÁ, Kateřina. *Zmizelá Praha. Nové Město*. Praha, Schola ludus, Pragensia, 1998.

již zmizelých Pražských mlýnů v oblasti Petrské čtvrti, které jsou předmětem zkoumání mé bakalářské práce.⁶

Je třeba uvést též *Nové Město Pražské 1348-1784*, publikaci Václava Ledvinky a kolektivu autorů, jež byla vydána při příležitosti 650. výročí založení Nového Města. Je zpracována velmi podrobně, s využitím velkého množství heraldických, ikonografických a kartografických materiálů.⁷ V nakladatelství Academia vyšlo v roce 1998 ucelené dílo kolektivu autorů pod vedením Růženy Bařkové *Umělecké památky Prahy – Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady*.⁸ Jedná se o ucelený soubor popisující podrobně významné stavby i s jejich historickým vývojem v uvedených jednotlivých městských částech Prahy.

Největší přínos pro moji závěrečnou práci představovala kniha *Petrská čtvrť – dům od domu* od Pavla Novotného. Dílo nabízí celkový souhrn veškerých dostupných informací, týkajících se této lokality, zahrnující oblast nejen bývalých mlýnů, ale i již zmíněné vodárny.⁹

Publikace vychází z *Kroniky královské Prahy a obcí sousedních* díl (I.–V.) z let 1903–1904 od prof. Františka Rutha, ačkoli sám Novotný uvádí, že byla údajně některými historiky kritizována za nepřesnosti.¹⁰

Mezi významné práce, které se věnují vývoji a historii Pražských mlýnů a vodárenských věží, se řadí také práce Jiřího Soukupa *Pražské jezy, mlýny, vodárny a nábřeží*, z roku 1905. Ta se jako jedna z prvních publikací věnuje historii a funkci již tehdy bývalých vodárenských věží. Autor zde čerpá převážně z původních zápisů v městských knihách.¹¹ Většina pozdějších autorů zabývajících se tématem vodárenství, vycházela právě z tohoto stěžejního díla.

Dále je potřeba zmínit *Právo obce Pražské k řece Vltavě* od Jaroslava Čelakovského z roku 1882. Jedná se o písemné památky právního charakteru, které se vztahovaly především na užívání řeky Vltavy v minulosti.¹²

Pro pochopení a seznámení se s historií samotného mlynářského řemesla jsem se rozhodla využít vydanou publikaci *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách* vydanou roku 2000, která

---

⁶ BEČKOVÁ, Kateřina. *Zmizelá Praha — Vltava a její břehy*. II. díl. Od Petrské čtvrti po vodě do Troje, Praha, Paseka, 2016.

⁷ LEDVINKA, Václav a kol. *Nové Město Pražské 1348-1784*. Praha, Archiv hlavního města Prahy, 1998.

⁸ BAŘKOVÁ, Růžena a kol. *Umělecké památky Prahy – Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady*. Praha, Academia, 1998.

⁹ NOVOTNÝ, Pavel. *Petrská čtvrť—dům od domu*, Praha, Libri, 2008.

¹⁰ RUTH, František. *Kronika Královské Prahy a obcí sousedních*. I–V. díl, Praha, 1903–1904.

¹¹ SOUKUP, Jiří. *Obraz z pražských břehů a vod*, II. díl: *Pražské jezy, mlýny, vodárny a nábřeží*. Praha, Weinfurter, 1905.

¹² ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Právo obce Pražské k řece Vltavě*. Praha, J. Otto, 1882.

popisuje historický vývoj mlynářství od počátku až po moderní technologie a rovněž zahrnuje i samotnou techniku mletí.¹³

Z novější dosud vydané literatury je třeba v první řadě zmínit příspěvek od Mileny Borské Urbánkové, *Pražské mlýny a mlynáři koncem 17. a v 18. století*, uveřejněný v *Pražském sborníku historickém* (XXXII a XXXIII) roku 2004.¹⁴ Jedná se o ucelené zpracování popisu soudobých mlýnů a majetkových vztahů mezi zdejšími mlynáři. Autorka zde čerpá z bohaté pramenné základny vycházející z dochovaných archivních fondů (Archiv hlavního města Prahy, Státní oblastní archiv Praha) a z děl starších autorů, např. *Dějiny řemesel a obchodu v XIV. a XV. století* od Zikmunda Wintera.¹⁵

Velmi přínosným zdrojem pro moje téma je článek od autorky paní Mgr. Radky Tibitanzlové, jejíž práce *Novomlýnská vodárenská věž a její stavitel Jan Decapauli* patřila k zásadním oporám při psaní.¹⁶

Problematikou mlýnu se rovněž zabýval Josef Klempera. Ten mezi lety 2000 až 2005 publikoval sérii věnovanou mlýnům, popisující jejich historii v Čechách. Třetí svazek z tohoto cyklu je zacílen na Prahu a její okolí. Kniha *Vodní mlýny v Čechách III. díl: Praha a okolí* mi byla velmi užitečná při psaní bakalářské práce.¹⁷

V rámci historického vývoje vodárenských věží musíme uvést na prvním místě knihu *Šítkovská vodárna a Karel Mělnický* od Jaroslava Jáseka a Michala Fialy. Jedná se o vydanou edici stavebního deníku architekta Šítkovské vodárny Karla Mělnického z roku 1588. Text umožňuje seznámit se s podrobnou dokumentací týkající se nejen samotné stavby věže, ale i historie zásobování Prahy vodou.¹⁸

Jaroslav Jásek se tématu vodárenství věnuje i ve svých dalších dosud vydaných publikacích, jako příklad můžeme uvést např. *Klenot města: Historický vývoj pražského vodárenství*. Jedná se o podrobné zpracování historie počátků vodárenství v Čechách, věnující se konkrétně období vzniku nejstarších pražských vodovodů, až po počátky současných moderních vodáren na území hlavního města Prahy. Autor čerpá též z dochované stavební dokumentace a plánů

---

¹³ ŠTĚPÁN, Luděk; KRÍVANOVÁ, Magda. *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách*. Praha, Argo, 2000.

¹⁴ BORSKÁ-URBÁNKOVÁ, Milena. *Pražské mlýny a mlynáři koncem 17. a v 18. st.* In: *Pražský sborník historický*, sv. XXXII., XXXIII., Praha, Panorama, 2004.

¹⁵ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v XIV a XV. století*. Praha, 1906.

¹⁶ TIBITANZLOVÁ, Radka. *Novomlýnská vodárenská věž a její stavitel Jan Decapauli*. In: *Staletá Praha*, roč. 30, č. 1, 2014, s. 111–120.

¹⁷ KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách III. díl. Praha a okolí*. Praha, Libri, 2001.

¹⁸ JÁSEK, Jaroslav; FIALA, Michal. *Šítkovská vodárna a Karel Mělnický*. Praha, Scriptorium, 2004.

rozsáhlé vodovodní síť bývalých pražských vodáren.¹⁹

1.2 Archivní prameny

Jádrem bakalářské práce jsou dochované archivní materiály, a to především fondy uložené v Archivu hlavního města Prahy (AHMP) a Národním archivu (NA) jsou uloženy v oddělení Staré manipulace. Bylo mi zde umožněno studium různých typů archivních dokumentů, které zahrnovaly převážně majetkové transakce původních majitelů mlýnů. V AHMP jsem pracovala s fondy PPL I 37/1, 876/2 – ty se z velké části týkaly Novomlýnské vodárenské věže. V oddělení Staré manipulace v NA jsem nejvíce využila fond P 124, které byly zaměřeny na mlýny na Vysokých kolech, k nimž patřily i Helmovy mlýny. V Národním památkovém ústavu je uložen dílčí stavebně-historický průzkum Novomlýnské vodárenské věže P 203, č. inv. 60/12. Tento fond posloužil jako jádro kapitoly o věži (6. kapitola). Bylo mi zde umožněno důkladné prostudování této dokumentace.

V rámci pramenné základny mi byla ovšem největším přínosem rodinná kronika mlynářského rodu Kubešů, bývalých majitelů dnes již zaniklých Kubešových (dříve Helmových) mlýnů, vyskytující se v oblasti Lodeckých mlýnů dolního Nového Města. S laskavým svolením Mgr. Ing. Jaroslava Kubeše jsem mohla prostřednictvím kroniky, kterou sepsal jeho dědeček Ing. Jaroslav Kubeš, nahlédnout do historie jejich rodu. Jedná se o obsáhlý svazek, který byl vytvořen díky značnému úsilí jeho autora, potomka této významné mlynářské rodiny. Kronika zahrnuje nejen samotné vyprávění o rodině Kubešů, ale zprostředkovává i vzhled do života lidí v období 19. století v kontextu historických událostí. Vychází z rodinného archivu a osobního vyprávění starších členů rodiny. Tento pramen tak významným podílem přispěl k získání poznatků o každodenním životě mlynářů v 19. století.²⁰

Vzhledem k obšírnému tématu, jsem se pokoušela zaměřit na časový rámec 16. až počátku 20. století, s ohledem na získání dostatečně bohaté pramenné základny pro můj výzkum. Tyto prameny jsou posléze doplněny v příloze o soubor původního kartografického a fotografického materiálu, vztahující se již k období 19. a 20. století.

---

¹⁹ JÁSEK, Jaroslav. *Klenot města: Historický vývoj pražského vodárenství*. Praha, VR-ateliér, 1997.

²⁰ KUBEŠ, Jaroslav. MHMP, soukromá sbírka. *Rodinná kronika o historii a původu rodu Kubešů v Lodeckých mlýnech*, 2018.

2 Petrská čtvrť a Poříčí

Již na přelomu 11. a 12. století, ještě před vznikem Starého Města pražského, existovala u románského kostela sv. Klimenta osada zvaná Újezd. V sousedství, v okolí kostela sv. Petra, se nacházela osada Poříčí, která hraničila s dnešní Petrskou čtvrtí, s níž byla velmi těsně spjata. Poříčí je poprvé písemně zmíněno v zakládací listině Břevnovského kláštera roku 993. Kníže Boleslav II. tehdy věnoval tomuto prvnímu mužskému klášteru v Čechách rozsáhlé výnosy z osady Poříčí a rovněž i polnosti na Špitálském poli (území dnešního Karlína).²¹ Dalimilova kronika tuto oblast označuje jako Poritschan (Poříčany). Později se objevují další názvy, např. Porecze, Porziecz, Na Poříčí, Poříč. Samotná oblast patřila v 10. století mezi nejstarší osídlení Prahy.²²

V průběhu 11. a 12. století, v důsledku pozvolného kulturního a hospodářského vzestupu Prahy, dochází k příchodu nové vlny přistěhovalců. Na pozvání Vladislava II. (1140–1172) přicházejí do Prahy převážně němečtí kolonisté. Ti byli obdařeni četnými privilegii od samotného panovníka, kdy byly zároveň vyjmuti z pravomoci tehdejších správních orgánů a podléhali přímo jemu. Mezi výsady patřilo např. osvobození od zemských daní, zvolení vlastního rychtáře, zřízení vlastních soudů či svobodná volba faráře německou obcí. Jedním z míst, kde se postupně usazují, je osada Poříčí, v jejímž centru stojí románská bazilika sv. Petra, vybudovaná přibližně v polovině 12. století. Jelikož sem údajně chodívali skládat přísahu všichni Němci sídlící v Praze, nesla společně se Soukenickou ulicí až do 13. století název v Němcích.²³

První písemná zmínka o kostelu sv. Petra pochází z roku 1178 a jak již bylo zmíněno, jednalo se o hlavní farní kostel této německé osady. Poříčí je okolo roku 1200 na příkaz krále Přemysla Otakara I. vyjmuto z pravomocí Břevnovského kláštera a postoupeno řádu německých rytířů, kteří sem byli uvedeni moravským markrabětem Vladislavem Jindřichem. Ti zde krátce nato zřizují své sídlo tzv. komendu a špitál. Dále je k této oblasti přičleněn dvůr s polnostmi a ves zvaná Rybník. Tento řád zde však nepobývá dlouho. Okolnosti vzniku Starého Města pražského v roce 1230 a výstavba jeho vnitřních hradeb zapříčinily pozvolný přesun komendy do nově vybudovaného kláštera patřícímu ke kostelu sv. Benedikta, který byl zřízen krátce po příchodu německých rytířů. Tento kostel nacházející se v sousedství pozdějšího Králova dvora (dnes na

---

²¹ NOVOTNÝ, Pavel. *Petrská čtvrť – dům od domu*. Praha, Libri, 2008, s. 16.

²² TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. I. díl, Praha, 1855, s. 22.

²³ RUTH, František, *Kronika Královské Prahy a obcí sousedních*. II. díl, Praha, 1904, s. 862.

tomto místě stojí Obchodní dům Kotva), zůstal jejich hlavním sídlem až do husitských válek, kdy došlo k jejich vyhnání.²⁴

V roce 1235 vykupuje kostel sv. Petra z rukou německých rytířů královna Konstancie²⁵ a předává jej laickému špitálnímu bratrstvu křižovníků. Bratrstvo založila roku 1233 svatá Anežka, kdy se v roce 1237 přeměnilo v Rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou (zkráceně jen Křižovníci s červenou hvězdou). Tento řád má dva unikáty. Jedná se o jediný domácí řád založený v Čechách a současně jediný čistě mužský. Vznikl při kostele sv. Haštala a sv. Františka a jeho hlavním úkolem bylo pečovat o chudé a nemocné. Kostel sv. Petra v rukou křižovníků kolem roku 1400 prošel gotickou přestavbou.

Svatý Petr ve vlastnictví křižovníků zůstal jako farní kostel až do počátku husitských válek. V letech 1413–1416 byl ustanoven jako farář křižovník Mikuláš Bětina, který zavedl v kostele přijímání pod obojí. Od roku 1419 až do bitvy na Bílé hoře (1620) náležel do správy nekatolických kněží.²⁶ Pobělohorská situace umožnila v roce 1628 navrácení kostela zpět do vlastnictví řádu křižovníků, kteří jej vlastní do současnosti.²⁷ Kostel utrpěl na konci třicetileté války velkou škodu v důsledku ostřelování švédskou armádou. Budově se nevyhnuly ani požáry, kdy nejničivější z nich byl roku 1689 a zpusťošil i gotickou zvonici z roku 1598. Dnešní podobu v neogotickém slohu mu propůjčil významný architekt Josef Mocker, jenž vedl přestavbu v letech 1874–1879.²⁸

Do majetku křižovníků nepatřil pouze výše uvedený kostel sv. Petra, ale i další majetek. Po vzoru privilegií německých kupců, disponovali vlastní soudní pravomocí na základě tzv. postranního práva Křižovníků s červenou hvězdou.²⁹ Řád získává majetek v oblasti Petrské čtvrti kolem roku 1235. Nově příchozí nájemci, kterým bylo propůjčeno užívání půdy a pozemků do pronájmu, podléhali přímo jeho svrchovanosti. Byli vyjmuti z povinnosti platit městské berně, a naopak se zavázali odvádět řádu pravidelné poplatky za pronájem ve formě hotovosti či v naturálních dávkách. K dispozici měl řád vlastního rychtáře i vězení a byl podřízen přímo panovníkovi. Byly vymezeny hranice mezi majetkem města a řádem křižovníků, a to tzv. mramorovým patníkem, na kterém byl vytesán kříž s hvězdou. V majetku

---

²⁴ NOVOTNÝ, Pavel. *Petrská čtvrť, dům od domu*. Praha, Libri, 2008, s. 18.

²⁵ Konstancie Uherská (1180–1240), česká královna, choť Přemysla Otakara I., matka sv. Anežky.

²⁶ O posvěcení roku 1419 se strhla bitka mezi zdejšími stoupenci Husa a katolíky od sv. Zderaze, kteří přišli na požádání Mikuláše Bětiny, aby společně vypomohli při slavnostech božích. Výsledkem bylo vyhnání katolického faráře a od té doby byl kostel pravidelně obsazován husitskými faráři (viz Eckert, 1883).

²⁷ ECKERT, František. *Posvátná místa král. hl. města Prahy*. II. díl, Praha, 1883, s. 31.

²⁸ Tamtéž, s. 30.

²⁹ Pozdějším hlavním sídlem tohoto řádu se od roku 1252 stal nový klášter se špitálem a (pozdějším chrámem sv. Ducha) – dnešní kostel sv. Františka Serafinského nacházející se v blízkosti Karlova mostu (viz Novotný, 2008).

rádu se nacházelo několik polností a luk dnešního Karlína (dříve Zábransko), a to až do roku 1848, k nimž patřila též zahrada rozprostírající se v okolí dnešních ulic Zlatnická, Poříčí, Petrská a Biskupská, a k ní o něco menší sahající východně od kostela až po dnešní Těšnov.³⁰

Další částí Petrské čtvrtě je o něco méně známá osada Újezd. Ve středověku byly takto označovány územní celky určené ke kolonizaci a na území Prahy bychom našly několik těchto míst, (např. Újezd sv. Martina na Perštýně). Tato osada se nacházela východně od kostela sv. Klimenta až po dnešní Haštalské náměstí. Po výstavbě staroměstských hradeb (1249–1253) byla rozdělena na dvě poloviny a její východní část v dnešní Klimentské ulici byla až do vzniku Nového Města zcela zastavěna.³¹

Jejím duchovním centrem je původní románský kostel sv. Klimenta v dnešní Klimentské ulici, dříve řečené v Tůních. První písemné zmínky o kostelu se objevují v roce 1226. Jeho vznik je však nejčastěji kladen do časů Vratislava II. (1061–1092). Řadí se tak mezi nejstarší kostely v Praze. Král Přemysl Otakar I. ho věnoval jako klášterní kostel dominikánům, kteří roku 1226 přichází do Prahy z Itálie na popud tehdejšího pražského biskupa Ondřeje. Tento první dominikánský klášter, vystavěný při kostele sv. Klimenta, zde pobyl pouhých šest let. V roce 1232 se dominikáni přesouvají za vnitřní hradby ke kostelu sv. Klimenta na Starém Městě, na místo pozdějšího Klementina u Karlova mostu. Prý se tak stalo po vidění, jež dal údajně sv. Kliment nábožné ženě jménem Trubka.³² V průběhu 14. století byl přestavěn do gotické podoby.

Po odchodu dominikánů patřilo podací právo kostela u sv. Klimenta opatu cisterciáckého kláštera na Hradištku až do počátku husitských válek. Od 2. pol. 15. století, zůstává stejně jako kostel sv. Petra, v rukou utrakvistů až do bitvy na Bílé hoře (1620). Po vyhnání posledního nekatolického faráře v roce 1621 přechází do správy administrace farářů u sv. Petra. V roce 1689 byl velmi poškozen při požáru. Snaha získat prostředky na jeho opravu zapříčinila prodej dvora ve Vysočanech, jenž byl součástí kostela od roku 1543. Až do svého zrušení v roce 1784 zůstal kostel sv. Klimenta v rukou farářů od sv. Petra. Zrušen byl z důvodu malého počtu duchovenstva, kdy kostel obecně disponoval malým záduším.³³ Kostel byl roku 1793 zakoupen novoměstským mlynářem Václavem Michalovcem, za téměř 700 zlatých. Ten budovu pak využíval jako skladiště či sýpku. Díky tomu byl zachráněn, jinak by došlo k jeho stržení.

---

³⁰ NOVOTNÝ, Pavel. *Petrská čtvrť, dům od domu*. Praha, Libri, 2008, s. 19.

³¹ Tamtéž, s. 20.

³² RUTH, František. *Kronika Královské Prahy a obcí sousedních*. II. díl, Praha, 1904, s. 582.

³³ ECKERT, František. *Posvátná místa král. hl. města Prahy*. II. díl, Praha, 1883, s. 458.

V roce 1850 budovu od rodiny Michalovců zakoupila pro své účely Helvétská protestantská církev za 27 500 zlatých, která jej vlastnila do roku 1918. Církvi sloužila jako modlitebna. Následně přechází do vlastnictví nově vzniklé Českobratrské církve evangelické, která ji má v současnosti ve své správě a často ji propůjčuje ke konání bohoslužeb anglikánské farnosti Starokatolické církve. Dnešní podoba je již neogotická, tu jí propůjčil Josef Mocker v roce 1894.³⁴ V minulosti zde jako kněz působil např. Jan Karafiát, známý autor dětské knihy *Broučci*.

Vznik a rozvoj staroměstských hradeb velmi nepříznivě ovlivnil celkový historický vývoj Poříčí. V jejím důsledku se duchovní centrum přesunulo za vnitřní hradby, což zapříčinilo následnou stagnaci území. Dne 23. června 1280 postihla celou oblast mohutná povodeň, kterou způsobilo rozvodnění potoku tekoucího jižně od vrchu Žižkova. Bylo pobořeno několik domů na Poříčí a zatopen téměř celý Petrský kostel. Konečným výsledkem bylo zničení zásob velkého množství obilí, které vyvolalo následný hladomor.³⁵ V důsledku vysokého počtu obětí byl rozšířen kostelní hřbitov u sv. Petra, který sloužil jako centrum samostatné obce až do vzniku Nového Města pražského v roce 1348.

V roce 1369 se objevuje písemný doklad o názvu této osady, označující ji jako Porzycz. Krátce po založení Nového Města dochází k vykoupení pozemků patřících řádu křižovníků pro novou zástavbu, a původně samostatná osada Poříčí byla tak zahrnuta do jeho správního celku s celou svou dosavadní uliční sítí. V rámci tohoto začlenění však často docházelo k nežádoucím změnám, např. rozdělení jednotlivých ulic, jejichž některé části se tak ocitly mimo vnitřní hradby. To postihlo např. ulici na Poříčí (kdysi Slaměná). Dále vznikly příčně položené ulice Biskupská a Zlatnická. Oblastem, které ležely za hradbami, se říkalo Špitálské pole (dnes Karlín). Součástí osady Poříčí byla od 13. století zemědělská usedlost Deutschen Hof, která se skládala z několika dřevěných domků. Pozdějším zkomolením jejího jména vznikl název Těšnov.³⁶

Nové Město bylo krátce po svém založení rozděleno na čtyři části: Štěpánskou, Zderazskou, Jindřišskou a Petrskou. Jejich názvy byly odvozeny podle jmen místních farních kostelů. Tím propůjčil kostel sv. Petra celé čtvrti název Petrská či Svatopetrská. Její jižní část se nacházela v dnešní Hyberské ulici a severní část byla ohraničena Vltavou. Dále to pak byly hradby Starého a Nového Města, dnešní Revoluční ulice a Těšnov. Později došlo ještě k rozdělení na

---

³⁴ ECKERT, František. *Posvátná místa král. hl. města Prahy*. II. díl., Praha, 1883, s. 459.

³⁵ LORENC, Vilém. *Nové Město pražské*. Praha, SNTL, 1973, s. 33.

³⁶ NOVOTNÝ, Pavel. *Petrská čtvrť, dům od domu*. Praha, Libri, 2008, s. 19.

Horní a Dolní Nové Město, jejichž hranici tvořil tehdejší Koňský trh (dnešní Václavské náměstí).

Petrská čtvrť byla umístěna v severní části Dolního Nového Města, proto dostaly všechny mlýny i zdejší vodárna později souhrnné označení jako dolní Novoměstské. Velmi dlouho byla oblast považovaná za samostatné předměstí Starého Města, neboť po určitou dobu nedokázala splynout s novou zástavbou Nového Města. Ta se utvořila postupně na místech okolo ulice na Poříčí, Senovážného náměstí a kostela sv. Jindřicha.³⁷

Původně velmi bohatě zastoupená německá komunita zde sídlila až do husitských válek, kdy byla vyhnána či musela Prahu opustit. Jejimi obyvateli se pak postupně stávají převážně chudší vrstvy obyvatelstva pocházející z řad řemeslníků, rybářů a zemědělců, což později vedlo k sociálnímu a ekonomickému napětí. Tyto neblahé důsledky se projevily především v počátcích husitské revoluce. Poříčí bylo ve své podstatě trvalou překážkou spojení obou pražských měst. Účast na Českém stavovském povstání, ve kterém se Nové Město jednoznačně přiklonilo na stranu stavů, vedla po bitvě na Bílé hoře k rozsáhlé konfiskaci jeho majetku a k následné emigraci její elity v důsledku tvrdé rekatolizace.

V samotné Petřské čtvrti, která byla v této době periferií, se nacházely domy, které vyhořely či byly jinak zničeny v průběhu pozdějších válek a byly později jen provizorně opravené. Obyvatelé velmi často trpěli pod hrozbou neustálých vojenských konfliktů, které se odehrávaly v oblasti Karlína, Letné či Vítkova. Další ránu představovalo rovněž šíření morových epidemií či časté povodně.³⁸

Berní rula uvádí, že v roce 1653 bylo v Petřské čtvrti celkem evidováno 216 domů, z toho 83 pohořelých, 19 poničených, 15 nevalné úrovně a pouze 21 panských.³⁹

Dne 21. června 1689 vypukl v Praze jeden z dosud největších požárů. Tento tzv. Francouzský požár trval celých 24 hodin a byl jedním z nejrozsáhlejších v historii Prahy.⁴⁰ Zasáhl Židovské město a severní část Starého a Nového Města. Shořelo při něm téměř 766 domů – z toho 448 křesťanských a 318 židovských, 10 synagog a 6 kostelů.⁴¹ Tento požár se velmi citelně dotkl

---

³⁷ NOVOTNÝ, Pavel. *Petrská čtvrť, dům od domu*. Praha, Libri, 2008, s. 20.

³⁸ Tamtéž, s. 21.

³⁹ LÍVA, Václav. *Berní rula 3, Pražská města*, Praha: Archiv bývalé země České 1949, s. 138.

⁴⁰ PAŽOUTOVÁ, Jana. „*Francouzský požár Prahy (1689)*“. Dolní Břežany: Scriptorium, 2011, s. 62.

⁴¹ Šlo o kostely sv. Ducha, Salvátora, Haštala, Klimenta, Jakuba a část Anežského kláštera.

Petrské čtvrtě. Dle novoměstského soupisu zde vyhořelo přibližně 150 domů, obecní mlýny s pilou, kostel sv. Klimenta a samotná Novomlýnská vodárna.⁴²

Během pruského obléhání v roce 1757 dochází k poslednímu velkému zpusťování Petrské čtvrtě. Ještě v roce 1783, po sérii válek a obléhání, byla oblast dle dobového popisu v rozvalinách, ulice byly nedostatečně vydlážděné a neschůdné, domy málo pospravované. Ty byly pokryté buď šindelem či vepřovou kůží, proto se jim říkalo tzv. Patzenhaus neboli zpackané domy.⁴³

Severní část Petrské oblasti si ještě do 19. století částečně uchovávala svůj jedinečný charakter. Vyznačovala se mimo jiné různými typy budov řemeslné výroby. Mezi ně patřily např. koželužny, barvírny, papírny či kůlny. Dále bychom zde našli lázně, stáje pro dobytek, stodoly a další hospodářské budovy. Důležitou součástí byly zdejší mlýny, které se nacházely v těsné blízkosti řeky a které vytvářely typický kolorit spolu s jezy a ostrůvky. Většina ulic nebyla vydlážděná a chodníků zde bylo málo, proto obyvatelé často museli chodit přes prkna natažená nad rýhy plnými kalů.⁴⁴

Od pol. 19. století dochází k postupnému nárůstu obyvatel díky rozvoji moderní infrastruktury způsobené průmyslovou revolucí. Podíl na zvýšení populace měl i příchod přistěhovalců z venkova, kteří se snažili uplatnit v rámci pražského předměstí (např. Smíchov a Karlín) a nalézt pracovní uplatnění v nově zakládaných průmyslových podnicích zaměřených především na textilní, ale i strojírenskou výrobu.

V roce 1880 je v Petrské čtvrti uvedeno 9260 obyvatel, z nichž v rámci národnostního složení tvořili jednu třetinu Němci. Nejvyšší procentuální podíl zde mají hlavně dělnické profese (42 %). Na počátku 20. století se obyvateli Svatopetrské čtvrti stávají rovněž Židé, kteří sem přicházejí z důvodu asanace Židovského města (dnešní Josefov).⁴⁵

V roce 1900 se uvádí v oblasti dnešní Petrské a Jindřišské čtvrti 28–32 % Němců, z nichž dvě třetiny tvořili Židé. Je třeba zmínit, že tyto skupiny obyvatel patřily z velké části ke vzdělanější

---

⁴² Byl označen jako tzv. Francouzský požár. Habsburská monarchie vedla v 80. letech 17. století válku s Francií. Důvodem byla expanzivní politika krále Ludvíka XIV. Jejím následkem panovaly v Habsburské monarchii velmi silné protifrancouzské tendence. 26. ledna 1688 vydává císař Leopold I. patent, zakazující jakýkoliv styk s Francouzi či jejich spojenci pod těžkými tresty. V důsledku protifrancouzských nálad byla při pozdějším vyšetřování požáru obviněna skupina údajných francouzských žhářů, kteří úmyslně požár v Praze založili. Později se však vynořily pochybnosti, zda nešlo o zmanipulovaný proces. Dodnes není zcela jisté, kdo byl skutečným pachatelem, či se jednalo o nešťastnou nehodu. V každém případě měl požár za následek přerod původní gotické podoby Prahy na raně barokní (viz Pažoutová, 2011).

⁴³ NOVOTNÝ, Pavel. *Petrská čtvrt', dům od domu*. Praha, Libri, 2008. s. 22.

⁴⁴ Tamtéž. s. 22.

⁴⁵ Tamtéž. s. 23.

a též ekonomicky úspěšnější vrstvě, což později vyvolávalo mnoho nevraživosti v rámci národnostních sporů od druhé pol. 19. století, což trvalo až do zániku Habsburské monarchie v roce 1918. Po skončení 1. světové války dochází k postupnému snížení počtu obyvatel německé a židovské menšiny na přibližně 12 %. Velkou ránu jim v tomto ohledu zasadila 2. světová válka, kdy vlivem deportací Židů do koncentračních táborů a následného poválečného vysídlení Němců tato minorita v oblasti prakticky vymizela.⁴⁶

Od 2. pol. 19. století prochází Praha rozsáhlou proměnou. Velký podíl na tom má stržení původních středověkých hradeb, které probíhalo v celém historickém jádru Prahy systematicky od roku 1875. Byly zbořeny téměř všechny hlavní brány, chránící město již od středověku, (např. Poříčská, Koňská, Újezdská a Žitná). V roce 1893 začíná z hygienických důvodů postupná asanace původního Židovského ghetta, sousedícího se Starým Městem, která byla započata vykupováním domů a jejich postupnou likvidací. Za obět' padly např. působivé barokní synagogy (např. Velkodvorská, Cikánova či Nová). Celý proces asanace trval s využitím tzv. asanačních zákonů až do roku 1943, kdy postihl i samotné Staré a Nové Město čímž se původní středověká Praha proměnila na moderní velkoměsto.⁴⁷

Samotná Petřská čtvrť se v této době začíná velmi proměňovat. Velký podíl na tom má ukončení provozu Novomlýnské vodárenské věže v roce 1877. Od konce 90. let 19. století dochází z důvodu rozvoje lodní nákladní a osobní dopravy k úpravám a narovnávání vltavských břehů. Jsou vybudovány plavební komory na Štvanici. Koryto řeky Vltavy je zúženo minimálně o 100–130 cm a dochází k postupnému rušení původních jezů, jež se zde nacházely již od středověku – např. Novoměstský a Helmovský jez. Jsou zasypány původní ostrovy ležící jižně od dnešní Štvanice – Jeruzalémský, Rohanský, Korunní a Primátorský. Na jejich místech je v letech 1907–1916 vystavěno nově vzniklé Petřské nábřeží – dnes Ludvíka Svobody, které vzniklo zasypáním části původního břehu mezi Korunním a Primátorským ostrovem.⁴⁸

Současně získává i kamennou dlažbu od firmy Lanna⁴⁹. Výsledkem těchto pronikavých zásahů je postupné bourání původních mlýnů, které se nacházely v ústí ramen ostrovů zaniklých mezi roky 1906–1929.

---

⁴⁶ NOVOTNÝ, Pavel. *Petřská čtvrť, dům od domu*. Praha, Libri, 2008, s. 23.

⁴⁷ WIRTH, Zdeněk a kol. *Zmizelá Praha I*. Praha, Paseka, 2002, s. 59–60.

⁴⁸ NOVOTNÝ, Pavel. *Petřská čtvrť, dům od domu*. Praha, Libri, 2008, s. 28–29.

⁴⁹ Firma Lanna patřila v 19. století mezi nejvýznamnější stavební firmy v tehdejším Rakousko-Uhersku. Její zakladatel Vojtěch Lanna (1805–1866), původně obchodník se solí, zbohatl na prodeji dřeva. Později se prosadil v lodní dopravě, kde se zabýval splavňováním řek, výstavbou vodních kanálů, regulací řeky Vltavy. Podnikal i v železniční dopravě. Podílel se též např. na výstavbě řetězového mostu Františka Josefa I. (dnešní most Legií) v

Touto regulací byly rovněž postiženy i přilehlé ulice, které sousedily s mlýny a nesou dodnes jejich pojmenování – Novomlýnská, Nové Mlýny, Barvířská, Mlýnská, Lodní mlýny a Helmovská. Krátce po vzniku Československa dochází v místě Petrské čtvrti k moderní výstavbě nových administrativních budov a ministerstev sloužících novému státu.⁵⁰ Na návrh Antonína Engela zde byla v letech 1927–1931 vystavěna nová budova ministerstva železnic (dnes dopravy), jež stojí na místě bývalých Helmovských a Dolnolodeckých mlýnů. Architekti Bohumil Hybšman a František Roith vytvořili společný návrh na výstavbu Sociálního ústavu pro okresní nemocenskou pokladnu na Praze 2. Byl uskutečněn pod názvem Nemocenská pojišťovna v průběhu let 1924-1926 mezi dnešní Lannovou a Klimentskou ulicí.⁵¹ Všechny výše uvedené změny naprosto zásadně ovlivnily původní vzhled této lokality, kterou můžeme vidět již jen na historických vyobrazeních, jako připomínku její dávné minulosti.

---

letech 1840–1841, jenž byl později nahrazen kamenný mostem. Více informací se lze dočíst v knize *Lanna et Lanna* od Milana Hlavačky (2022).

⁵⁰ NOVOTNÝ, Pavel. *Petrská čtvrť, dům od domu*. Praha, Libri, s. 29

⁵¹ Tamtéž.

3 Mlýny na řece Vltavě

3.1 Vznik a vývoj mlýnů

Mlynářství se řadí mezi nejstarší řemesla zajišťující obživu lidí. Bylo využíváno k mletí obilného zrna (nejčastěji pšenice, žito či ječmene) na mouku. Jeho počátky lze datovat již do období raného neolitu (7000–6000 př. n. l.) v Malé Asii, přičemž později proniklo do oblastí vyspělé řecké a římské civilizace. K mletí bylo zprvu využíváno ruční drcení zrna mezi dvěma kameny (tzv. zrnotěrka). Tento způsob prostřednictvím primitivních nástrojů byl užíván od doby bronzové, a to převážně v palácovém prostředí. Pro území českých zemí je doložen již ve 4. tisíciletí př. n. l. V oblastech Středomoří se kolem roku 500 př. n. l. objevují nejstarší typy tzv. rotačních mlýnků – žernovy. Jednalo se o dvojici kamenů kruhového tvaru, přičemž spodní tzv. ležák na ploše ve tvaru jehlanu měl otvor pro osu a po stranách otvor pro rukojeť, díky níž se otáčel. U velkých kruhových kamenů byla využita i zvířecí síla. Do Čech se tento typ dostává s příchodem Keltů a centrum této výroby se nacházelo např. v obci Malé Žernoseky či Kunětická hora.⁵²

Největším zlomem, který významně ovlivnil technický vývoj řemesla na další tisíciletí, byl bezesporu vynález vodního kola. První zmínky nalezneme již ve starověkém Egyptě ve 3. tisíciletí př. n. l., který využíval kromě otáčivých mlecích kamenů i sílu čerpacího kola, které bylo uváděno do pohybu hnaním lidské a později i zvířecí síly.⁵³ Skládal se ze tří částí – rotační kámen, pohon hnaný silou vodního toku a převod ozubeným kolem – které se staly základní výbavou všech pozdějších mlýnů. Existovalo vícero druhů. V minulosti se nejvíce uplatnily dva základní typy – vodní a větrný – z nichž na území Čech byly využity nejvíce právě vodní mlýny. Z tohoto důvodu se má práce zaměřila právě na tento typ mlýnských staveb.⁵⁴

První mlýny, jak je známe dnes, se objevují na území Malé Asie v 2. století př. n. l., odkud posléze pronikly do dalších oblastí. Ve svém díle *De architectura libri decem* (Deset knih o architektuře) v 1. st. př. n. l. popisuje Marcus Pollio Vitruvius mechanismus vodního mlýna založený na principu kola poháněného spodní vodou. Ve střední Evropě se rozšiřují již od konce 4. století, kdy kolem roku 361 byly vybudovány první vodní mlýny na řece Mosel v dnešním Německu. V období raného středověku jsou též doloženy např. ve Francii v pol. 6. století a dále v Anglii v 8. století. Zásahu na rozšíření vodních mlýnů ve středověku měla již od dob jejich vzniku církev, která jejich rozvoj velmi podporovala. Benediktýnský řád,

---

⁵² ŠTĚPÁN, Luděk; KOPŘIVOVÁ, Magda. *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách*. Praha, Argo, 2000, s. 8.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Tamtéž, s. 10–12.

založený v roce 529, ustanovil ve své řeholi, že součástí každého kláštera má být vodní mlýn.⁵⁵ To přispělo k následnému rozvoji těchto vodních staveb v západní a střední Evropě. Významným dílem přispěl rovněž řád Cisterciáků, kteří zakládali své kláštery výhradně v blízkosti řek a věnovali velkou pozornost vodnímu hospodářství, např. stavbě umělých kanálů.⁵⁶

3.2 Typy vodních mlýnů

Dle umístění vodního kola, v kterém se setkává s vodou:

Mlýny na horní vodu – neboli v náhonu. Náhon je uměle vytvořený vodní kanál. Počínal tzv. stavidlem, které bylo vystavěno nad řekou či jezem, a odbočením přivedl vodu k samotnému mlýnskému kolu. V případě horního náhonu voda dopadá shora na vodní kolo tak, aby se celkově namočila pouze jedna polovina. Jeho lopatky ve tvaru korečku, tzv. vaničky, mají za funkci udržet vodu co nejdéle během rotace kola. Jakmile se začne otáčet, vaničky poklesnou a voda z nich se začne vylévat. To vše umožnilo samotný pohyb kola.

Mlýny na střední vodu – Princip je stejný jako u předchozího typu, voda se ale dotýká střední části kola.

Mlýny na spodní vodu – Proud vody teče pod samotnou osou kola, přičemž pohání jeho lopatky. Jedná se o tzv. princip obráceného vesla.⁵⁷

Dle výstavby:

Lodní mlýny neboli tzv. škrtnice – nejjednodušší typ. Kolo na spodní vodu leželo přímo na vodě. Hlavní součástí byla tzv. mlýnice – prostor, kde se mlelo obilí. Ta byla společně s vodním kolem nesena na dvou lodích. Na předních a zadních byly čluny spojeny tzv. trámecem. Od nich vedly provazy na břeh, kde byly ukotveny a tím jej držely na místě. Odtud pozdější název lodní mlýn. Jediný způsob, jak docílit zabrzdění mlýnského kola přímo na řece, bylo její zaškrcení

---

⁵⁵ ŠTĚPÁN, Luděk; KOPŘIVOVÁ, Magda. *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách*. Praha, Argo, 2000, s. 12–14.

⁵⁶ Tamtéž, s. 12.

⁵⁷ Tamtéž, s. 31.

pomocí tzv. pastorku. Jednalo se o malé ozubené kolo na hřídeli vodního kola, které zvětšovalo či snižovalo rychlost jejího otáčení.⁵⁸

Nákolní mlýny – tzv. na pilotách. Kolo na spodní vodu se nacházelo přímo ve vodě. Mlýnice byla umístěna na kůlech při břehu řeky či na jejím toku. Tímto typem se vyznačovaly např. Helmovské mlýny.

Nábřežní mlýny – nejvýstavnější typ. Kolo na spodní vodu se vyskytovalo přímo na řece, mlýnice na břehu.

Mlýny v náhonu – Voda je z hlavního toku odváděna umělým kanálem, tzv. náhonem, k mlýnskému kolu, jež bylo silou vody roztáčeno a uvádělo do pohybu i jiná zařízení.⁵⁹

Rybniční mlýny – pod hrází rybníka, odkud voda byla vedena potrubím či žlábkem na kola na svrchní vodu, případně turbínu.

Potoční mlýny – stála přímo na drobné vodoteč. Bylo využíváno kolo na vrchní vodu.⁶⁰

Dle postavení mlynáře:

Náchlební mlynář – byl najímán pouze k mletí a k obsluze mlýna za peněžní či jinou naturální dávku. Veškeré poplatky za mletí plynuly pouze k majitelům mlýnů.

Mlynář na třetí či čtvrtý díl – podíleli se třetinovým či čtvrtinovým nákladem na provozu mlýna, a tím pádem i na jeho ziscích. Pražské obce pronajímali obecné mlýny mlynářům v 15. století na čtvrtý díl. Např. z prodeje každý čtvrtý groš, z lososů a ryb jiných čtvrtý díl, ze sladů a pekařů vše za čtvrtý groš.⁶¹

Držitelé mlýnů pod úrokem – byli povinni platit původnímu majiteli, od kterého mlýn odkoupili, roční plat, příp. jiné závazky hospodářského charakteru. Mlýn býval často již v dědičném držení.

---

⁵⁸ ŠTĚPÁN, Luděk; KOPŘIVOVÁ, Magda. *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách*. Praha, Argo, 2000, s. 102.

⁵⁹ JÍLKOVÁ, Jarmila. *Pražští zemští přísežní mlynáři a jejich pamětní kniha z let 1593-1628*. Diplomová práce FF UK, Praha, 1988, s. 19.

⁶⁰ ŠTĚPÁN, Luděk; KOPŘIVOVÁ, Magda. *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách*. Praha, Argo, 2000, s. 31

⁶¹ KARAS, Jaroslav, *Historický vývoj mlynářství*, Praha, Mlynářské noviny, 1919, s. 49.

Samostatní mlynáři – majitelé mlýnů. Stáli nejvýše a k dispozici měli mlýnskou čeleď. V čele stál stárek – starší tovaryš, který měl pod sebou mládky a učedníky. Každý z nich byl pověřen určitou funkcí.⁶²

3.3 Jezy na řece Vltavě

Se zřizováním mlýnů na řekách je neodmyslitelně spojeno i budování umělých vodních nádrží tzv. jezů. Ty řeku úměrně rozšířily a z nich se vlévala voda do městských příkopů před hradbami. Tím také udržovaly dostatečné množství vody kolem obvodu města. Jezy byly využívány především pro potřeby samotných mlýnů, kdy vhněly část toků k náhonům, kde proud vody roztáčel mlýnská kola, ale i pro další řemesla využívající vodu pro svou činnost jako např. již zmíněné koželužny, pily a hamry.⁶³ Původní konstrukce jezů spočívala v zaražených dřevěných kůlech s proutím, později se využívaly dřevěné piloty a trámy zatížené kameny, aby vydržely přelití vodou. Vedly povětšinou šikmým směrem. Jezy podléhaly často za obětí povodním, které Prahu postihly, a musely být tak průběžně opravovány.

Staroměstský jez je uváděn v Dalimilově kronice již v roce 1241 v rámci výstavby Staroměstských hradeb. Samotný autor zmiňuje ještě další důvod zřizování jezů. Měly udržovat stálou výšku vody v městských příkopech, a tím chránit hradby před útokem nepřátel.⁶⁴ Přes samotné příkopy naplněné vodou vedly můstky až k bráně vedoucí na tehdejší Koňský trh (dnešní Václavské náměstí).⁶⁵ Stavba a výška jezů byla výlučnou záležitostí komise přísežných mlynářů.⁶⁶ Tuto výsadu udělil cechu staroměstských mlynářů Karel IV. dne 19. května 1340. Jejich povinností bylo dohlížet na jezy a mlýny, přičemž žádná stavba na vodě nesměla být bez jejich předchozího souhlasu uskutečněna. Vybírali vodné a byli rozhodčími též např. v mlynářských sporech.⁶⁷ Aby bylo možné uskutečnit lodní dopravu, která musela překonávat četné výškové rozdíly, byly jezy opatřeny tzv. vrátky. Byly to v podstatě propustě, díky kterým bylo možné proplout.⁶⁸

---

⁶² WINTER, Zikmund. *Řemeslnictvo a živnosti 16. věku v Čechách*. 1909, Praha, s. 637–639.

⁶³ SOUKUP, Jiří. *Obráz z pražských břehů a vod*, II. díl: *Pražské jezy, mlýny, vodárny a nábřeží*. Praha, Weinfurter, 1905, s. 8–9.

⁶⁴ Velké nebezpečí představovali v této době Tataři neboli Mongolové. Tito obávaní kočovní nájezdníci, původem z Asie, kteří v 1. pol. 13. století ohrožovali svými nájezdy východní a střední Evropu. Byli skutečnou hrozbou pro evropské panovníky. Český král Václav I. (1230–1253), snad z obavy před případnými nájezdy, započal se stavbou systematického opevnění (viz Soukup, 1905).

⁶⁵ Odtud současné pojmenování ulice Můstek, na dolním konci Václavského náměstí.

⁶⁶ V roce 1350 byla stanovena šířka pro vrata na 20 loket, tedy 12 metrů (viz Wirth, 2003, s. 67.)

⁶⁷ ČELAKOVKÝ, Jaroslav. *Privilegia měst pražských sbírka pramenů práva městského království českého*. I. díl, 1886, Praha, s. 60.

⁶⁸ WIRTH, Zdeněk, *Zmizelá Praha 5: opevnění Vltava a ztráty na památkách 1945*, Praha, Paseka, 2003, s. 67.

Staroměstský jez na Vltavě poskytoval vodu mlýnům Staroměstským na pravém břehu a Sovovým na levém břehu. Jeho výška činila 0,95 metrů a délka 950 metrů. Uprostřed je propust široká 12 metrů. Po četných úpravách byl zachován v délce 321 metrů. První zmínku o Šítkovském jezu máme z roku 1420, kdy napájel Šítkovské mlýny a tvořil spád pro mlýny vyskytující se na obou stranách řeky. Těsně pod ním se nacházel Hornolodecký (Petržilkovský jez), který byl poničen během velké povodně roku 1784. Z něj zbyly jen krátké části, které byly pak napojeny na Šítkovský. Výše na sever po proudu řeky mezi Rohanským ostrovem a Karlínem se nacházel starý Helmovský jez, který ve středověku vedl přes tři ramena řeky Vltavy. Jeho původní délka činila 550 metrů, oproti dnešním 288 metrům, které získal po úpravě v roce 1912.⁶⁹

Z již zaniklých jezů je třeba uvést Novomlýnský, který ležel 400 metrů nad Helmovským. Byl nejšikmější a usměrňoval vodu pro mlýny na Novoměstské straně a od roku 1593 napájel Rudolfovu štolu. Jeho výška činila 1,36 metrů.⁷⁰ Dále k nim patřil jez Dolnolodecký řečený na Dolních loďkách, ležící v blízkosti Novomlýnské vodárenské věže. Z důvodu značného poškození způsobeného povodní v roce 1784 byl jez zrušen⁷¹. Koryto řeky bylo díky těmto jezům rozděleno na tři části. To napomohlo vzniknout dnes již neexistující soustavě ostrůvků a lagun, které vytvářely jejich nezaměnitelný a osobitý ráz.

Další ze zrušených jezů je např. jez z okolí Střeleckého ostrova a Žofína (bývalý Barvířský), který vedl od hrotu Barvířského ostrova až ke Kartouzským mlýnům na Smíchově. V místě dnešní Strakovy akademie byl zřízen jez Na Pískách, který zásoboval vodou v blízkosti stojící mlýny. Po ničivé povodni v roce 1342 již nebyl, stejně jako zdejší mlýny, obnoven.⁷²

3.4 Historie pražských mlýnů od konce 14. století do poč. 20. století

Mlynářství a s ním spojené mlýny patřilo v Čechách k nejstarším řemeslům. Václav Hájek z Libočan ve svém díle *Kronika česká* zmiňuje legendu o údajném nejstarším mlýně z roku 718, který byl spojen se založením města Žatce v tehdejší pohanském Lucku.⁷³ Historicky první

⁶⁹ NOVOTNÝ, Pavel. *Petrská čtvrť, dům od domu*. Praha, Libri, s. 27.

⁷⁰ HUBER, Miroslav, *Na Vltavě a v Praze: jak bylo a jak je*, Praha, vyd. Mare–Czech, 2012, s. 15.

⁷¹ Mlynáři na dolních loďkách neměli peníze na jeho opravu (viz Soukup, 1905).

⁷² SOUKUP, Jiří. *Obraz z pražských břehů a vod*, II. díl: *Pražské jezy, mlýny, vodárny a nábreží*. Praha, Weinfurter, 1905, s. 9.

⁷³ „Halak, syn Mládův, velmi mistrný tesař, mlýn Svachovi (údajný zakladatel Žatce) pod městem udělal, kterýž voda táhla, takže jsou mnozí z Čechů přicházeli, tomu se divíce, od toho prvního mlejnu na vodě naučení brali a na jiných řekách také sobě mlýny k tomu nápodobnému strojili, neb předtím všichni čeští mlýnové na horách na větru byli.“ (Hájek Václav z Libočan. *Kronika česká: výběr historického čtení*. Vyd. v edici Živá díla minulosti, Jaroslav Kolár, 1981, s. 73.)

skutečně doložený mlýn v Čechách je uváděn v souvislosti se založením kostela v Úněticích v listině kanovníka Zbyhněva v letech 1125–1140. Ze stejné doby pochází údajně i mlýn u Sázavského kláštera.

Mezi první majitele mlýnů v Čechách patřila ve středověku vrchnost – panovník, duchovenstvo a šlechta, která hojně podporovala jejich výstavbu a poté je pronajímala městům a obcím, z čehož jí plynuly pravidelné finanční příjmy.⁷⁴

K nejstarším písemným pramenům o výskytu mlýnů v Praze se řadí zakládací listina Břevnovského kláštera z roku 993 (jedná se pravděpodobně o falsum ze 13. století). Listina zmiňuje údajné darování dvou mlýnů na řece Vltavě pod Pražským hradem od samotného knížete Boleslava II.⁷⁵

Kronikář Kosmas uvádí v listině Vyšehradské z roku 1178 pět mlýnů, zbudovaných pod kostelem sv. Kosmy a Damiána v blízkosti dnešní Myslíkovy ulice.⁷⁶ Stály na pravém břehu řeky Vltavy v místech pozdějších mlýnů Šítkovských. Patřily původně Vyšehradské kapitule, která je ve 14. století postupuje klášteru kartuziánů na Smíchově, kteří je vlastní do roku 1419.

Podle kronikáře Tomka však polovina mlýnů patřila Kladrubskému klášteru.⁷⁷ Další mlýn, zmíněný a darovaný v listině knížete Fridricha Johanitům z roku 1183, spadající rovněž pod Vyšehradskou kapitulou, byl mlýn Podskalský zvaný „na Botiči“. Ten se nacházel blízko potoku zvaného Botič či „pod Vyšehradem“, odkud vodou zásoboval zdejší mlýn. Údajně měl stávat na místě dnešní Výtoně, v blízkosti Vltavy.⁷⁸

---

⁷⁴ Mlýnský přímus, doložen již ve 13. století – vrchnost si vyhradila právo nuceného mletí ve svých mlýnech a pravidelné platby za samotné využití jejich mlýnů. (viz. Štěpán, dílo a život mlynářů a sekerníků, 2000).

⁷⁵ TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. Praha, 1855, s. 22.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ Tamtéž, s. 25

⁷⁸ KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách. III. díl: Praha a okolí*. Praha, Libri, 2001, s. 58.

4 Mlýny na pravém břehu Vltavy

4.1 Staroměstské mlýny

Starému Městu pražskému bylo v roce 1319 uděleno privilegium králem Janem Lucemburským, na jehož základě mohlo budovat mlýny na řece Vltavě.⁷⁹ Starší písemnosti uvádí že zde bývala skupina 12 mlýnů, odkazující na počet apoštolů v Bibli. Kolem roku 1396 je doloženo deset menších mlýnů u rozestavěného Pražského mostu v místě dnešní Novotného lávky. V roce 1413 dva z nich údajně vlastnili bratři Mrázové.⁸⁰

Během povodně v roce 1432 byly tyto mlýny velmi těžce poničeny.⁸¹ Nejpozději do roku 1454 připadla většina mlýnů tehdejší Staroměstské obci, a to na základě privilegia uděleného Zikmundem Lucemburským roku 1436. Toto privilegium umožnilo převzít opuštěný církevní majetek (mezi něž patřily i mlýny) po husitských válkách do majetku městských obcí či původních nájemců. Ti je pak samy posléze pronajali dalším osobám. Krátce nato byla k jednomu z mlýnů přistavěna šlejfirna neboli brusírna, jež byla součástí tehdejších pil.⁸² Již kolem roku 1489 byla při Staroměstských mlýnech vystavěna nejstarší vodárna v Praze.

Mezi tyto mlýny patřily:

MLýn Bouda – na místě dnešní budovy čp. 202/1 na Novotného lávce. V 17. století zde stál jako malý mlýn volně mezi ostatními staroměstskými mlýny v řadě. V 18. století tu byla zřízena vodní pila. Dne 16. června 1848, stejně jako ostatní staroměstské mlýny, vyhořel v důsledku ostřelování vojsky generála Windischgrätze a byl později vystavěn v novém goticko-renesančním stylu. Po posledním velkém požáru v roce 1878 byl rovněž upraven interiér. Po zrušení mlýna v roce 1939 byly jeho prostory kompletně přetvořeny pro bytové účely.⁸³

MLýn Hever – patřil spolu s Trnkovým mlýnem (čp. 976/7) k řadě mlýnů stojících při Karlově mostě. Jeho jméno se poprvé objevuje v pamětní knize mosteckého úřadu v 17. století. V roce 1758 byl prodán Staroměstskou obcí do dědičného nájmu a přestavěn do pozdně barokní podoby. Po požáru Staroměstských mlýnů v roce 1848 byl následně upraven do novorenesanční podoby. V přízemí původního mlýna jsou dochovány původní křížové klenby barokní budovy, jinak je prostor již novodobý.⁸⁴

⁷⁹ WINTER, Zikmund, *Řemeslnictvo a živnosti 16. věku v Čechách*. 1909, Praha, s. 68.

⁸⁰ KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách. III. díl: Praha a okolí*. Praha, Libri, 2001, s. 15.

⁸¹ WIRTH, Zdeněk. *Zmizelá Praha 5: Opevnění, Vltava a ztráty na památkách 1945*. Paseka, Praha, 2003, s. 70.

⁸² Brusírny využívaly ke své činnosti vodu, která byla přiváděna pomocí mlýnského kola (viz Štěpán, Urbánek, Klimešová, 2008).

⁸³ KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách. III. díl: Praha a okolí*. Praha, Libri, 2001, s. 19.

⁸⁴Tamtéž..

Mlýn Karlovy lázně – dnes nárožní čtyřpatrový dům fungoval dříve jako tzv. sladovna. V 16. století došlo dvakrát k vyhoření objektu, načež v roce 1753 přešel do dědičného nájmu a byl později rovněž přestavěn. Dnešní podobu získaly Karlovy Lázně přestavbou po roce 1879.⁸⁵

Mlýn Šejdovna – stával v řadě mlýnů u Karlova mostu. Označení Šejdovna odkazovalo na způsob jeho umístění. Byl postaven na tzv. pilotách z tvrdého dřeva, jež byly zaraženy na dně řeky. První písemná zmínka o mlýnu pochází z roku 1640. V roce 1806 byl rozdělen do vlastnictví dvou osob a stejně jako ostatní mlýnské budovy vyhořel při velkém požáru Staroměstských mlýnů při jejich ostřelování v roce 1848. Po ukončení své funkce v letech 1935–1936 byl přestavěn na bytové jednotky, spojen s bývalým mlýnem Bouda a zvýšen o jedno patro. V současnosti ho připomíná název Mlýnec.⁸⁶

Myslivečkův mlýn – Poprvé se objevuje až po třicetileté válce. V roce 1749 mlýn pod tehdejším jménem „Kutilovský“ přebírá do dědičného nájmu Matěj Mysliveček, přísežný mlynář pražský. Mysliveček patřil mezi přední pražské mlynáře, ale vynikal rovněž i v mechanice či rýsování.⁸⁷ Později přikoupil ještě část dalšího mlýna a nechal ji barokně přestavět. Stejně jako ostatní mlýny, i jeho zasáhl požár v roce 1848. Pravděpodobně nebyl nijak poškozen posledním požárem v roce 1878, zato se jej dotklo rozhodnutí tehdejší městské rady opravit původní vodárnu, která zde stála, a vystavět novou čerpací stanicí. Tak byla v letech 1882–1884 v místě původního mlýna postavena nová vodárna v renesančním slohu s bohatou sgrafitovou výzdobou. Budova sloužila svému účelu do roku 1913, později jako kancelář městských vodáren. V roce 1935 byla adaptována pro potřeby Muzea Bedřicha Smetany, jemuž slouží dodnes.⁸⁸

4.2 Šítkovské mlýny

Jak již bylo výše zmíněno, již v roce 1178 tu stávaly v blízkosti původní osady Zderaz, v místech dnešního Šítkovského jezu, mlýny, které patřily dílem Kladrubskému klášteru a Vyšehradské kapitule, která jej ve 14. století postoupila řádu kartuziánů sídlícímu na dnešním Smíchově. Po zboření kláštera a vyhnání kartuziánů v roce 1419 připadly mlýny do vlastnictví Novoměstské obce. V jejím majetku zůstaly i po skončení husitských válek, díky již

⁸⁵ KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách. III. díl: Praha a okolí*. Praha, Libri, 2001, s. 20.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ Jeho syn Josef Mysliveček, který se rovněž vyučil mlynářskému řemeslu, se později proslavil v Itálii jako významný hudební skladatel. Dostal přezdívku „Il divino Boemo“ neboli Božský Čech. (viz. Jásek, *Pražské vodní věže*, s. 41).

⁸⁸ JÁSEK, Jaroslav; FIALA, Michal. *Šítkovská vodárna a Karel Mělnický*. Praha, Scriptorium, 2004, s. 13.

zmíněnému privilegiu Zikmunda Lucemburského. V této době nesly název Obecní mlýny, někdy také Velké (oproti Malým, jak se nazývaly mlýny Kartouzské na Smíchovské straně). Obec později rozděluje tyto mlýny mezi čtyři měšťany, jeden z nich se dostává do rukou Jana Šítka. Ten ve své poslední vůli odkázal dům na rynku a mlýn své manželce Magdaléně a synům Janovi a Prokopovi. Od té doby dostaly mlýny nacházející se Pod Zderazem název Šítkovské či Šítkovy.⁸⁹ Stejně jako u Staroměstských mlýnů, i zde bychom našli brusírnu, dále také mlecí zařízení pro ječné a pšeničné slady, které byly využívány v pivovarnictví.

Kolem roku 1495 se k nim připojuje též nově vybudovaná dřevěná vodárenská věž, která zásobovala horní část Nového Města.⁹⁰ Dne 22. dubna 1503 došlo k sesuvu vodárny, což způsobilo i škodu na mlýnech, které patřily tehdy vdově po Janu Šítkovi mladším, Martě. Obec se s ohledem na způsobené škody vzdala po dobu jedenácti týdnů všech příjmů z mlýna.⁹¹ V roce 1514 kupuje Nové Město od Marty Šítkové druhou polovinu mlýnů a stává se tak jejich jediným vlastníkem.⁹² Roku 1509 vyhořelo údajně šestnáct domů poblíž mlýnů Na Zderaze, ty však s největší pravděpodobností nebyly ohněm zasaženy. V roce 1576 Šítkovské mlýny však padly za oběť mohutnému požáru, kdy kompletně shořely. Oheň pohltil i sousední královskou lázeň a solnici na Anenském náměstí.⁹³ V důsledku zničení ohněm se v letech 1588–1593 začalo s výstavbou nové vodárenské věže, tentokrát byl jako stavební materiál použit kámen.⁹⁴ Při této příležitosti se spolu s vodárnou postavily dva nové mlýny i s brusírnou. Jedním z větších požárů byly mlýny postiženy i v roce 1689, kdy zcela vyhořely a musely být znovu vybudovány.

Po roce 1899 započalo jednání mezi magistrátem a spolkem výtvarných umělců, kteří projevíli zájem o budoucí uvolněné místo po Šítkových mlýnech, jež mělo být k dispozici po jejich zboření. V roce 1927 město odprodalo po dlouhotrvajících jednáních mlýny spolku a v dubnu následujícího roku došlo k demolici pěti původních mlýnů. To znamenalo zánik po staletí fungujících mlýnů Pod Zderazem. V současnosti se zde nachází výstavní galerie Mánes.⁹⁵

---

⁸⁹ JÁSEK, Jaroslav; FIALA, Michal. *Šítkovská vodárna a Karel Mělnický*. Praha, Scriptorium, 2004, s. 13.

⁹⁰ Přiváděla vodu do kašen v místech dnešní Ječné a Myslíkové ulice.

⁹¹ TOMEK, Václav, Vladivoj, *Dějepis města Prahy VIII*, Praha, 1900, s. 163.

⁹² JÁSEK, Jaroslav; FIALA, Michal. *Šítkovská vodárna a Karel Mělnický*. Praha, Scriptorium, 2004, s.

⁹³ RUTH, František, *Kronika Královské Prahy a obcí sousedních*. II. díl, Praha, Körber, 1904, s. 641.

⁹⁴ Stavitelem byl Karel Mělnický, který byl za své dílo povýšen do šlechtického stavu s predikátem z Kalrsperka. Všechny stavební činnosti zanesl do svého stavebního deníku, který je dnes uložen ve Strahovské knihovně. Deník byl vydán v edici pod názvem *Šítkovská vodárna a Karel Mělnický* od autorů Jaroslav Jásek a Michal Fiala, v rámci nakladatelství Scriptorium v roce 2004.

⁹⁵ KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách. III. díl: Praha a okolí*. Praha, Libri, 2001, s. 55.

4.3 Mlýny Šerlinské

Šerlinské mlýny patřily původně do majetku Zderazského kláštera, který stál v blízkosti kostela sv. Vojtěcha. Z doby husitských válek se uvádí jméno majitele Linharta Šťastníka. Již v roce 1377 byl jeden z mlýnů prodán za 55 kop českých grošů.⁹⁶ V roce 1434 odkupuje další ze čtyř mlýnů se třemi koly staroměstský řezník Mikuláš Šerlin. Ty se dle dochovaných zápisů nacházely na spodní řadě vedle mlýnce Davida Jona. Roku 1444 vyhořel dle zápisů po druhé neděli postní obecní mlýn Pod Zderazem, což byl pravděpodobně pozdější mlýn Na Šerlinku. Z pramenů vyplývá, že se majitelé a nájemci mlýnů často střídali, proto je níže v textu věnována pozornost pouze těm nejvýznamnějším.⁹⁷

Od 2. pol. 15. století mlýny vlastnila Staroměstská obec, která v roce 1509 pronajala mlynáři Petrovi ze Šerlinku z osady u sv. Michala a Martina páte mlýnské kolo na dobu deseti let. Jako roční poplatek odváděl městu celkem tři kopy míšeňských grošů. V roce 1627 se dostaly mlýny do majetku nejvyššího purkrabího Adama z Valdštejna, který je získal jako zabavený majetek původních majitelů, bratrů Kryštofa a Samuela z Kronenperku. Převládá domněnka, že jeden z mlýnů prodala roku 1631 Kateřina Škrétová–Šotnovská ze Záhořic Janu Himlštejnovi, když odcházela ze země kvůli vyznání.⁹⁸ V roce 1650 se dalším majitelem stává Daniel Čistecský ze Šerlinku. Ten se podstatně vyznamenal při obraně Prahy před Švédy v roce 1648 a právě díky němu dostal mlýn přízvisko Šerlinský či Na Šerlinku. Mlýn stál původně na kolách a nacházel se mezi mlýnem Kronenperkovským a Himlštejnovským, které byly ve vlastnictví Ester (rozené Diblkové) z Votína, manželky Daniela Kocha z Kochthalu. Ta jej posléze prodala při svém odchodu do emigrace za 1900 kop grošů míšeňských s povolením České komory.⁹⁹

Poslední velký požár zde proběhl 15. prosince 1858. Na počátku 20. století při přípravách na stavbu nového nábřeží bylo rozhodnuto městskou radou o jejich zbourání. Komplex čtyř původních mlýnů byl obcí vykoupen a v roce 1904 dochází k jejich demolici. Dnes bychom na jejich místě našli tzv. Hilbertův dům na dnešním Masarykově nábřeží.¹⁰⁰

⁹⁶ WINTER, Zikmund. *Dějiny obchodu a řemesel v XIV. a XV. století*, Praha, 1909, s. 411.

⁹⁷ KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách. III. díl: Praha a okolí*. Praha, Libri, 200, s. 46.

⁹⁸ Jednalo se o sestřenicí známého českého malíře Karla Škréty (1610–1674). Její otec Daniel Škréta Šotnovský ze Záhořic byl strýc Karla Škréty. Rodina byla původně protestantská. Daniel Škréta byl členem direktoria jako měšťan během stavovského povstání. Zúčastnil se např. plenění ve Svatovítském chrámu roku 1619. Po porážce stavů byl odsouzen k trestu smrti, po úspěšném útěku se později stal radním v Gdaňsku. viz (*ve stínu Karla Škréty*, Vácha; Hesslerová, 2017).

⁹⁹ KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách. III. díl: Praha a okolí*. Praha, Libri, 200, s. 46.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 47.

4.4 Olbramovské mlýny

Na místě dnešního Rudolfína se v minulosti nacházely mlýny Olbramovské. Stávaly naproti mlýnům Na Pískách v místech dnešního Klárova. Byly spojeny s 280 metrů dlouhým jezem, jenž zanikl při povodni roku 1342 a nebyl již později obnoven. Václav Vladivoj Tomek uvádí, že šlo o mlýny s dvěma jezy, které do počátku 15. století vlastnila rodina Olbramoviců, podle ní se mlýny nazývaly Olbramovské či Menhartovy. Jedním z jejich majitelů byl i Olbram, purkrabí Vyšehradské kapituly (1396).¹⁰¹

Roku 1405 odkupuje mlýny Mikuláš Žárovský za 850 zlatých, od něj dostaly název Žárovské. Jelikož Mikuláš nebyl stoupencem víry v přijímání pod obojí, musel v roce 1420 vlivem událostí spojených s husitskou revolucí opustit Prahu, mlýny tak připadly Staroměstské obci. Jeho dcera Barbora Cholupická se v roce 1427 přihlásila jako nedílná majitelka k majetku otce a rovněž se zasadila o zapsání postoupení majetku svému manželovi Václavu Cholupickému do městských knih. Protože Václav Cholupický byl v dobrém vztahu s pražany a konšely, byly jim mlýny opětovně navraceny.¹⁰²

Po Chloupnického smrti v roce 1444 Žárovské mlýny zdědili jeho synové, kteří je později prodali Samueli Velvarovi jakožto poslednímu majiteli. K jejich zániku přispěla povodeň, po níž mlýny postupně upadaly a v průběhu 15. století přestaly existovat.¹⁰³

---

¹⁰¹ KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách. III. díl: Praha a okolí*. Praha, Libri, 2001, s. 24.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ Tamtéž, s. 25.

5 Mlýny na levém břehu Vltavy

5.1 Kartouzské mlýny

V roce 1342 zakládá český král Jan Lucemburský první kartouzský klášter v Čechách na Újezdě před tehdejší Pražskou bránou. Do majetku kartuziánů spadaly i mlýny na obou stranách řeky, jež se zde prokazatelně nacházely již v roce 1178. Původně náležely pod Vyšehradskou kapitolu a zčásti Kladrubskému klášteru.¹⁰⁴ Ve 14. století připadly Kartouzskému klášteru, odtud pojmenování mlýny Kartouzské. Do slibného vývoje však zasáhly události husitských bouří. Dne 17. srpna 1419 odpoledne vtrhl rozvášněný dav do kláštera a následně jej vydrancoval. Den nato byla celá klášterní budova vypálena a nezůstalo z ní prakticky více než jen holé zdi. Požár se jistě dotkl i mlýnů, později je přebírá do svého vlastnictví pražská obec.¹⁰⁵

Místo původních mlýnů na levém břehu Vltavy se později objevuje mlýn Petržilkovský, jestli vznikl na základech vyhořelých mlýnů, není úplně známo. Druhá skupina kartouzských mlýnů, která stála na pravém břehu Vltavy, mohla být předchůdcem pozdějších mlýnů Na Loďkách, zvaných Hornolodecké. Ty se vyskytovaly u sv. Vojtěcha blízko Žofína mezi Šerlinskými a Kartouzskými mlýny na pravé straně. Na opačné straně je spojoval s Petržilkovským mlýnem jez. Hornolodeckých mlýnů bylo celkem devět. První zmínky se objevují koncem 14. století.¹⁰⁶ V srpnu roku 1652 zasáhl pět těchto mlýnů silný požár, důsledkem čehož vyhořely. Celková škoda činila cca 4000 zlatých. Majitelem jednoho z lodních mlýnů zvaného Na Kocábkách byl pozdější emigrant Vavřinec Benjamin z Háje. Mlýn pak připadl manželce Antonína Binaga, přisedícího purkrabského soudu. V roce 1865 kompletně shořely a již nedošlo k jejich obnově.¹⁰⁷

5.2 Petržilkovský mlýn

Jak již bylo uvedeno, nechala Staroměstská obec po zabrání mlýnů část jejich pozemků rozparcelovat. To postihlo též ostrov v levé části (od 18. století Jezuitský), dnes Dětský, v místech s propustí. Nad ním se nachází v současnosti nepřístupný Petržilkovský ostrov. V roce 1413 bylo dovoleno Janu Petržilkovi, pekaři a mlynáři, vystavět nový mlýn na místě původního shořelého (snad Kartouzského) na Jezuitském ostrově. V roce 1523 získává mlýn Jan s přídomkem „Zajisto“, od něj ho později opět získává Malostranská obec za 400 kop míšeňských.¹⁰⁸ V době prvního protihabsburského povstání v roce 1547 byl Malostranským

¹⁰⁴ KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách. III. díl: Praha a okolí*. Praha, Libri, 2001, s. 47.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 48.

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ RUTH, František, *Kronika Královské Prahy a obcí sousedních*. II. díl, Praha, Körber, 1904, s. 662.

¹⁰⁸ KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách. III. díl: Praha a okolí*. Praha, Libri, 2001, s. 47.

zkonfiskován a znovu navrácen až v roce 1561. Rok nato později vzniká poblíž mlýna nová vodárna, později zvaná Petržilkovská. Dne 26. května roku 1629 uzavírá Malá Strana smlouvu s Albrechtem z Valdštejna, který poskytl částku 1800 zlatých k vystavění nového stroje ve vodárně, s podmínkou, že bude zásobovat bezplatně vodou Valdštejnský palác na Malé Straně.¹⁰⁹ V roce 1686 napájela vodárna s pomocí pěti dřevěných vodovodů dohromady 57 kašen a stojanů.¹¹⁰ Dne 24. července 1751 skupuje mlýn i s ostrovem mlynář František Mráz, po něm přechází 17. února 1859 do vlastnictví Šalamouna Příbramy, od něhož mlýn odkupuje zpět pražská obec. Pro lepší překonání řeky Vltavy bylo v 19. století v rámci stavby propustí rozhodnuto zrušit původní Petržilkovský jez. V roce 1912, během regulačních prací na Vltavě, byl dosavadní mlýn přestavěn, a tím v podstatě zanikl.¹¹¹

5.3 Sovovy mlýny

Jsou spojeny s ostrovem Kampa neboli Pražskými Benátkami na Malé Straně. Vyskytují se na jeho severní části. Ostrov vznikl vytvořením umělé strouhy zvané Čertovka, jež zásobovala vodou mlýny Velkopřevorské, Na Huti a Maltézský. V minulosti mlýny stály přímo na břehu Vltavy. Po velkém požáru Malé Strany, kterou postihl v roce 1541, sem byly navezeny sutě a zbytky z ohořelých domů, a tak došlo k zvýšení břehu. Vytvořením náhonu došlo ke vzniku samotného ostrova. Název Kampa pochází až z roku 1770. Dříve byl ostrov označován jako Dolejší, oproti ostrovu Střeleckému, který nesl název Hořejší. Mezi dalšími jmény, jež mu patřila, zmíním např. ostrov sv. Petra či ostrov Pod Pražským mostem.¹¹²

Dle pověsti zde stál údajně nejstarší mlýn v Praze. Když byl kácen dub, aby uvolnil místo pro výstavbu mlýna, vylétla z něj sova, která byla považovaná v době pohanství za posvátné zvíře.¹¹³ Odtud dostal název Soví, později Sovovy mlýny. Nejstarší historicky doložené zmínky pochází z roku 1393, je ale pravděpodobné, že zde mlýny existovaly již mnohem dříve, a to již v 10. století. Původně náležely klášteru benediktýnek u sv. Jiří na Pražském hradě. Obdobně jako většina ostatních mlýnů, i zde došlo během husitských válek k vypálení původních dřevěných budov. Později je přebírá Staré Město, avšak pod vlivem událostí prvního protihabsburského povstání byly městu odňaty. V roce 1478 je Staré Město předává do rukou Václavu Sovovi z Libichova, aby zde vystavěl dům, hamr s brusírnou a mlýn pro mletí mouky

---

¹⁰⁹ ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Právo obce Pražské k řece Vltavě*. Praha, 1882, s. 30

¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹ KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách. III. díl: Praha a okolí*. Praha, Libri, 2001, s. 49.

¹¹² Tamtéž, s. 35.

¹¹³ HRUBEŠ, Josef; HRUBEŠOVÁ, Eva. *Pražské domy vyprávějí... II. díl*, Academia, 2001, s. 176.

Staroměstským. Po něm získaly mlýny své pojmenování. Mlynář Václav Sova odkazuje ve své závěti v roce 1542 dům i s mlýny dceři Johanně, manželce Pavla Severína z Kapí hory.¹¹⁴

Dne 11. listopadu 1560 padly za oběť požáru, který byl způsoben nepatrnými řemeslníky zdejší brusírny. Po roce 1580 znova dochází k výstavbě mlýnů, nyní již ve zděné podobě, staroměstskou obcí. Syn Pavla Severína Václav je roku 1568 prodává Václavu Kosořskému z Kosoře. Jan Kosořský je krátce nato prodává Václavu z Vlkanova za 1050 kop grošů českých. Do rukou staroměstské obce se dostávají v roce 1574, kdy je odkupuje od majitele za 1100 kop českých grošů.¹¹⁵ V držení obce zůstaly až do pol. 18. století, kdy jej prodává do dědičného držení. Mlýny byly v roce 1589 přestavěny v renesančním stylu, v 19. století v klasicistním a po požáru v roce 1867 ve stylu novogotickém.

Ještě by bylo vhodné na tomto místě dodat, že mlýny se staly předmětem sporu mezi staroměstskou obcí a Menším Městem (dnešní Malou Stranou), neboť Malostranští neuznávali právo Starého Města na východní část Kampy, kde se mlýny nacházely. Spor rozhodl komorní soud ve prospěch Staroměstských v roce 1691 tzv. narovnáním, které jim propůjčilo právo nad mlýny a možnost dosazovat mlynáře podle svého uvážení.¹¹⁶ Protože se jednalo o mlýn na třetí užitek, což znamenalo, že dvě třetiny zisku z mlýna plynuly obci a třetina mlynáři, šlo o jeden z finančních příjmů náležejících obci. V roce 1728 kupuje jeden ze Sovových mlýnů Matěj Mysliveček. Dalšími majiteli se stali roku 1740 manželé Klikovi, kteří jej odkoupili za 3000 zlatých. Ti mlýn následně opravili a rozšířili o dvě dřevěné boudy.¹¹⁷

V roce 1867 postihl mlýny rozsáhlý požár, po němž tehdejší majitel František Serafín Odkolek definitivně přeměnil dosud užívané prostory na moderní parní mlýn. Ten sloužil svému účelu do roku 1896, kdy po tomto rozsáhlém požáru bylo rozhodnuto odprodat část mlýna městu.¹¹⁸ Rodina si ponechala pouze obytnou část, a to až do roku 1950. Později budova sloužila Československé akademii věd. V současnosti se zde nalézá galerie Medy Mládkové.¹¹⁹

5.4 Velkopřevorský mlýn

Určitě nelze nezmínit Velkopřevorský mlýn, čp. 489/3, který se nachází mezi Velkopřevorským náměstím a bývalou mlýnskou strouhou zvanou Čertovka na Kampě. Dnešní podoba je renesanční. V minulosti byl též označován jako Klášterský či Štěpánovský mlýn. Jeho počátky

---

¹¹⁴ ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Právo obce Pražské k řece Vltavě*. Praha, 1882, s. 30.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 13.

¹¹⁷ KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách. III. díl: Praha a okolí*. Praha, Libri, 2001, s. 38.

¹¹⁸ HRUBEŠ, Josef; HRUBEŠOVÁ, Eva. *Pražské domy vyprávějí... II. díl*, Academia, 2001, s. 178.

¹¹⁹ KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách. III. díl: Praha a okolí*. Praha, Libri, 2001, s. 40.

spadají do doby založení malostranské komendy johanitů králem Vladislavem II. V roce 1169 při kostelu Panny Marie pod Řetězem.¹²⁰ Dnešní mlýn snad vznikl na místě bývalé středověké budovy, jež byla v roce 1481 pozdně goticky přestavěna. Na Čertovce se v minulosti nacházely např. mlýny Jana, levobočka krále Přemysla Otakara II., vyšehradského probošta a kancléře. Velkopřevorský mlýn náležel kolem roku 1360 řádu johanitů. V letech 1419–1420 během husitských válek byl mlýn vypálen a zrušeno.¹²¹

V roce 1463 se uvádí jméno majitele v dědičném držení, nožíře Jana Labutského, kterému byl mlýn prodán ve velmi špatném stavu. Ten měl následně vystavět mlýn nový. To skutečně učinil, díky čemuž byla nová mlýnská budova prodána smlouvou datovanou rokem 1481 za podstatně vyšší cenu 100 kop míšeňských grošů mlynáři Janu Blažkovi. V pozdější době mlýn vystřídal vícero majitelů. V roce 1526 získal mlýn do vlastnictví za 600 kop grošů Štěpán a jeho manželka Kateřina, od něhož se vžilo pojmenování Štěpánovský. Ten jej podstatně rozšířil a přikoupil sousední dům. Po jeho smrti si jeho žena Kateřina vyžádala, aby mlýn, s pilou a vším příslušenstvím, mohla užívat ona a její syn Lorenz, jenž ho přebírá do užívání v roce 1571.¹²² Pro velké dluhy byl však mlýn Lorenzovi později odňat samotným maltézským velkopřevorem, a prodán malostranskému primasovi Filipu Inderfelderovi, který přestavuje mlýn do současné renesanční podoby v roce 1597.¹²³ Tato přestavba trvala přibližně tři roky.

Velmi často se tu mlela pšenice a ječmen na slad, pro výrobu hořkého piva, proto dostal přívlastek sladový. Po roce 1625 žádal řád maltézských rytířů o navrácení mlýna. Na základě císařova souhlasu se tak mlýn stal opět majetkem řádu a každý případný nájemce jim musel odvádět své příjmy. Brzy však došlo ke sporu s Malostranskými, kteří požadovali mlýn do svého majetku, a nakonec jej v roce 1629 násilně obsadili. Velkopřevorství jej získalo zpět do svých rukou až v roce 1711 a jejich majetkem zůstal až do roku 1795, kdy jej prodali následně do dědičného držení.¹²⁴

Na přelomu 19. a 20. století patřil mlýn rodině Veselých, kteří zde roku 1904 zavedli nové strojní zařízení mlýnské výroby. V roce 1938 postihl mlýn rozsáhlý požár, který zasáhl i půlku velkého mlýnského kola. Po požáru nedošlo k jeho stržení, nýbrž k rekonstrukci od Josef

---

¹²⁰ HRUBEŠ, Josef; HRUBEŠOVÁ, Eva. *Pražské domy vyprávějí...* II. díl, Academia, 2001, s. 191.

¹²¹ Tamtéž, s. 192.

¹²² NA, fond. SM, sign. 124/69.

¹²³ KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách. III. díl: Praha a okolí.* Praha, Libri, 2001, s. 28.

¹²⁴ Tamtéž.

Ruttnera, neboť bylo památkovým úřadem rozhodnuto zachovat původní mlýn i s vodním kolem.¹²⁵

6. Zaniklé mlýny na dolním Novém Městě

Dne 26. května 1384 povoluje Václav IV. zřízení tzv. škrtnic neboli mlýnů na loďkách, čímž dovoluje Starému Městu pražskému, aby pekaři mohli péct pro dobro chudých obyvatel: „...protož s dobrým výmyslem vzniklou a Raddau knížat wěrných nassich milych, s gistym nassym wědomim moczy nassy kralowskou túto nowau milost dawame, aby Purkmistr a Konssese y wssy obczy městskýho Města Pražského mohli dáti a udělati sskrtnicze na czlůnech lodnich aby na wodě splegwaly tú kdežby se gim dobře místo slíbilo zbiehowe wodni weliczby byli, aby gich mohli požiwati ti kteržiž na prodeg roháčky a bielny chleby dobrže dělati uměgi, aby dostatek begti mohl pro lid chudeg poběhleg.“¹²⁶

Škrtnice patřily mezi nejjednodušší typ mlýnského zařízení na vodě. Šlo o dvě pramice spojené napříč břevnem. Ta, která byla více u břehu, obsahovala krytou mlýnici, kde se drtilo zrnó. Bývala připoutána provazy či kolíky. Vzdálenější loďka byla opatřena vodním kolem. Velká výhoda spočívala v jejich manipulaci. V případě dostatku vody bylo možné je přitáhnout více ke břehu, v období většího sucha se daly pustit více po proudu vody. Pokud bylo nutné takový mlýn zpomalit či zastavit, byla hřídel vodního kola opatřena ještě jedním kolem, který brzdil, až ho úplně „zaškrtl“.¹²⁷

Nutno dodat, že pekaři sami mohli mlít na těchto mlýncích mouku jen pro svoji potřebu, a ne na prodej, což později vedlo k různým obcházením tohoto nařízení. Sami majitelé těchto mlýnů na vodě byli často ve sporu s vlastníky velkých mlýnů, neboť docházelo k tzv. zanášení řeky. To zapříčinilo vytváření malých jezů, což vedlo ke vzniku ostrovů, avšak to znamenalo snížení hladiny vody pro ostatní uživatele.¹²⁸ Zikmund Winter ve svém díle *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku*¹²⁹ uvádí, že tímto způsobem vznikl např. dnešní Žofín, původně velmi malý.

Tyto tzv. lodní mlýny se staly charakteristickými pro dolní část Nového Města, především v oblasti Petrské a Klimentské čtvrtě. Jejich zřízení pro tuto část města povoluje král Václav IV. v roce 1394.¹³⁰

¹²⁵ KLEMPERA, Josef, *Vodní mlýny v Čechách. III. díl: Praha a okolí*. Praha, Libri, 2001, s. 193.

¹²⁶ AHMP, fond. sbírka listin. sign. PPL I-1 b.

¹²⁷ KARAS, Josef, *Historický vývoj mlynářství*, Mlynářské noviny, Praha, 1919, s. 50.

¹²⁸ Tamtéž, s. 54.

¹²⁹ WINTER, Zikmund, *Řemeslnictvo a živnosti 16. věku v Čechách*. 1909, Praha, s. 648.

¹³⁰ ČELAKOVSKÝ, Jaromír, *Právo obce Pražské k řece Vltavě*. Praha, 1882, s. 35.

5.5 Nové mlýny

Ještě před založením Nového Města v roce 1348 stávaly v této oblasti tzv. Bernáškovy či Lukášovy, nebo též Mlezivovy mlýny. Nacházely se v blízkosti kostela sv. Klimenta, v místech dnešní ulice Klimentské, která ústí do uličky Nových mlýnů směrem k řece Vltavě. Jednalo se o soubor deseti mlýnů a jedné papírny. Členily na českou a německou část.¹³¹

První písemná zmínka se vztahuje k roku 1360 a je spojena se jménem majitele Bernarda Seidla z Písku. Tak dostaly mlýny u sv. Klimenta v oblasti Poříčí po svém majiteli pojmenování Bernáškovy. Seidlové vlastnili v letech 1358–1366 např. i obec Středokluky či Zlíchov. Po smrti Bernarda Seidla přešly mlýny jako dědictví na jeho tři syny: Bernarda, Prokopa a Framu. Dalším majitelem mlýnů se stal koncem 14. století údajně Lukáš, od kterého se ujalo označení Lukášovy. Krátce po jeho smrti v roce 1428 byly mlýny rozděleny mezi jeho syny Prokopa a Jana.¹³²

V letech 1462–1463, po smrti obou bratrů, byly mlýny vykoupeny od jejich vdov písaři České královské kanceláře. Jednalo se o Jana z Lestkova, Pavla z Třeboně a Chvala z Kolína. Jan z Lestkova, který vlastnil dvě třetiny mlýnů, prodává v roce 1470 jednu třetinu Burianu Lestkovcovi, od něj pak tuto část přebírá o dva roky později Jošt z Einsidle, tajemník krále Jiřího z Poděbrad. Ještě v témže roce odkupuje od Jošta z Einsidle uvedenou třetinu Alexandr Kapoun ze Smiřic, toho času nejvyšší purkrabí na Pražském hradě. Druhá třetina je později prodána Janem z Lestkova v roce 1473 jistému zemanovi Oldřichu z Toušně, od kterého ji v roce 1478 na věčné časy odkoupil sám král Vladislav Jagellonský.¹³³

Tři roky poté se však tato část dostala do majetku Jana z Valdštejna ze Staré a na Štěpánovicích za 600 kop míšeňských grošů., který později skoupil od majitelů všechny části Lukášových mlýnů. Od roku 1484 kdy se jich postupně ujímá Nové Město, se začíná užívat název Novoměstské mlýny, což se v průběhu 16. století změnilo na Nové mlýny.¹³⁴ V roce 1500 kupuje mlýny jako celek novoměstská obec za 1000 kop grošů a tím přecházejí do majetku obce. Nalevo od těchto mlýnů se v minulosti nacházela sladovna čp. 1244/2, která stála při břehu Vltavy a Holbovou lázní. Ta v roce 1420 při obléhání Prahy vyhořela a roku 1461 byla

---

¹³¹ KUBEŠ, Jaroslav. MHMP, soukromá sbírka. Rodinná kronika o historii a původu rodu Kubešů v Lodeckých mlýnech, 2018.

¹³² RUTH, František, *Kronika Královské Prahy a obcí sousedních*. II. díl, Praha, Körber, 1904, s. 793.

¹³³ KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách. III. díl: Praha a okolí*. Praha, Libri, 2001, s. 69.

¹³⁴ KUBEŠ, Jaroslav. MHMP, soukromá sbírka. Rodinná kronika o historii a původu rodu Kubešů v Lodeckých mlýnech, 2018.

darována soukeníku Ráčkovi.¹³⁵ V roce 1620 se uvádí, že součástí mlýnů byla rovněž pila na prkna, valcha a také vodárna, jíž se budu zabývat v následující, sedmé kapitole. To vše bylo dohromady poháněno 29 vodními koly. Dalším z majitelů se stává po bitvě na Bílé hoře Jan Karolides z Karlsperka.¹³⁶ V místech, kde se dnes nachází Vodárenská věž a poštovní muzeum, stávala kamenná brána, ta uzavírala komplex budov. Při velkém požáru v roce 1689 mlýny i vodárna kompletně shořely. Na mapě Daniela Hubera z roku 1769 uvedené v příloze, jsou pozdější mlýny zachyceny jako dvě řady objektů v řečišti na dřevěných kůlech.¹³⁷ Dle dochovaných údajů, v polovině 18. století vlastnil jednu část Nových mlýnů mlynář Karel Holeček, druhou pak Karel a František Klikovi a rodina Novodvorských.

V roce 1783 prodala obec tehdejší Primátorský ostrov Václavu Veselému, který ho později upravil a postavil na něm jeden ze svých mlýnů.¹³⁸ V letech 1841–1845 tu byla vykoupěna dvě městiště po bývalých mlýnech.

5.5.1 Stará Vodárna čp. 1240/1

Jednalo se o původní vodárnu na západním cípu Primátorského ostrova. V roce 1827 byla modernizována stavitelem Josefem Božkem, později v roce 1855 firmou Breitfield a Evans. Svoji funkci plnila až do roku 1877, kdy byl její provoz zrušen a posléze i se sousedním mlýnem byla zbourána. Z původní zástavby zbyla tzv. chaloupka či také lednice. Jednalo se o budovu, v níž bylo umístěno čerpadlo pro čerpání vody do samotné vodárny.

5.5.2 Nová Vodárna čp. 1243/2

Šlo o jednopatrovou moderní vodárnu postavenou v roce 1878, která nahradila předchozí strženou. Svému účelu sloužila do roku 1910. Během svého provozu zásobovala Prahu v objemu přibližně 2,3 milionů m³ vody. Později byla zbořena v rámci plánované úpravy nábřeží v roce 1915.¹³⁹

---

¹³⁵ SOUKUP, Jiří. *Obraz z pražských břehů a vod*, II. díl: *Pražské jezy, mlýny, vodárny a nábřeží*. Praha, Weinfurter, 1905, s. 33.

¹³⁶ Kolem roku 1658 vlastnil známý pivovar U Fleků.

¹³⁷ KUBEŠ, Jaroslav. MHMP, soukromá sbírka. Rodinná kronika o historii a původu rodu Kubešů v Lodeckých mlýnech, 2018.

¹³⁸ Dnes již zaniklý vltavský ostrov zvaný Primátorský nebo Purkrabský patřil původně novoměstské obci, která jej propůjčovala novoměstským primátorům. Mezi ním a pobřežím Nového Města se nacházely Nové mlýny. Jeho původní místo leželo mezi dnešními ulicemi Lodní a Nové Mlýny (viz Lašťovka a kol., 1998, s. 501).

¹³⁹

5.5.3 Mlýn čp. 1241/3

Tato budova se otevírala svým nádvořím směrem k řece. Nazývala se U Novodvorských či U Mrázů. Nesla letopočet 1807.¹⁴⁰

5.5.4 Mlýn čp. 1294/4

Byl postaven v roce 1840 na místě bývalé novoměstské papírny. Údajně se jednalo o jednu z prvních papíren v Praze. Byla nazývána U Sv. Klimenta. Její provoz byl ukončen v roce 1750.¹⁴¹

5.5.5 Mlýn čp. 1242/5

Tento nejvyšší šestipodlažní mlýn, nazývaný Veselský či Baborský, byl postaven v romantickém stylu novogotiky v letech 1870–1880. Jeho stavitelé, mlynáři Hynek Veselý a Josef Baborský, využívali při mletí techniku zdvojených mlecích kamenů. Tento princip patřil již k modernímu způsobu samotného mlynářské výroby. Na západní straně mlýna byly ve třech podlažích umístěny niky ozdobené sochami. Jeho součástí byl rovněž objekt na východě Primátorského ostrova, který sloužil jako krátkodobý byt některým známým osobnostem.¹⁴²

Jako zajímavost lze uvést, že v roce 1787 byl vydražen mlynáři od sv. Petra za 5 zlatých zvon umíráček kaple sv. Dismase. Ten oznamoval do zrušení trestu smrti v roce 1782 smrt odsouzených na Šibeničním vrchu na Žižkově. Původně visel na Helmových mlýnech, kde svolával mlynáře do práce.¹⁴³ Od roku 1885 se přemístil právě sem. Během zimního období ohlašoval konec bruslení na kluzišti Harmonie, které stávalo při Primátorském ostrově a vzniklo v roce 1887 dle projektu inženýra Václava Havla.¹⁴⁴ Tento mlýn byl zbořen v roce 1911.

5.5.6 Mlýn čp. 1293/6

Nazývaný U Faulknerů, či Šebelů. Postavený na místě staršího mlýna, kolem roku 1840. Šlo o jednopatrovou budovu s průčelím, na němž byla umístěna jména obou původních majitelů.¹⁴⁵

5.5.7 Mlýn čp. 1292/7

Zděná mlýnská budova byla vystavěna v roce 1840. V sousedství se nacházel původně dřevěný mlýn na pilotách s pozdně empírovou mansardou, jenž patřil do vlastnictví mlynáře Františka Suda. Jeho součástí zde byla dřevěná bouda, tzv. rybářský dům, dále brusírna skla, strojní

---

¹⁴⁰ KUBEŠ, Jaroslav. MHMP, soukromá sbírka. Rodinná kronika o historii a původu rodu Kubešů v Lodeckých mlýnech, 2018.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Mezi ně patřil např. sochař František Bílek (1872–1941).

¹⁴³ NOVOTNÝ, Pavel. *Petrská čtvrť – dům od domu*. Praha, Libri, 2008, s. 303.

¹⁴⁴ Dědeček pozdějšího prezidenta Václava Havla.

¹⁴⁵ KUBEŠ, Jaroslav. MHMP, soukromá sbírka. Rodinná kronika o historii a původu rodu Kubešů v Lodeckých mlýnech, 2018

klepání koberců a před ním se vyskytovala na kůlech dřevěná pila Barborka. Většina zde uvedených objektů byla zbořena mezi lety 1915–1916.¹⁴⁶

5.5.8 Mlýn čp. 1230/8

Bývalý Vorlův mlýn, jehož součástí je dnešní budova Poštovního muzea, čp. 1239 (dřívější Vávrův mlýn). Původně byl obrácen čelem ke kostelu sv. Klimenta. Mlýn vyhořel v roce 1857, ale konírna a hospodářská budova se zachovaly. V roce 1891 koupil tento dům Jan Mráz, aby zde zřídil pekárnu.¹⁴⁷

5.5.9 Mlýn čp. 1528/9

Tento původní obecní mlýn shořel v roce 1857. Na jeho bočním štítě se nacházel nápis A. M. Pick, proto se též nazýval Pickův. V roce 1872 byl postaven na břehu řeky nový třípatrový mlýn, nazývaný U Dietzů, podle jeho majitelů Franze a Wilhelma Dietza, pocházejících z Dolního Rakouska. Stejně jako ostatní mlýny byl zbořen při asanaci v letech 1915 a 1916.¹⁴⁸

5.6 Dolnoloděcké mlýny

Jinak též mlýny na Dolních loďkách byly založeny kolem roku 1395, krátce po vydání povolení krále Václava IV. o zřízení lodních mlýnů na Novém Městě. Pro odlišení od lodních mlýnů ležících u sv. Vojtěcha blízko Žofína nedaleko Šerlinských mlýnů, jež nesly název Hornoloděcké, dostaly mlýny vyskytující se v oblasti Petrské čtvrti jméno Dolnoloděcké či Křížovnické. Je pravděpodobné, že se tu vyskytovaly v určité formě již dříve před vydáním královského souhlasu.¹⁴⁹

Nejprve patřily řádu Křížovníků s červenou hvězdou. Kolem roku 1400 je doloženo jméno majitele mlynáře a sladovníka Benáka a po jeho smrti v roce 1419 se stali majiteli Káča a Jíra Jurista. Loďkové mlýny často padly za oběť požárům. Naposledy vyhořely v roce 1652, kdy je v Berní rule zaznamenán jako majitel poloviny jednoho z mlýnů Šimon Jakubec. Následně zde bylo postaveno deset mlýnů na dřevěných pilotách, které dosahovaly k dnes již zaniklému Korunnímu ostrovu. V příloze uvedený Huberův plán Prahy z roku 1769 ukazuje, že tu před mlýny na pilotách stávala ještě jedna další řada mlýnů. Svá popisná čísla dostala až v roce 1840. V této době se začínají přestavovat do částečně kamenné podoby. Po posledním požáru 15.

¹⁴⁶ BEČKOVÁ, Kateřina. *Zmizelá Praha — Vltava a její břehy. II. díl: Od Petrské čtvrti po vodě do Troje*. Praha, Paseka, 2016, s. 57.

¹⁴⁷ NOVOTNÝ, Pavel. *Petrská čtvrť – dům od domu*. Praha, Libri, 2008, s. 303.

¹⁴⁸ KUBEŠ, Jaroslav. MHMP, soukromá sbírka. Rodinná kronika o historii a původu rodu Kubešů v Lodeckých mlýnech, 2018.

¹⁴⁹ Tamtéž.

srpna 1865, který zasáhl celkem sedm mlýnů, dostaly svojí definitivní podobu ve formě třípatrové budovy s jednotnou architekturou, zahrnující romantickou fasádu. Vyhořely tyto mlýny: Trinkmocův, Babánkův, Čuldův a Kleinův a tři mlýny patřící Josefu Kubešovi.¹⁵⁰

Jedním z mlýnů, který byl při požáru ušetřen, byl tzv. Freudův mlýn, čp. 1224. Jednalo se o původně renesanční třípatrovou budovu s výraznými štíty a portálem, na niž navazovaly na severu Lodní mlýny. V roce 1885 se jeho majitelem stal Josef Freund (odtud pozdější název Freundův). Lodní mlýny byly zbořeny v letech 1915–1917 v důsledku regulace Vltavy.¹⁵¹

Freundův mlýn měl být původně zachován, avšak v souvislosti se stavbou ministerského komplexu budov v oblasti Těšnova bylo rozhodnuto po vzniku Československa o jeho dodatečném odstranění. Byl zbourán v roce 1928 jako poslední ze skupiny Lodeckých mlýnů. Dnes se na jejich místě nachází jedno křídlo Ministerstva dopravy, které bylo vystavěno mezi lety 1928–1933, na místě původní říční laguny.¹⁵²

Mezi Klimentskou ulicí a břehem Vltavy se nacházel úzký pruh pozemku se zahradami. V jedné z nich dále po proudu řeky stála od první pol. 18. století trojboká otevřená stavba zvaná *sala terrena* a kašna zdobená sochou Samsona (či Herkula) bojujícího se lvem. Ta patřila mlynáři Josefu Stárkovi. Její zeď vedla až k prvnímu Helmovu mlýnu, čp. 1220. Sala terrena byla zbořena v letech 1905–1907. Socha je dnes umístěna v lapidáriu Národního muzea.¹⁵³

5.6.1 Mlýn čp. 1295/4

Jako první mlýn v řadě stál ještě na pevnině. Navazoval na původní Freundův mlýn. Při rekonstrukci vozovky v roce 1960 byly objeveny jeho sklepní prostory. Později byly zasypány v rámci stavby pavilonu a propojení nábřeží v době regulace s Klimentskou ulicí.¹⁵⁴

5.6.2 Mlýn čp. 1296/6

Patřil Eduardu Rechzieglovi.

5.6.3 Mlýn čp. 1297/8

Ještě v polovině 30. let 20. století zde měla povoznictví Marie Kozlová.¹⁵⁵

---

¹⁵⁰ KUBEŠ, Jaroslav. MHMP, soukromá sbírka. Rodinná kronika o historii a původu rodu Kubešů v Lodeckých mlýnech, 2018.

¹⁵¹ Tamtéž.

¹⁵² NOVOTNÝ, Pavel. *Petrská čtvrť – dům od domu*. Praha, Libri, 2008, s. 168.

¹⁵³ Tamtéž, s. 169.

¹⁵⁴ Tamtéž.

¹⁵⁵ Tamtéž.

5.6.4 Mlýn čp. 1298/10

Jeho majitelem byl významný mlynář Josef Kubeš, poslední majitel Helmových mlýnů.¹⁵⁶

5.6.5 Mlýn čp. 1301/16

Byl to poslední mlýn, který stál na již zaniklém Korunním ostrově. Jeho posledním vlastníkem byl Vojtěch Štěpánek.¹⁵⁷

Zajímavostí by mohlo být, že existovala pověst spojená s lodními mlýny. Ta říkala, že pokud některý z nich sežehl požár, v brzké době postihlo zemi neštěstí, případně válka. To se vyplnilo v souvislosti s vyhořením Hornoloddeckých mlýnů v roce 1858, kdy přišla následně válka v Itálii. Totéž se opakovalo po roce 1865, kdy ohni padly za oběť též mlýny Dolnoloddecké, přičemž v dalším roce se odehrála známá bitva u Hradce Králové.¹⁵⁸

5.7 Helmovské mlýny

V západní části od kostela sv. Petra vede ulice Helmová, jež přetíná Klimentskou uličku směrem k Vltavě. V minulosti se na jejím místě nacházely Křižovnické mlýny dolejšího řádu. Ty se řadily mezi skupinu tzv. vodních mlýnů. Své místo měly naproti dnes již zaniklému Korunnímu ostrovu, nad ramenem řeky je pak odděloval ostrov Jeruzalémský.¹⁵⁹

Čelakovský ve svém díle *Právo obce Pražské k řece Vltavě* jej popisuje takto: „...mlýny Helmovy, které leží na řece Vltavě na Poříčí vedle zdi Nového Města Pražského, se všemi jejich požitky, s domy a jezy s břehy strání a skály, kdežto kámen lámají.“¹⁶⁰ V nejstarších dobách se udává počet deseti mlýnů.

V roce 1382 se ještě nazývají Špitálské, neboť se vyskytovaly v blízkosti hradeb u Špitalské či Poříčské brány. Záhy však přebírají jméno svého majitele. Od roku 1398 je uváděn jako vlastník rod Helmů. Helmové patřili k předním měšťanským rodům, jež vlastnili několik domů na Starém Městě. Z jejich rodiny pocházel i Martin Helm, jenž se stal v roce 1526 staroměstským

---

¹⁵⁶ KUBEŠ, Jaroslav. MHMP, soukromá sbírka. Rodinná kronika o historii a původu rodu Kubešů v Lodeckých mlýnech, 2018.

¹⁵⁷ NOVOTNÝ, Pavel. *Petrská čtvrť – dům od domu*. Praha, Libri, 2008, s. 169.

¹⁵⁸ KUBEŠ, Jaroslav. MHMP, soukromá sbírka. Rodinná kronika o historii a původu rodu Kubešů v Lodeckých mlýnech, 2018.

¹⁵⁹ KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách. III. díl: Praha a okolí*. Praha, Libri, 2001, s. 64.

¹⁶⁰ ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Právo obce Pražské k řece Vltavě*. Praha, 1882, s. 36.

purkmistrem.¹⁶¹ Po roce 1416 jsou označovány jako „Molendina Helmy“.¹⁶² Jako první vlastník je uveden Křišťan Helm, následně mlýny přebírá vdova Klára a syn Ondřej.

V roce 1438 se mlýnů ujímá tehdejší staroměstský purkmistr Pešík z Kunvaldu od Stříbrné hvězdy. Ten se později o ně soudí s Janem Velvarem z Hrádku, kterému je ve své závěti odkázala Klára Helmová a který je jako přívrženec krále Jiřího z Poděbrad nakonec získal po dobytí Prahy v roce 1448.¹⁶³ V krátkém časovém úseku se pak vystřídalo vícero majitelů. V roce 1454 je uveden jako vlastník Krňan, jeden z přísežných mlynářů, brzy poté je získává královský podkomoří Samuel z Hrádku. Dne 9. srpna 1469 mlýny prodává svému švagrovi Václavu (Vaňkovi) z Valečova, a ten je velmi brzy odprodává Janovi z Valdštejna. Staroměstská obec dostává mlýny do svého vlastnictví kolem roku 1500, kdy je kupuje od Jana z Valdštejna za 1000 zlatých. Je velmi pravděpodobné, že Helmové mlýny pak pouze spravovali, i když podle některých zdrojů je vlastnili až do počátku 16. století.

V dřívějších dobách se objevují jména některých majitelů jednotlivých mlýnů. Mezi ně patřili pekaři Jíra Hlub a Nosek, kteří vlastnili Hřídelovský mlýn i s hutí, Václav Cvok, Petr Telátko, soukeník Jan Prčka, dále pekaři Jan Šaman a Ambrož, Mařík a Maňas.¹⁶⁴

Koncem 16. století se v Praze vyskytovalo celkově 21 mlýnů a malých mlýnců na loďkách, dohromady 76 kol na mouku. V 18. století se na kartografických materiálech uvádí 46 mlýnských kol v Petrské oblasti.¹⁶⁵ V samotné Petrské čtvrti se část Helmových mlýnů nacházela na Korunním ostrově, který vznikl částečně po povodni v roce 1432, a druhá část na břehu, kde byly vystavěny na dřevěných pilotách.¹⁶⁶

V roce 1607 postihl mlýny rozsáhlý požár, při němž padly zcela za oběť. Nato upomínal pozdější latinský nápis na mramorové desce krajního mlýna čp. 1221. Obec je nechala později znovu vybudovat, přičemž původní dřevěné budovy byly nahrazeny již novými kamennými. Na štítu mlýna byl umístěn kamenný erb Prahy. Po bitvě na Bílé hoře byly mlýny městu konfiskovány, i když z jejich výnosů plynula podpora špitálu u sv. Pavla v dnešním Karlíně.¹⁶⁷

---

¹⁶¹ Mezi jejich nemovitosti patřil okolo roku 1435 např. dům Pod Novoměstskou radnicí mezi dnešní Lazarskou a Vodičkovou ulicí. Další se nacházely v Platnéřské, na nynějším Mariánském náměstí (viz Soukup, 1905).

¹⁶² TOMEK, Václav Vladivoj, *Základy starého mstopisu Pražského II.*, Praha, 1870, s. 268–269.

¹⁶³ KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách. III. díl: Praha a okolí.* Praha, Libri, 2001, s. 65.

¹⁶⁴ RUTH, František, *Kronika Královské Prahy a obcí sousedních.* I. díl, Praha, Körber, 1903, s. 138.

¹⁶⁵ NOVOTNÝ, Pavel. *Petrská čtvrť – dům od domu.* Praha, Libri, 2008, s. 171.

¹⁶⁶ Byl nazýván též jako Křenový, neboť se zde pěstoval křen. Z původního názvu Kröninsel či Krönnunginsel vznikla pozdější počestělá varianta Korunní ostrov (viz Ruth, 1903, s. 239).

¹⁶⁷ Staré Město jej vystavělo v roce 1502 pro chudý a nemocný lid. K jeho příslušenství patřil kostel a hospodářské dvory. Dne 14. května 1507 jej Vladislav Jagellonský vybavil vrchním královským a kostelním podacím právem nového špitálu u kostela sv. Pavla před Poříčskou branou. Do jeho majetku spadaly rovněž důchody od mlýnů Staroměstských, Helmových a Na Kameni (viz Čelakovský, 1882, s. 17).

K jejich navrácení došlo teprve roku 1628. Velké poškození utrpěly během švédského obléhání v roce 1648, kdy mlýny zasáhly dvě dělové koule, které byly později zazděny do jejich štítů.¹⁶⁸ Podobné škody napáchalo rovněž pruské obléhání v roce 1744, kdy mlýny postihl požár. K jejich obnově došlo o dva roky později, kdy vykazovaly počet již jen osmi mlýnských budov. Jejich součástí se později staly i soukenická a jirchářská valcha.

V tomto období byly mlýny spravovány převážně stárky.¹⁶⁹ V roce 1721 se v protokolech schůzí mosteckého úřadu uvádí jméno vrchního mlynáře Jana Ledeckého, kterému jsou podřízeni všichni stárkové a pilaři na Helmových mlýnech s příkazem, „že oni s ním se mají řídit a podle jeho nařízení chovati se mají.“¹⁷⁰ Pozdější kniha počtů z roku 1725 uvádí výnos z mlýnů 1143 zlatých a 51 krejcarů.¹⁷¹ Následně mlýny přechází na rodinu Náhlovských a Šoušů, jejichž dcery se později provdaly do mlynářských rodin Náhlovských a Buriánků.

V období kolem 1. poloviny 18. století čelily mlýny poměrně častému poškození, např. v roce 1723 došlo k protržení Helмова jezů, což vyvolalo stížnosti mlynářů na Dolnolodeckých mlýnech. Celková škoda zde činila 692 zlatých a 57 krejcarů, která jim ale nebyla uhrazena, a tak nadále požadovali udržení jezů. Přípis pocházel z dubna roku 1730 a níže byli podepsáni mlynáři Antonín Vačes, Vojtěch Hlaváček, Vojtěch Vačes, Bedřich Andres a Jan Kodýnek. Velmi často docházelo ke sporům mezi mlynáři a pekaři o kvalitu a kvantitu objemu vymleté mouky. Z toho důvodu došlo kolem roku 1723 k vypracování nového postupu o vymílání zrna, čímž pozbyly platnost dosud uzákoněné normy nevýhodné pro mlynáře.¹⁷²

Zajímavý případ se odehrál v roce 1758, kdy došlo k nánosu mezi Lodeckými a Helmovými mlýny. Byl způsoben Židy, kteří na led v zimě navezli spoustu odpadu a rumu, čímž došlo k zamezení průtoku vody. Jednání se účastnili přísežní mlynáři Antonín Šouša, Václav Arvalovský, Josef Náhlovský, Prokop Mráz a další. Josef Náhlovský se nabídl, že vše vyveze pryč, pokud mu bude zlevněno z činže. Je třeba dodat, že podobné problémy se u jiných mlýnů ve vnitřní Praze nevyskytovaly.¹⁷³

V roce 1752 prodává staroměstská obec na příkaz gubernia mlýny do dědičného nájmu z důvodů uhrazení dluhů, jež byly způsobeny válečnými událostmi. Novým majitelem se stává

---

¹⁶⁸ NOVOTNÝ, Pavel. *Petrská čtvrť – dům od domu*. Praha, Libri, 2008, s. 171.

¹⁶⁹ BORSKÁ-URBÁNKOVÁ, Milena. Pražské mlýny a mlynáři koncem 17. a v 18. st. I. část. In: *Pražský sborník historický*, sv. XXXII, Praha, Panorama, 2004, s. 181.

¹⁷⁰ Cit. podle BORSKÁ-URBÁNKOVÁ, Milena. Pražské mlýny a mlynáři koncem 17. a v 18. st. I. část. In: *Pražský sborník historický*, sv. XXXII, Praha, Panorama, 2004, s. 181.

¹⁷¹ Tamtéž, 182.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ Tamtéž.

mlynář Václav Josef Veselý, jenž v roce 1728 vyhotovil plán vodovodní sítě Nového Města či první plán Židovské Města. V roce 1758 Josef Náhlovský rozšiřuje Korunní ostrov a nechává jej ohradit. Na plánu Daniela Hubera z roku 1769 jsou označeny jako tzv. mlýny Na Šancích (Schanzen Mühlen). Šlo o opevněné či hradební mlýny, neboť svou návazností zasahovaly do původního opevnění Prahy. Roku 1782 kupní smlouvou přebírá jeden z mlýnů od staroměstské obce Filip Kettich, který jej o šest let později odprodává mlynáři Zikmundovi. V roce 1800 získává do svého vlastnictví rodina Schmitingerova mlýn čp. 1221.¹⁷⁴

Jako další můžeme uvést rodinu Dráských, která byla spřízněna s rodem Vincence Holma, vlastníka sedmého mlýna. Jedním z jeho dětí byla Anna Fingerhutová (rozená Náprstková), pozdější matka Vojtěcha Náprstka. Její starší sestra Barbora se provdala za mlynáře Jana Serafína. Po jeho smrti zdědila mlýn a další jí byl odkázán matkou Josefou Dráskou. Záhy zde byly postaveny dva mlýny čp. 1302 a 1303. Barbora Serafinová následně koupila pivovar U Černého orla a pozdější hotel Imperial na Poříčí. Před svou smrtí v roce 1852 je odkázala své sestře Anně a svému kmotřenci Vojtovi Náprstkovým, kteří z jejich příjmů podporovali charitu.

Podobně jako Nové a Lodecké mlýny se staly obětí plánované regulace Vltavských břehů. V roce 1907 se začíná s výkupem samotných mlýnů. Břeh řeky byl rozšířen o 1–10,3 metrů, následkem zasypaní původního Primátorského ostrova. K definitivnímu zániku mlýnů došlo v letech 1915–1917, kdy v rámci plánovaných regulačních prací na řece Vltavě byly zbořeny a na jejich místě byla vystavěna nová nábřeží.¹⁷⁵

V 18. století je popsána dvojice mlýnů postavena na kůlech, jedná se o tzv. šejdovny a dvě boudy čp. 1203 a 1204.¹⁷⁶

5.7.1 Zadní bouda čp. 1203

První zmínka pochází z roku 1723 a je spojena se jménem stárka Václava Chládky. Ten zde pobyl pouhé dva roky, načež byl vystřídán Janem Kodýdkem, pozdějším majitelem mlýna Na Dolních loďkách, při jehož přísaze byl ručitelem pekař Jan Hořký. V této době obec uzavírala většinou tříleté smlouvy o pronájmu s jednotlivými mlynáři. Posledním stárkem, jenž si tuto budovu pronajal, byl Václav Kvěch. Prvním stálým nájemcem se stal Jan Šouša, který si mlýn

¹⁷⁴ NOVOTNÝ, Pavel. *Petrská čtvrť – dům od domu*. Praha, Libri, 2008, s. 171–72.

¹⁷⁵ BEČKOVÁ, Kateřina. *Zmizelá Praha — Vltava a její břehy. II. díl: Od Petrské čtvrti po vodě do Troje*. Praha, Paseka, 2016, s. 83.

¹⁷⁶ BORSKÁ-URBÁNKOVÁ, Milena. Pražské mlýny a mlynáři koncem 17. a v 18. st. I. část. In: *Pražský sborník historický*, sv. XXXII, Praha, Panorama, 2004, s. 182.

od obce poprvé pronajal v roce 1730. Město v tu dobu s mlynáři zacházelo velmi tvrdě. Stanovená výše činže byla kolikrát nad jejich možnosti.¹⁷⁷

Po roce 1740, kdy začíná město prodávat mlýny do dědičného pronájmu, kupuje dne 24. 4. 1741 jistý Šouša onu boudu na Helmových mlýnech za 800 zlatých, s činží 200 zlatých. Pravděpodobně se jednalo o sladový mlýn. V roce 1755 Jan Šouša umírá a dědictví přebírají jeho dcery Dorota Náhlovská a Anežka Buriánková. Jak již bylo uvedeno, Náhlovský obehnal a prohloubil nejen Korunní ostrov, ale i protilehlou Štvanici, proto byl dán do užívání jemu a jeho dědicům. Jeho dědicem se stal syn Martin, který jej přebírá roku 1781, avšak pro velký rozsah dluhů, jejichž výše dosáhla až 11082 zlatých, byl nucen ho přenechat Václavu Kochlerovi, který ho následně předal Filipu Kattichovi, neboť si uvědomil nevymahatelnost dluhu. Jako vyrovnání dlužné částky získal v roce 1798, kromě samotného mlýna, dům se zahradou v úhrnu 4048 zlatých. Později prodává mlýn i se zahradou Marii Zikmundové za 9700 zlatých, jejíž rodina zde pak hospodařila.¹⁷⁸

5.7.2 Bouda s jedním složením čp. 1204

V těchto místech se nacházely původně dvě mlýnice, označované později jako zadní boudy. První záznam se objevuje v kupní smlouvě dne 24. dubna 1741, kdy přechází za 400 zlatých s činží 120 zlatých do vlastnictví Jana Kodýdka, ten je však obratem prodává za stejnou cenu Václavu Arvalovskému. Ten zde hospodařil až do roku 1757, než opět dochází k prodeji Františkovi a Ludmile Vovsovým.¹⁷⁹

Jako většina mlýnů, i tento podlehl požáru v roce 1744 při pruském obléhání. Na jeho obnovu přispěl Václav Arvalovský částkou 200 zlatých, čímž stoupla cena samotné boudy. Arvalovský se později usazuje na mosteckém sladovém mlýně. František Votruba se energicky ujal správy mlýna a za něj došlo k jeho zvelebení. Byla vybudována druhá mlýnská budova, což opět navýšilo cenu samotného mlýna na rovných 800 zlatých. V následujících letech se však rodina dostala do velkých finančních potíží, což vedlo k celkovému bankrotu a následně připadl mlýn obci.¹⁸⁰ Dalšími majiteli se měli stát Jan Žďarský s manželkou Annou, kteří však od smlouvy posléze odstoupili, pravděpodobně z důvodu vysoké činže.¹⁸¹

---

¹⁷⁷ BORSKÁ-URBÁNKOVÁ, Milena: Pražské mlýny a mlynáři koncem 17. a v 18. st. I. část. In: *Pražský sborník historický*, sv. XXXII., Praha, Panorama, 2004, s. 183.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 186–188.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 188–189.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 190.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 191.

V roce 1767 se mlýn dostal do rukou manželů Dráských, kteří v něm úspěšně hospodařili celých 28 let.¹⁸² V roce 1771 přikoupil Jan Dráský další mlýn, který později prodal roku 1780 Josefovi a Barboře Horáčkovým za 1400 zlatých. Ti jej vlastnili poměrně krátce a již roku 1781 ho prodávají pekařskému mistru Antonínu Pelikovskému.¹⁸³ V této době je mlýn ovšem zatížen hypotékou, což opět vedlo jeho prodeji dne 19. dubna 1794 mlynáři Tomáši Hübnerovi a jeho ženě Anně za 2463 zlatých. V roce 1801 potomci Hübnerových doplácí po rodičích 400 zlatých, čímž získávají opět předkupní právo.¹⁸⁴

Jako poslední majitel je v tomto období uveden Vojtěch Mysliveček s manželkou Alžbětou, který jej kupuje 8. srpna 1803 za 12000 zlatých. Jak dlouho zde pobýval, není bohužel dochováno, jisté však je, že jeho jméno po roce 1838 mizí ze seznamu majitelů obecných mlýnů a pil.¹⁸⁵

5.7.3 Mlýn čp. 1278/6

Nazýván též Korunní mlýn, stával jako poslední mlýn v řadě na Korunním ostrově, byl nově vystaven v roce 1835.

5.7.4 Mlýn čp 1303/5

Tzv. Hofrichterův mlýn byl postaven v roce 1840.

5.7.5 Mlýn čp. 1377

Byl vystavěn počátkem 19. století. Byl nazýván dle svého majitele Zikmundovský.

5.7.6 Mlýn čp. 1221/2 a 1302/3

Byly postaveny kolem roku 1840. V polovině 19. století byl jejich majitelem mlynář Josef Stárek, který vystavěl v roce 1877 ještě další mlýn čp. 1377. Josef Stárek také, jako jeden z prvních, nechal vybavit své mlýny stroji americké konstrukce, již v roce 1846.¹⁸⁶ Právě ten se stal obětí velkého požáru, který postihl Helmovy mlýny dne 18. října 1901 o půl deváté večer.

V samotné zprávě o hasičském zásahu se můžeme dočíst, jak tehdy Helmovy mlýny vypadaly: „...*Stárkův mlýn jest z této strany přístupný i ze strany ostrova Štvanice, na kterém nejsou však hydrantů, pro je vstup dosti nesnadný. Severně od Stárkova mlýna, přiléhá k němu mlýn*

---

¹⁸² BORSKÁ-URBÁNKOVÁ, Milena: Pražské mlýny a mlynáři koncem 17. a v 18. st. I. část. In: *Pražský sborník historický*, sv. XXXII., Praha, Panorama, 2004, s. 191.

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 192.

¹⁸⁵ Tamtéž

¹⁸⁶ KUBEŠ, Jaroslav. MHMP, soukromá sbírka. Rodinná kronika o historii a původu rodu Kubešů v Lodeckých mlýnech, 2018.

*Zikmundovský. Který je o málo nižší. Hraniční zeď mezi těmito mlýny jest nedostatečně zřízena a zřítla se již při prvních záchranných pracích. Za pravým křídlem Stárkova mlýna se zvedá do výše požární zeď Hofrichterova mlýna. Mlýn je přístupný stejně jako Stárkův z ostrova, dále pak chodbou procházející až k mlýnu Zikmundovskému, tímto mlýnem ze strany lávky, jako ostatní mlýny. Zcela dřevěná chodba je opatřena ve štítu zcela železnými dveřmi před ohněm, takže oba mlýny jsou odděleny ohnivzdorně až na malý obvod plynových plamen, které jsou na obou zdech zaskleny. Na sever od Zikmundova mlýna je řada jiných mlýnů, z nichž dřevěná lednice mlýnů, patřící Panu Kubešovi nachází se dva metry od mlýna Zikmundovského.*¹⁸⁷

Dále se uvádí podrobnější popis: „...vnitřek všech mlýnů je ze dřeva, přístup do vyšších pater je velmi obtížný, jednotlivá schodiště jsou různě umístěna, nejedná se o souvislé schodiště. Postrádají hašební přístroje, kromě některých zcela nezpůsobilých při hašení ve mlýnech. Přístup je po kluzké dřevěné lávce bez zábradlí. Jelikož je osvětlení vedeno elektrickou energií, jsou motory poháněny vodní silou. Nebylo možné zastavit stroje, jinak by se pracovalo v úplné tmě.“¹⁸⁸ Škoda byla později vyčíslena na čtvrt milionů zlatých. Komise pro splavnění řek a kanalizací odkoupila od p. Stárky vodní právo na mlýn za 105. 000 zlatých.

5.7.7 Mlýn čp. 1220/2

Pozdější Kubešův mlýn, nejcennější mlynářský objekt v této oblasti. Stával jako první v řadě Helmových mlýnů, nedaleko hradeb Nového Města, které oddělovaly Prahu od současného Karlína. Šlo o renesanční budovu se dvěma štíty, na kterých byly vyobrazeny sluneční hodiny. Jak jsem již dříve uvedla, byly zde zazděny dvě dělové koule z dob obléhání Švédů v roce 1648. V roce 1782 sem byl umístěn zvon z bývalého popravčího vrchu na Vítkově, který byl po krátké době přenesen na Nové mlýny.¹⁸⁹ Od roku 1878 se stal majetkem rodiny mlynáře Jaroslava Kubeše, která vlastnila i mlýny v Troji. Mlýn byl koupen v exekuční dražbě za 73. 850 zlatých V jejich majetku zůstal více než 30 let, než v roce 1908 došlo k vyvlastnění, poté ho měl Jaroslav Kubeš po nějaký čas ještě v nájmu. Rodina bydlela od roku 1863 v Klimentské ulici čp. 1218 a 1227.¹⁹⁰

Zajímavý popis přináší Jan Herain v knize Stará Praha (1906) k obrázkům od Václava Jansy: „...Mlýn č.p. 1220 – II. je vysoké stavení v přízemí, které má v čelech dva mocné, uslechtilé štíty renesanční, rozdělené po výšce kordony ve tři pole. Na kraj a ve středu štítů stojí kamenné

¹⁸⁷ VEJDĚLEK, František. *Památník hasičského sboru král. hl. města Prahy (1853-1903)*. Praha, 1903, s. 144.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ KUBEŠ, Jaroslav. MHMP, soukromá sbírka. Rodinná kronika o historii a původu rodu Kubešů v Lodeckých mlýnech, 2018.

¹⁹⁰ Tamtéž.

pyramidy. Poněvadž frontispis římsy v nejvyšší části obou štítů se nespojuje, nýbrž je prorvána, tvoří renesance taková již přechod do baroku. Při bližším ohledání spatřujeme, že hlavní římsa má vaječník a přímo pod ní nalézá se veliký perlovec, ploše ze štuky provedený. Na nároží mlýna jsou sluneční hodiny, jistě velmi staré, neboť jsou rozděleny na 24 hodin, jak se to u nás dělávalo ještě v 17. století.¹⁹¹ Freskový obraz připomínající krajinku, je již silně vybledlý a dvě železné koule, poblíž hodin zazděné, svědčí buď o roku 1648., kdy Praha byla obléhána Švédy a bombardována či o pruském obléhání v roce 1757. Vedle vchodu do mlýnice na západní straně je vlevo od dveří zazděný znak Starého Města pražského v mramoru vytesaném a na pravo vypouklý nápis, který hlásá, že v roce 1607 mlýny tyto vyhořely a nákladem obce Starého Města opět vybudovány byly. Že jejich architektonický výzdoba, z této doby pochází, což potvrzují štíty a římsy. Letopočet udaný, kamenném nadpraží dveří vytesaný hlásá, že mlýny ty zničeny byvše při obležení města od Prusů v roce 1744, opraveny jest v roce 1746.¹⁹²

Dále Herain uvádí: „...dnes mají mlýny Helmové čtyři francouzské kameny válcové, které ženou čtyři vodní kola ve spodním náhonu; před mlýnem stojí dřevěná bouda, jež sloužila donedávna jako pila, na řezání klád na prkna a latě. Nyní je v ní brusírna skla; za malým přístavkem u mlýna je vidět neodklizená část zbytků hradeb s jejichž stavbu bylo započato n Poříčí po obležení Prahy os Švédů v roce 1654 a které se od Helmových mlýnů u řeky Vltavy táhly k bráně na Poříčí.“¹⁹³

Při počátečních pracích na regulaci břehů a stavbě nábreží v Petruské čtvrti se ještě počítalo s uchováním této vzácné památky spolu s Freundovým mlýnem. Proto nepodlehly počáteční asanaci. Výstavba komplexu ministerských budov ve 20. letech 20. století podle architektů Antonína Engela a Františka Roitha již s nimi nepočítala. Po dlouhých sporech s památkáři se v roce 1929 přikročilo definitivnímu zbourání památného Kubešova mlýna. Dnes se na místě původního mlýna nachází jedno z křídel Ministerstva dopravy.¹⁹⁴

---

¹⁹¹ HERAIN, Jan. *Stará Praha: obrázky k akvarelům Václava Jansy*. Praha, 1906, s. 36.

¹⁹² Tamtéž.

¹⁹³ Tamtéž.

¹⁹⁴ BEČKOVÁ, Kateřina. *Zmizelá Praha — Vltava a její břehy. II. díl: Od Petruské čtvrti po vodě do Troje*. Praha, Paseka, 2016, s. 80.

5.7.8 Pila čp. 1219

Tato dřevěná budova stála původně západně od mlýna. Tato pila, kde se řezala prkna, později sloužila jako brusírna skla. Kousek od ní směrem k řece se nacházela zahrada, kde docházelo k čištění koberců.¹⁹⁵

5.7.9 Šejdovna čp. 1222/8

O trochu severněji měla své místo tato původní dřevěná šejdovna. Byl tak označován mlýn postavený na kůlech nad vodou. Sloužila jako tzv. lednice. Jednalo se o prostor, kde se otáčelo samotné mlýnské kolo.¹⁹⁶

5.8 Mlýn Na Kameni

Jinak rovněž označovaný jako Šaškův. Tento mlýn se vyskytoval na pravém břehu Vltavy na tzv. Kamenném ostrově pod Helmovými mlýny v místech dnešní ulice Pobřežní. Tehdy se jednalo o ostrov u dnešní Štvanice. V minulosti se zde v blízkosti mlýnů nacházel jeden z brodů přes řeku Vltavu. Šlo údajně o bezpečný přechod, neboť měl pevné skalnaté dno. Z toho se vyvinul pozdější název mlýnu Na Kameni. Jeho počátky můžeme datovat do doby panování českého krále Václava I. (1230–1253). Tehdy dostal český řád křižovníků neboli Strážců Božího hrobu, kteří sídlili při kostelu sv. Petra na Poříčí, darem kostel sv. Klimenta na Starém Městě i s polnostmi a vinicemi v dnešních Bubnech. Kromě nich získali velký ostrov naproti Bubnům, dnešní Štvanici, kde se nacházel mlýn Na Kameni, přímo pod Helmovy mlýny. Křižovníci vlastnili mlýn do roku 1320, poté jej prodali měšťanům Konrádovi ze Žatce a Petzoldovi z Prahy. Koncem 14. století se uvádí jméno majitele Františka Rokycanského, po jeho smrti roku 1410 zdědil mlýn jeho syn Jan Brzevský.¹⁹⁷

V roce 1432 se dostává do rukou staroměstské obce. Krátce nato postihla mlýn velká povodeň, od té doby se toto místo nazývalo „mlýnské smetiště“. Obec brzy prodala mlýn i s příslušenstvím Janu Velvarovi za 100 kop grošů stříbrných. Za jeho působení došlo k opravě a spolu se Štvanicí přešel později do vlastnictví Jana ze Soulic. V roce 1454 se objevuje jméno přísežného mlynáře Jana Auditora z Kamene. Velmi často se mezi majitele počítali vlastníci na Helmových mlýnech. To dokládá jméno novoměstského měšťana a pekaře Václava Cvoka, mimo jiné i majitele Holešovic a Libně.¹⁹⁸ Po jeho smrti roku 1455 mlýn přebírá jako dědictví

¹⁹⁵ KUBEŠ, Jaroslav. MHMP, soukromá sbírka. Rodinná kronika o historii a původu rodu Kubešů v Lodeckých mlýnech, 2018.

¹⁹⁶ KNEIDL, František, *Dějiny města Karlína*, Praha: Česká grafická unie, 1923, s. 12.

¹⁹⁷ KLEMPERA, Josef. *Vodní mlýny v Čechách. III. díl: Praha a okolí*. Praha, Libri, 2001, s. 75.

¹⁹⁸ KNEIDL, František, *Dějiny města Karlína*, Praha: Česká grafická unie, 1923, s. 124.

jeho syn Václav, aby ho v roce 1470 odprodal královskému podkomořímu Vaňkovi Valečovskému z Kněžmosta. Ten jím disponuje až do své smrti roku 1495, kdy jej odkazuje svému vnukovi Pavlu z Hrádku, jehož bratr Samuel vlastnil Helmovské mlýny. Staroměstská obec mlýn získala opětovně do svého vlastnictví roku 1517, kdy jej koupila za 11000 kop českých po dobu 27 let. V této době tu byla zřízena tzv. prachárna, která fungovala až do svého zničení v roce 1547.

V roce 1544 prodává Staré Město mlýn Na Kameni Martinu Šaškovi a jeho manželce Anně za 1000 kop českých grošů, neboť shledalo, že je pouze k malému obecnímu užítku, avšak za velké náklady. Součástí mlýna byla i pila, kdy k povinnostem mlynáře patřilo též řezání dříví. K mlýnu patřily tři stoupy a mlynář byl povinen odvádět roční poplatek 10 kop grošů. Pokud chtěl mlýn prodat, nesměl to učinit bez souhlasu obce. S tím souvisela i povinnost dodat jednoho vepře špitálu a mletí zadarmo pro obecní dvůr. Martin Šašek vlastnil Kamenný ostrov, na kterém mlýn stál, po něm se pak ujalo pojmenování Šaškovský. K němu patřil ještě menší ostrov pod Šaškovským jezem. Brzy po zakoupení došlo k rozšíření mlýnské budovy o jedno patro.¹⁹⁹

Následkem protihabsburského povstání v roce 1547, kdy byl zkonfiskován majetek Starého Města, došlo k zabavení rovněž mlýna na Kameni. Martinu Šaškovi se však podařilo získat o dva roky později císařský glejt, který potvrzoval trhový list, pro věrné a poslušné chování k císařské milosti.²⁰⁰

Na základě této skutečnosti vznikla zajímavá pověst. Dle ní nechal Šašek postavit nádherný dům na Kamenném ostrově. V ní hostil urozené pány a paní. Jednou sem zavítal i samotný král. Při této příležitosti byl hostům servírován hrách na podnose. Král ale dostal mísu plnou zlat'áků s prosbou, aby milostivě přijal ke slyšení váženého hostitele.²⁰¹ Jak se král rozhodl, není známo. Kamenný ostrov byl později obehnán topoly, kůly a zeminou, aby byl ušetřen škod při povodních.²⁰² Po smrti Martina Šaška roku 1574 se vdova Anna soudila se staroměstskou obcí o Kamenný ostrov, neboť jej pokládala za svůj majetek. Anna Šašková v roce 1586 prodává mlýn na Kameni Starému Městu za 420 kop grošů, které jej vlastnilo téměř celé jedno století.²⁰³ Počátkem 16. století byla v blízkosti mlýna založena jedna z nejstarších českých papíren

---

¹⁹⁹ KNEIDL, František, *Dějiny města Karlína*, Praha: Česká grafická unie, 1923 s. 124.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 125.

²⁰¹ SVÁTEK, Josef, *Ze staré Prahy*, Praha: Vilímek, 1899, s. 315.

²⁰² Později nazýván Primátorský, Köpplův a Rohanský. Viz (Bečková 2016).

²⁰³ NA, fond SM, sign. 124/34.

v Praze.²⁰⁴ V srpnu roku 1648, na samém konci třicetileté války, ve strachu před švédským útokem, byli vysláni obránci na předměstí Poříčí, aby zapálili starobylý kostel sv. Pavla i s jeho špitálem, i s obecními mlýny na Kamenném ostrově, ke kterému patřil i nákladně vystavěný Šaškův mlýn, kterému prý nebylo rovno v celém Českém království. Po válce byl mlýn, stejně jako papírna zde postavená, opět pronajímán.²⁰⁵

Mostecký úřad pronajmul roku 1718 mlýn o dvou složeních a obytné části na tři roky mlynáři Josefu Šterbovi. Činže, která činila 140 zlatých, měla být následně snížena, jelikož druhé složení mlýna mělo být dokončeno až o pět týdnů později. O dva roky později bylo Šterbovi oznámeno, že, jelikož je jiný mlynář ochoten platit nájemné o 100 zlatých vyšší, má, pokud by chtěl v nájmu setrvat, zvýšit z 250 na 350 zlatých svoji činži. Jelikož tato výše byla nad možností Josefa Šterby, rozhodl se od smlouvy odstoupit. V roce 1721 byl pronájem nabídnut Jiřímu Mikotovi, který patřil mezi poddané hrabat Šternberků z Vršovic.²⁰⁶ Jeho ručitelem se stal staroměstský kancelista Kryštof Paikzher. Brzy se však vyskytly problémy, které byly způsobené tím, že obec velice často zvyšovala neúměrně nájemcům činže. Kryštof Paikzher se již 13. června 1722 zřekl svého ručitelství, ale tím problémy neskončily. Bylo nutné doplatit dluh na nájemném, který činil celkově 230 zlatých. Brzy poté byl Mikota vyzván, aby představil do čtrnácti dnů nového ručitele. V témže roce zažádal o snížení činže z důvodu poklesu ceny žita. Jako zdůvodnění uvádí, že v roce 1720 stál strych žita 2 zlatý a 30 krejcarů, kdežto o rok později klesla cena žita na 54 krejcarů. Z tohoto důvodu nebylo podle něj možné platit nájem v předepsané výši, jinak by se dostal do veliké škody. Obec však tento návrh zamítla a požadovala platit nájem v plné výši 250 zlatých a zároveň žádala po Mikotovi, aby představil svého nového ručitele. Tím se stal Vojtěch Tlašek, který se však brzy vzdal svého ručitelství, tudíž došlo dle zápisu z 15. května 1723 k vypovězení Jiřího Mikoty z nájmu.²⁰⁷

Dalším nájemcem, se kterým byla uzavřena nájemní smlouva na tři roky, se stal Jan Ledecký v roce 1726. Dle knihy počtů platil činži 180 zlatých ve dvou pololetních splátkách. V uvedeném roce došlo v rámci povodně k poškození nejenom Šaškova mlýna, ale rovněž mlýnů Helmových. Jelikož nebylo možné mlíti, mohl Ledecký zaplatit pouze 45 zlatých, ale v příštím

---

²⁰⁴ V blízkosti Šaškova mlýna byla postavena jedna z prvních papíren v Praze. Její činnost je prokázána již od roku 1530. Krátce nato vznikla druhá, která však dlouho nevydržela. Roku 1534 ji staroměstská obec pronajmula německému papírníku Hanuši Freyovi z Reitlinku, jehož rodina ji držela až do roku 1639, než opět přešla do rukou obce. V roce 1772 přešla do majetku Jana Rosenburga, později ji koupil bohatý knihtiskař Jan Ferdinand Schönfeld v ceně 3220 zlatých. (viz. Klempera, 2001).

²⁰⁵ BORSKÁ-URBÁNKOVÁ, Milena: Pražské mlýny a mlynáři koncem 17. a v 18. st. II. část. In: *Pražský sborník historický*, sv. XXXIII., Praha, Panorama, 2004, s. 199.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 200.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 201.

roce musel uhradit nájem již v plné výši. To vedlo posléze k ukončení nájmu roku 1727. Ještě tentýž rok mlýn přebírá Matěj Mráz, jehož činže činila v plné výši 270 zlatých. Mráz zde pobyl velmi krátkou dobu, než je vystřídal mlynář Tomáš Zikmund. Ten byl úspěšným hospodářem, o čemž svědčilo pravidelné obnovování nájemní smlouvy. Ve smlouvě byla rovněž zmíněna i nedaleko stojící papírna.²⁰⁸

V roce 1772 byl mlýn prodán v dražbě za 1600 zlatých, jeho majitelkou se stala Františka Zikmundová. Kromě péče o samotný mlýn a papírny se zavázala konzumovat pivo pouze od Libeňské vrchnosti.²⁰⁹

V roce 1820 mlýn koupili židovští průmyslníci bratři Przibram a Jerusalem a po úpravách zde byla zřízena kartounka. K dalším majitelům patřili později Josef Rohan (po něm získal pozdější název Rohanský). Poté ho převzal do vlastnictví mlynář Matěj Minařík. Roku 1867 se stal jeho majitelem František Kindl, po jeho smrti ho pak převzala jeho manželka Františka. Kindlův mlýn se stal v roce 1882 součástí tzv. Rouzových mlýnů.²¹⁰

V polovině 19. století mlýn disponoval čtyřmi mlýnskými koly na spodní vodu, v roce 1855 měl deset mlecích zařízení, čtyři vodní žlaby a deset kol. Rou 1930 disponoval pouze jedním kolem o síle 25 HP a spádem 0,88 metrů.²¹¹ V souvislosti s regulací Vltavy a výstavbou plavební komory mezi Karlínem a Štvanicí v letech 1907–1912 došlo k zasypání mlýnského kanálu a mlýn ukončil svoji činnost. Mlýn si i přes různé úpravy zachoval svoji podobu až do své demolice roku 1958.²¹²

---

²⁰⁸ BORSKÁ-URBÁNKOVÁ, Milena: Pražské mlýny a mlynáři koncem 17. a v 18. st. II. část. In: *Pražský sborník historický*, sv. XXXIII., Praha, Panorama, 2004, s. 201

²⁰⁹ Tamtéž. s. 202.

²¹⁰ Tamtéž.

²¹¹ [Mlýny Na kameni, Šaškovy mlýny | Vodnimlyny.cz](#), Rudolf Šimek, [cit. 2024-08-01].

²¹² NOVOTNÝ, Pavel, *Petrská čtvrť – dům od domu*. Praha, Libri, 2008, s. 40.

6 Novomlýnská vodárenská věž

6.1 Vznik a vývoj vodárenství

Voda byla od počátků lidstva považována za jeden z nejdůležitějších zdrojů. S tím spojené zásobování a její přeprava do různých míst má dlouholetou tradici. Její nejstarší forma v podobě gravitačních vodovodů se objevuje již v Mezopotámii a Egyptě okolo roku 3000 př. n. l. a sloužila kromě zdroje pitné vody především pro účely zavlažovacího systému. V suchých oblastech, kde tyto zdroje nestačily pokrýt potřeby zavlažování, budovali zemědělci jiné typy vodohospodářských zařízení. V oblasti hlavních řek Eufratu a Tigridu a v okolí Nilu začali budovat hráze a zadržky, které ležely příčně k toku. Ty poté s pomocí stavidel odváděly část vody samospádem do zadržovacích nádrží a kanálem dále.²¹³

V Číně se začínají objevovat vodovody ve formě bambusů již v roce 1200 př. n. l. a v oblasti středomoří na Krétě a v Mykénách bychom našli ve stejné době podobná zařízení z pálené hlíny. Historie vodárenství je rovněž neodmyslitelně spjata s civilizací Římské říše. Římané zdokonalili systém spádových vodovodů, zvaných akvadukty, jejichž vznik se datuje již do období Mezopotámie v 7. století př. n. l. Byly součástí římských silnic a klenuly se majestátně nad údolím. V prostředku mostu se nacházela až dva metry hluboká kamenná strouha, jež měla přes metr na šířku. První z nich, nazývaný Aqua Appia, dal postavit v roce 305 př. n. l. Appius Claudius. Na délku měl 16,6 km a jeho spád činil 53,6 m². Římská vodovodní síť zásobovala své okolí vodou ve formě samospádových vodovodů či tunelů. Zásoba vody, která do města byla přiváděna, se členila na tři části: pro veřejné a soukromé kašny, lázně pro veřejnost a pro soukromé osoby. Bohaté domácnosti byly často vybaveny potrubím, kterým byla voda přiváděna přímo do domu, na základě licence udělené přímo od císaře. Oblasti, které se nacházely mimo římský vliv, si musely vystačit se studnou, případně byla jejich obydlí v blízkosti řek či toků, kde byla voda pravidelně roznášena.²¹⁴

6.2 Počátky vodárenství v Čechách

Jako první zásobárny na vodu sloužily v minulosti studny či jímky na dešťovou vodu. Voda byla běžně rozvážena či roznášena do sídel. S prvními rozvaděči vody se lze u nás setkat již ve 12. století, které zprvu vznikaly nejčastěji v blízkosti klášterů či panovnických sídel. Šlo o vodovody přivádějící vodu samospádem, pomocí dřevěných či kamenných koryt nebo též

---

²¹³ JÁSEK, Jaroslav. *Klenot města: Historický vývoj pražského vodárenství*. Praha, VR-ateliér, 1997, s. 7.

²¹⁴ Tamtéž.

vyrobených z pálené hlíny. Nejstarší vodovod v Praze se vyskytoval na Vyšehradě již v 1. pol. 12. století a byl používán k ryze soukromým účelům.²¹⁵ Dle Tomka ji zásobovala voda ze studánky řečené Jezerka, poblíž dnešní Michle.²¹⁶ Dalším soukromým vodovodem disponoval ve stejné době Strahovský klášter, založený Vladislavem I. (1125–1140). Údajně byla voda přiváděna pomocí samospádu z východní části Petřína a rozváděna kanálky do kašny, umývárny a kuchyně. Další část vedla vodu do klášterních zahrad a do osady zvaná Obora, která se nacházela níže. Třetí klášterní vodovod se objevil v roce 1333 ve Zbraslavském klášteře, založeném Václavem II. (1271–1305). Ten využíval systém olovených rour, což byl první doklad užití tohoto materiálu na našem území.²¹⁷ Jako poslední se mezi nejstaršími vodovody uvádí Hradní vodovod, zvaný též Břevnovský, na Pražském hradě. Ten byl napájen zpočátku pramenem z potoku Brusnice, který pocházel z jedné z nejstarších pražských studánek nazývané Vojtěška.²¹⁸ Vodovod byl pravděpodobně vystavěn Karlem IV.

První veřejný vodovod se objevil krátce po založení Nového Města pražského. Pracoval na principu samospádu, kterým byly z pramene dnešní ulice na Rybníčku zásobovány kašny na Dobyčím a Koňském trhu. Potrubí bylo zhotoveno z borového dřeva o vnitřním průměru 5–6 cm, spojeného železnými zděrami.²¹⁹ Až do doby vzniku Vodárenských věží se voda rozvážela po městě v povozech či potazích, které ji rovněž naváželi i do obecních kašen. Prodávali jí tzv. vodáci, a protože nejvíce vody odebírali pivovarníci, patřili vodáci do jednoho cechu společně s nimi.²²⁰ V 15. století začíná epocha výstavby vodárenských věží, která významným způsobem ovlivnila zásobování vody v Praze.

6.3 Historie Novomlýnské vodárenské věže

Vodárenství bylo ve svých počátcích v těsném spojení s cechem mlynářů, proto byly původní vodárenské věže stavěny v blízkosti mlýnů. Nejinak tomu bylo v případě vodárny nacházející se v dolní části Nového Města, nazývané jako dolní Novoměstská či Petrská, později pak Novomlýnská vodárenská věž. Dnes se nalézá přibližně 100 metrů od pravého břehu Vltavy v blízkosti jižní části Štefáníkova mostu, kde se v minulosti nacházela zaniklá soustava

---

²¹⁵ POLÁK, Milan a kol. *Po stopách pražského vodárenství*. Milpo Media s.r.o., Praha, 2015, s. 8.

²¹⁶ TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. I. díl, Praha, 1855. s. 29.

²¹⁷ JÁSEK, Jaroslav. *Klenot města: Historický vývoj pražského vodárenství*. Praha, VR-ateliér, 1997, s. 14.

²¹⁸ Nachází se přibližně 4 kilometry od Pražského hradu. Vyvěrá v místech dnešní Markétské zahrady při Břevnovském klášteře. Dostal jméno po zakladateli Břevnovského kláštera, sv. Vojtěchovi.

²¹⁹ BUCHTÍK, Jaroslav. *Pražský vodovod: historie a současnost*. Praha, SNTL, 1973, s. 7.

²²⁰ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v XIV a XV. století*. Praha, 1906, s. 564.

pražských Nových mlýnů, po kterých dostala svoje pozdější označení.²²¹ Její původní poloha ale byla jiná, stála totiž přímo na břehu řeky a její současné umístění je dáno vlivem různých okolností. Mimo jiné také regulací samotné řeky Vltavy, kdy došlo k narovnávání toků a výstavbě pozdějších nábřeží, což mělo za následek postupné oddálení budovy od samotného břehu. Z těchto důvodů se tato věž jako jediná z původních historických vodáren nenachází přímo u řeky.²²²

Ještě v roce 1393 není doložena žádná vodárna v Praze. Říční voda byla, jak již bylo uvedeno, rozvážena po městě v sudech či ručně roznášena ve džberech, zatímco pitná byla čerpána ze studen, které stávaly na pozemcích jednotlivých domů.²²³

První písemný doklad se uvádí roku 1484, kdy se zmiňuje vodárna, jež zásobovala dolní část Nového Města. První pražské vodárny a věže byly stavěny ze dřeva, tehdy běžně dostupného materiálu, a nejinak tomu bylo i u Novomlýnské vodárenské věže. Příčinou častých požárů těchto věží byla skutečnost, že se zamrzlé vodovodní potrubí rozmrazovalo pravidelně otevřeným ohněm.²²⁴ Vodárna stála v řadě mlýnů a věž se nacházela na břehu řeky v její těsné blízkosti. Mlýny se nacházely poblíž Novomlýnského jezu, který patřil tehdy k nejšíkmejším v úseku řeky Vltavy. Ten naháněl vodu pro mlýnská kola v náhonu, což umožnilo provoz nejen mlýnům, ale i samotné vodárně. Veškeré tyto vodní stavby si mlynáři stavěli sami, proto museli disponovat tesařskými dovednostmi a znalostmi.

Po roce 1500 přistoupila obec k vybudování nového vodovodu, a tím i dřevěné vodárny pro severovýchodní část Nového Města, v blízkosti ostrova Štvanice v oblasti Nových mlýnů. Tato oblast již nemohla být pro velkou vzdálenost zásobena Šítkovskou věží, jež pokrývala vodovodní síť západní části Nového Města. Z neznámých příčin se výstavba protáhla až do roku 1536, což dokládala i korouhev na věži. Tento letopočet připomíná i současná pamětní deska umístěná na jejím plášti. Tato dřevěná věž sloužila svému účelu až do roku 1582, kdy ji postihl požár, zřejmě z důvodu rozmrazování otevřeným ohněm. K její obnově došlo již 10. srpna téhož roku.²²⁵

---

²²¹ TIBITANZLOVÁ, Radka. Novomlýnská vodárenská věž a její stavitel Jan Decapauli. In: *Staletá Praha*, roč. XXX, č. 1, 2014, s. 111.

²²² Tamtéž.

²²³ BERÁNEK, Jan; CHOTĚBORSKÁ, Julie. Dílčí doplněk stavebně historického průzkumu, Praha, 2012, Praha Nové Město, Nové mlýny 827/39, Novomlýnská vodárenská věž, 2. historie objektu. Uloženo v NPÚ ÚOP HMP, inv. č. 60/12, sign. P 203.

²²⁴ TIBITANZLOVÁ, Radka. Novomlýnská vodárenská věž a její stavitel Jan Decapauli. In: *Staletá Praha*, roč. XXX, č. 1, 2014, s. 112.

²²⁵ JÁSEK, Jaroslav; BENEŠ, Jaroslav. *Pražské vodní věže*. 1. vyd. Praha, VR – Atelier, 2000, str. 12.

Dne 25. dubna roku 1602 podala výchozí komise starších přísežných mlynářů zprávu radě Nového Města o zchátralém stavu stávající vodárny a navrhla její přestavbu z důvodu častých požárů již do kamenné podoby: „...*aby k spatrzenj věže na Novych mleynich již velmi sesslé, kteréž se k hnani vody potrzebuge, na gegižto místo gyná v nové stavena a býti ma, výchoz vczynili, a yakým spusobem, a kde w kterém místě by nová stavena býti měla o tom wassim velmi vczynily žádost.*“²²⁶

Věž měla být postavena během dvou let, na což upomínal latinský nápis vytesaný do mramoru nad vstupními dveřmi do vodárny: „...*Hanc turrim acre suo erexit Nova Praga coacto. Qua prostat grata publicus usus aqua. Crevit opus spatio annorum durante duorum. Quod porro omnipotens dirigat omne deus.*“²²⁷ Na Sadelerově prospektu Prahy z roku 1606 je možné vidět věž ještě pod lešením sahajícím až po střechu.²²⁸ Je pravděpodobné, že v té době ještě nebyla vybavena vodárenskou technologií.²²⁹ Vznikla tak renesanční kamenná věž postavená na dubových pilotách.

Její výzdobu lze popsat takto: „...*Taž wodarna Wieže, byla od Gruntů až do samého krowů wssecka z piskowehe sstúkwowi Wystawena, a ze wssech pražských wodáren neywízssý a neynákladneyssy: Miela w sobie sedmero, gedno nad druhou, sklepama klenutj: a osumý nad těmj sklepý byl postawen Lusthauz, podlahau položený, w kterýž to 12 oken bylo, po třech na každau stranu patrzících, a byly w něm knížzata Česká od Przemyslawa, yako y kralowe až do Rudolffa II. Posloúpně po sobě gdouczý wymalovaný: Nad lusthauzem, krow Czyhelný ssýrocze nahorú ssel.*“²³⁰

Jednalo se tedy o jednu z nejvyšších a nejnákladněji zařízených vodárenských věží té doby. Její podobu lze poznat i ze dvou kreseb zhotovených Václavem Hollarem roku 1635.²³¹ V případě lusthauzu se jednalo o vyhlídkovou místnost, určenou pouze soukromým osobám, převážně konšelům městské rady. Roku 1620 je zmíněno jedno vodní kolo pro pohon čerpadla, později měla kola dvě. V roce 1636 došlo k pravděpodobné výměně střechy.²³² 6. března v témže roce

---

²²⁶ AHMP. Sběrka listin, sign. I–37/1.

²²⁷ AHMP. Sběrka listin, paměti o Vodárnách, sign. I–876/2.

²²⁸ Nejstarší vyobrazení Novomlýnské věže. Autorem byl Jiljí Sadeler z Antverp, působící jako dvorní mědirytec na dvoře císaře Rudolfa II.

²²⁹ TIBITANZLOVÁ, Radka. Novomlýnská vodárenská věž a její stavitel Jan Decapauli. In: *Staletá Praha*, roč. XXX, č. 1, 2014, s. 112.

²³⁰ AHMP. Sběrka listin, paměti o Vodárnách, sign. I–876/2.

²³¹ TIBITANZLOVÁ, Radka. Novomlýnská vodárenská věž a její stavitel Jan Decapauli. In: *Staletá Praha*, roč. XXX, č. 1, 2014, s. 112.

²³² BERÁNEK, Jan; CHOTĚBORSKÁ, Julie. Dílčí doplněk stavebně historického průzkumu, Praha, 2012, Praha Nové Město, Nové mlýny 827/39, Novomlýnská vodárenská věž, 2. historie objektu. Uloženo v NPÚ ÚOP HMP, inv. č. 60/12, sign. P 203.

se zmiňuje existence využití olověných trubek, jimiž „*voda dolů padá*“²³³. Vážné poškození utrpěla věž v roce 1648 během ostřelování švédskými vojsky, která se snažila v rámci bitevní strategie narušit a zcela omezit dodávky vody novoměstským měšťanům.²³⁴ Věž však pravděpodobně nebyla nijak vážně poškozena. Rok poté byl do vodárny umístěn nový čerpací stroj a v roce 1650 proběhla celková oprava obou novoměstských vodáren.²³⁵

Krátce po dokončení obnovy postihla věž velká pohroma způsobená povodní dne 6. února roku 1655, kdy byla vodárna doslova roztržena : „*... Léta páně 1655, w auterý den sv. Juliány, jenž bylo 6. dne Februrary, půwodem welyké powodně a ledoweho sstukoyý, a též se welikého dříví a kládí oni žesto zavažující welykého dříví, a též žest to zavažující, se wrhla, a potom mezy 22 a 23 hodinau weczeryj na dvyj se roztrhla, dyl gednu na tú stranu kde prkenný pila gest, druhý pak do wody k letný patřící padl a se sul , tak že z toho rozkossneho stawenij w malou okamženj, hromada rumu nepřiliš velká, s podiwenim wssech nato se dívajících spatřowala.*“²³⁶

Věž byla vyřazena dočasně z provozu a následkem kritického nedostatku vody musela být její vodovodní síť napojena na Šítkovskou věž, jež zásobovala horní část Nového Města.²³⁷

V krátkém čase po povodni bylo rozhodnuto o výstavbě nové vodárenské věže, kterou měla novoměstská obec zřídit na své náklady. K tomu jim byla poskytnuta sleva na dani ve výši 9000 zlatých, kterou jim udělil císař Ferdinand III., reskriptem ze dne 19. července 1655.²³⁸

Jednání o obnově probíhala již od května roku 1655, kdy radní Nového Města požádali Staré Město z pozice nadřízeného orgánu, aby pověřilo zástupce přísazných mlynářů a za přítomnosti úředníků šestipanského úřadu učinilo výchoz na vodárnu za účelem posouzení škod.²³⁹ Staroměstská obec vyhověla této žádosti a počátkem června byla zapsána do pamětní knihy mlynářů cechovním písařem relace o společně podniknutém výchozu mlynářů a zástupců šestipanského úřadu: „*... Co se vodárny týče, zda-li by tu, kde předešlá vodárna stála, pro stroj něco vystavěti se mohlo, uznáváme za dobrý, pokudž gruntem pohnuto není , že tu z té strany k nový mlejnci přistrojiti se může. Ale však není potřeby, aby tak jako předešle rozšířena byla, toliko dosti 7 loket zšíři a zdýli po vodě dolů, tak jako grunt od věže ukazuje, zvejší osmi nebo*

²³³ JÁSEK, Jaroslav. *Klenot města: Historický vývoj pražského vodárenství*. Praha, VR-ateliér, 1997, s. 58.

²³⁴ TIBITANZLOVÁ, Radka. Novomlýnská vodárenská věž a její stavitel Jan Decapauli. In: *Staletá Praha*, roč. XXX, č. 1, 2014, s. 112.

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ AHMP. Sběrka listin, paměti o Vodárnách, sign. I-876/2.

²³⁷ JÁSEK, Jaroslav. *Klenot města: Historický vývoj pražského vodárenství*. Praha, VR-ateliér, 1997, s. 57.

²³⁸ SOUKUP, Jiří. *Obraz z pražských břehů a vod*. II. díl: *Pražské jezy, mlýny, vodárny a nábřeží*. Praha, Weinfurter, 1905, s. 36.

²³⁹ TIBITANZLOVÁ, Radka. Novomlýnská vodárenská věž a její stavitel Jan Decapauli. In: *Staletá Praha*, roč. XXX, č. 1, 2014, s. 112.

9 loket. Než prospěšnější fedruňk vodou na ten čas mohl by stroj v přední mlejnci připraven býti a k témuž jedno kolo mlejnský potřebovati by se muselo, odkudž voda cukem nyní hnáti by se mohla.“²⁴⁰

K nové výstavbě se přikročilo až tři roky později. 11. dubna 1658 předkládají představitelé mlynářského cechu zprávu o výchozu, kde se již objevuje i budoucí stavitel věže, byť označen pouze jako „*pan paumistr*“²⁴¹ Jméno jejího stavitele, Jana Decapauliho, se již zmiňuje ve smlouvě, kterou s ním uzavřela novoměstská obec 21. května 1658.²⁴²

Celá stavba byla zamýšlena ve stylu barokní věže, která byla sestavena ze dvou kvádrů ve čtvercovém půdorysu, mezi kterými se přicházelo po levotočivém schodišti z dubového dřeva. To bylo v každém patře tříramenné, čtvrté nahrazovala podesta. Odtud bylo možné vstoupit do středních částí věže, zvaných komory, které vznikly výstavbou jednotlivých pater (tzv. střední šachty). Mělo být též využito předchozích prvků původní věže, což se týkalo především stavebního materiálu: „...*všechn kámen, jak od quadrštyků, tak i drobných, co ho pak na obci, tak Mlýních Nových po předešlé vodárně před rukama jest.*“²⁴³ Byla vystavěna z lomového kamene a obložena pískovcovými kvádry. Z rudolfínské doby patrně pochází celý vstupní renesanční bosovaný portál z červeného sliveneckého mramoru na severní straně. Ostatní portály byly zhotoveny z pískovce, dováženého z Kamenných Žehrovic. Výrazně odlišnou podobu dostala střecha, která na rozdíl od dřívější dlátovitého tvaru měla nyní stanový tvar, ozdobená na vrcholu měděným hrotem, opatřená námětky. Věž také není tak vysoká jako její předchůdkyně, má jen šest podlaží, původně zdobených kordonovými římsami, dnes zcela osekanými, až na malé pozůstatky v jižní části průčelí. Rovněž je zde možné vidět na osázených kamenech kamenické značky hutě – písmena P, B, C.²⁴⁴ Na každém patře se nachází jedno protáhlé okno ve tvaru obdélníku umístěné v kamenné lištové šambráně ve vnitřním ozubení. V nejvyšším, šestém patře jsou prolomena na každé straně tři okna, která jsou vyšší s vnitřním půlkruhovým záhybem, z vnější strany umístěna v ostění z pískovce.²⁴⁵ Jsou zde vidět rovněž kamenické značky.

---

²⁴⁰ Cit. podle TIBITANZLOVÁ, Radka, Novomlýnská vodárenská věž a její stavitel Jan Decapauli. In: *Staletá Praha*, roč. XXX, č. 1, 2014, s. 113.

²⁴¹ Tamtéž.

²⁴² Tamtéž.

²⁴³ Cit. podle TIBITANZLOVÁ, Radka, Novomlýnská vodárenská věž a její stavitel Jan Decapauli. In: *Staletá Praha*, roč. XXX, č. 1, 2014, s. 113.

²⁴⁴ JÁSEK, Jaroslav. *Klenot města: Historický vývoj pražského vodárenství*. Praha, VR-ateliér, 1997, s. 58.

²⁴⁵ BAŤKOVÁ, Růžena a kol. *Umělecké památky Prahy–Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady*. Praha, Academia, 1998, s. 180

V nejvyšším patře byla umístěna vodní nádrž (vodojem), nazývaná jako pánev či kotel. Zprvu olověná, později měděná či z bronzu. V přízemí věže či vedle ní se nacházela strojovna, která čerpala vodu z řeky.²⁴⁶ Ve strojovně (tzv. lednici) se nacházel vodní žlab, do kterého spodem protékala voda ze zadrženého jezu. Čerpací stroje a lednice nemohly být od sebe příliš vzdáleny, neboť dřevěná hřídel vodního kola byla před strojovnou napojena na klikovou hřídel pístového čerpadla, které táhly stroje nasávalo vodu z řeky.²⁴⁷ Vodní stroj se skládal z vodního kola, jenž dodával energii, převodového zařízení a čerpadla. Samotný vodovod měl tyto části: vodní kolo, převod pro čerpadlo, čerpadlo, výtlačný řád, vodojem neboli pánev, přelivné potrubí, zásobní řád a kašny pro odběr.²⁴⁸

Aby bylo možné čerpat vodu do výšky, bylo nutné použít čerpadlo. Ta byla běžně využívána k odvodňování dolů již ve 13. století. Nejdříve se používalo řetězové, v 16. století pak pístové.²⁴⁹ Ve středu věže, v tzv. vnitřní šachtě, se nacházelo dřevěné potrubí, kterým procházela voda čerpaná z řeky až do pánve (nádrže), odkud pak samospádem (díky gravitaci) tekla voda potrubím do přízemí a následně byla jiným rozváděcím potrubím přiváděna do kašen, vodovodů a pivovarů.²⁵⁰

Dle svých zadavatelů měla mít věž od země až po dno kotle 45 loket na výšku, aby voda měla lepší spád.²⁵¹ Decapauli tomuto závazku dostal a ve smlouvě určil celkovou výšku věže na 54 loket, přičemž jednotlivé části měly mít výšku takovouto: „...*ta všechna zed' i s kavřincem od gruntu nad zemí až pod střechu má býti vejšky až do na kotle 46 loket, nad kotel 3 lokte a v lusthausu 5 loket výšky.*“²⁵² Celková výška činila 42,5 metrů. Při podpisu smlouvy obdržel stavitel Decapauli jako zálohu 2000 zlatých.

Velkou pozornost věnovali mlynáři vnitřní šachtě (ve smlouvě označené jako spacio), v jejímž posudku se uvádí: „...*že trouby obzvláště budou a prostředkem půjdou, kdyby se kdy která trouba protrhla, nic nebude moci voda ze vnitřním zdem škoditi a zima tak prudce skrz dvojí zed' proraziti.*“²⁵³

---

²⁴⁶ TIBITANZLOVÁ, Radka. Novomlýnská vodárenská věž a její stavitel Jan Decapauli. In: *Staletá Praha*, roč. XXX, č. 1, 2014, s. 114.

²⁴⁷ JÁSEK, Jaroslav. *Klenot města: Historický vývoj pražského vodárenství*. Praha, VR-ateliér, 1997, s. 58.

²⁴⁸ BUCHTÍK, Jaroslav. *Pražský vodovod: historie a současnost*. Praha, SNTL, 1973, s. 16.

²⁴⁹ Tamtéž.

²⁵⁰ TIBITANZLOVÁ, Radka. Novomlýnská vodárenská věž a její stavitel Jan Decapauli. In: *Staletá Praha*, roč. XXX, č. 1, 2014, s. 114.

²⁵¹ Tamtéž.

²⁵² Cit. podle TIBITANZLOVÁ, Radka. Novomlýnská vodárenská věž a její stavitel Jan Decapauli. In: *Staletá Praha*, roč. XXX, č. 1, 2014, s. 114.

²⁵³ Cit. podle TIBITANZLOVÁ, Radka. Novomlýnská vodárenská věž a její stavitel Jan Decapauli. In: *Staletá Praha*, roč. XXX, č. 1, 2014, s. 114.

Důležitou otázkou bylo též vytápění, jež nabylo na významu z důvodu častých požárů, způsobených topením pomocí otevřeného ohně uvnitř věže. Smlouva proto zahrnuje i tento bod: „*Vnitřní vodárna nahoře nad luthauzem pro uvarování nešťastné příhody ohně jako i dole výheň, aby v čas potřeby topiti se mohlo, udělaná a sklenutá, jako i vydlážděná býti má.*“²⁵⁴ V přízemí severozápadní části je dochován zbytek krbu, který ohříval stoupající teplý vzduch, stoupající prostorem směrem k pánvi, aby nedošlo k zamrznutí rour. Ten se nazýval komín. Nebylo již třeba využití otevřených ohňů v jednotlivých patrech. K vybavení patřila též štola vydlážděna zdivem, která odváděla přebytečnou vodu ven z věže. V roce 1658 se započalo s opětovnou výstavbou věže, která byla dokončena po dvou letech roku 1660, kdy již na břehu řeky stála věž nová.²⁵⁵

V této době je věž vybavena novým čerpadlem, údajně jedním z nevykonnějších té doby v Praze.²⁵⁶ V roce 1689 zasáhl věž i vodárnu mohutný požár, kdy došlo zřejmě k prohoření střešního krovu luthauzu. Krátce poté byla věž opět opravena a ještě v tomtéž roce byla znovu zprovozněna.²⁵⁷ Roku 1724 došlo k blíže nespecifikované úpravě či opravě, což dokládá druhotně osazený kámen v horním podlaží věže.²⁵⁸ Josef Svátek ve svém díle *Ze staré Prahy* se domnívá, že během ostřelování Prahy v době pruského obléhání v letech 1744 a 1757 neutrpěla věž žádné vážné poškození.²⁵⁹ Dendrologický průzkum krovu, ze kterého byla zhotovena jehlancová střecha, však poukazuje na to, že stromy, které byly ke stavbě využity, spadají svým stářím do období let 1757–1760. Je tedy více než pravděpodobné, že zde muselo dojít k určitému poškození, ať již z důvodu požáru či zásahem dělostřelecké koule, což vedlo k výstavbě krovu nového.²⁶⁰

Dle zachovalého plánu vodovodní sítě Nového Města pražského z roku 1728 zásobovala Novomlýnská vodárna tři zásobní řady a napájela 44 odběrových míst. Všechny tři vedly souběžně dnešní Revoluční ulicí (dříve Trubní) až na náměstí Republiky – první řada pokračovala ulicí Na Příkopě a Panskou až ke kostelu u sv. Jindřicha, druhá vedla do Hyberské

---

²⁵⁴ Cit. podle TIBITANZLOVÁ, Radka. Novomlýnská vodárenská věž a její stavitel Jan Decapauli. In: *Staletá Praha*, roč. XXX, č. 1, 2014, s. 114.

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ BERÁNEK, Jan; CHOTĚBORSKÁ, Julie. Dílčí doplněk stavebně historického průzkumu, Praha, 2012, Praha Nové Město, Nové mlýny 827/39, Novomlýnská vodárenská věž, 2. historie objektu. Uloženo v NPÚ ÚOP HMP, inv. č. 60/12, sign. P 203.

²⁵⁷ Tamtéž.

²⁵⁸ Tamtéž.

²⁵⁹ SVÁTEK, Josef. *Ze staré Prahy: obrazy děje a místopisné*. Vyd. nakl. Josef Vilímek, Praha, 1899, s. 324.

²⁶⁰ BERÁNEK, Jan; CHOTĚBORSKÁ, Julie. Dílčí doplněk stavebně historického průzkumu, Praha, 2012, Praha Nové Město, Nové mlýny 827/39, Novomlýnská vodárenská věž, 2. historie objektu. Uloženo v NPÚ ÚOP HMP, inv. č. 60/12, sign. P 203.

až k hradbám, třetí odbočovala do ulice Na Poříčí, Soukenickou a končila na dnešním Petřském náměstí.²⁶¹

Zprvu dřevěné roury se vrtaly ze syrových borových kmenů o průměru 66 mm, jež byly spojeny železnými zděrami a kladly se do pískového lože zhruba 1,5 m pod zem. Jejich průměrná životnost byla 6–8 let, po roce 1830 začaly být nahrazovány litinovým potrubím. Pokus o zavedení mramorového typu se neseťkal s úspěchem. Každá vodárna si je zhotovovala sama.²⁶² Již od středověku se o provoz vodárenských věží starali tzv. rourníci. K jejich povinnostem patřil dohled na rozvodném potrubí ve městě a důležitou roli hráli i při požárech. Při odbočení se používaly měděná kolena vražené do rour podobně jako zděře. Odbočky se pak vytvářely navrtáním kmene a zaražením krátkých kovových trubek do již vyvrtaného otvoru. V případě potřeby bylo možné roury uzavřít pomocí vodních kohoutů, vyráběných nejčastěji z mosazi, kterými bylo vodovodní potrubí opatřeno, či je vést pouze jedním směrem.²⁶³

Roku 1808 disponovala vodárna již dvěma vodními koly se dvěma čerpacími stroji po čtyřech jednočinných čerpadlech, která tlačila vodu dvěma rourami o průměru 66 mm do pánve o objemu 0.86 m³, jež byla umístěna ve výšce 33,5 m. Čtyři rozváděcí roury o průměru 92 mm rozváděly vodu k 56 kašnám v dolním Novém Městě pražském. Samotná pístová čerpadla měla průměr od 184 do 197 mm a zdvih 1185 mm.²⁶⁴ Zařízení vodárny prošlo modernizací roku 1827, na níž se podílel mechanik a vynálezce Josef Božek se svojí firmou Božek a synové. V letech 1855–1857 při výměně čerpadel došlo patrně i k nahrazení pánve a jejímu přesunu do prostoru luthauzu (firma Breitfeld a a Evans).²⁶⁵ Na jižním průčelí věže lze dnes nalézt již špatně čitelný letopočet 1824, který informoval o opravě hromosvodu.

11. června 1875 byla ustanovena komise pro zkoumání pražských vod, která do roku 1877 provedla posouzení dosud stojících vodáren v pražských městech. Prof. Salaba z Drážďan uvádí v dobové zprávě, že Novomlýnská vodárna měla dva žlaby o šířce 2,57 a 2,72 metrů a hloubka při normálním stavu vody na Vltavě byla 1,20 m. Její celkový spád činil 1,06 m a množství vody při středním stavu bylo 11,34 m³ za vteřinu. Absolutní síla vody byla 128,5 HP. Dvě kola, každé o průměru 6,28 m a šířce 2,43, vyvíjela při středním stavu vody sílu 24,9 HP. Kola uváděla do pohybu celkem osm jednočinných pump o výtlačné síle 17,21 HP. Průměr pístu

---

²⁶¹ JÁSEK, Jaroslav. *Klenot města: Historický vývoj pražského vodárenství*. Praha, VR-ateliér, 1997, s. 60.

²⁶² BUCHTÍK, Jaroslav. *Pražský vodovod: historie a současnost*. Praha, SNTL, 1973, s. 16–17.

²⁶³ HRUBEŠ, Josef; HRUBEŠOVÁ, Eva, *Věže v dějinách stověžaté Prahy*, Praha: Rozmluvy, 2007. s.

²⁶⁴ JÁSEK, Jaroslav. *Klenot města: Historický vývoj pražského vodárenství*. Praha, VR-ateliér, 1997, s. 59

²⁶⁵ Tamtéž.

činil 220 mm, jeho zdvih byl 895 až 920 mm a výše dopravované vody byla 39,5 metrů. Za den vyprodukovala vodárna průměrně 2800 m³ vody.²⁶⁶

V této době Novomlýnská vodárna dodávala spolu s dalšími (Šítkovská, Staroměstská, Malostranská a Žofinská) na území tehdejší Prahy (Staré Město, Nové Město a Malá Strana) do 500 odběrových míst přibližně 10 000 m³ vody denně pro 160 tis. obyvatel. Komise toto následně vyhodnotila jako zcela nedostatečné pro potřeby moderního zásobování vody v Praze. Staré vodárenské věže tím pozbyly svého významu, neboť již nebyly schopny pro svoji malou kapacitu vytvářet dostatečné množství vody, mimo jiné i z důvodu své nízké polohy vůči potřebné tlakové výši.²⁶⁷

V souvislosti s modernizací vodovodní sítě došlo v letech 1877–1878 k celkové přestavbě Novomlýnské vodárny. Vodárenská věž byla sice zachována, došlo však k výstavbě nové vodárny, která nahradila původní strojovnu, jež se nacházela i se zbořeným mlýnem v západní části Primátorského ostrova, a místo ní byla vystavěna nová budova strojovny v neorenesančním stylu. Po původních objektech zbyla budova zvaná chaloupka.²⁶⁸ V samotné vodárně byla umístěna čtyři dvojčinná čerpadla tzv. Girardova typu, která dodala první českomoravská továrna na stroje. Čerpadla byla poháněna pomocí dvou vodních kol o síle 70*80HP (51,5–58,8 kW) a o průměru 8,5 m a šířky 3,5 m. Tyto výkonné sací a výtlačné stroje dodávaly vodu přímo do potrubí bez použití gravitace.²⁶⁹

Před rokem 1880 nebyla voda v řečišti nijak filtrovaná. Po dostavbě vodárny však byly vybudovány dvě filtrační studně v řečišti. Jedna měla hloubku 5,1 m a druhá 4 m. Tyto studny byly pak propojeny drenážním potrubím o délce 79 m a průměru 50 mm. Vzdálenost mezi nimi činila 151 m. Od menší studny směrem po vodě vedlo druhé potrubí o délce 70 m. Průměr pístových čerpadel činil 320 mm a zdvih do výše 1000 mm.²⁷⁰

Protože nový výtlačný systém již nepočítal s využitím vodárenské věže, byla z ní roku 1877 snesena pánev a odstraněno potrubí, čímž došlo k jejímu odstavení. Věž byla následně přeměněna na vyhlídkový prostor v jejím nejvyšším podlaží a též sloužila jako depozit. Voda se nyní dopravovala dvěma výtlačnými řadami potrubí o průměru 300 mm, které byly mezi břehem a vodárnou zavěšeny pod litinovou lávkou. Přirozeně filtrovaná voda se pak smísila se

---

²⁶⁶ PAVLANSKÝ, Jaroslav, *Vývoj zásobování hl. města Prahy od konce XV. století do konce roku 1927*, Praha, 1928, s. 6.

²⁶⁷ JÁSEK, Jaroslav, *Klenot města: Historický vývoj pražského vodárenství*, Praha, VR-ateliér, 1997, s. 73.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 58.

²⁶⁹ Tamtéž.

²⁷⁰ Tamtéž,

spodní vodou, odkud se odváděla do nově zbudovaného vodojemu na Karlově, nacházejícího se v horní části Nového Města, později též na Letnou.²⁷¹ Nová vodárna dodávala již 5500–5800 m³ vody denně. V této době docházelo k proměně celkového okolí Vodárenské věže. Původní zástavba středověkých domů byla po roce 1873 postupně stržena a v letech 1916–1925 došlo k pozvolné likvidaci Nových Mlýnů.²⁷² Z původních staveb se zachoval barokní dům, sousedící s vodárnou a bývalý Vávrův dům (dnešní Poštovní muzeum). V rámci rušení starých jezů (Helmovského a Novomlýnského) došlo 4 srpna 1910 k ukončení činnosti vodárny, jež byla následně zbořena. Samotný systém rozvodu vody však zůstal v provozu až do dokončení výstavby nového Helmovského jezu. Tato historická vodárna, která jako jedna z posledních pracovala na principu původní renesanční technologie, časem postupně vylepšené, definitivně ukončila svoji činnost 28. 12. 1919.²⁷³

A tak skončila éra kdysi slavných renesančních vodáren...

V minulosti se k Novomlýnské věži vážala zajímavá, i když poněkud drsná tradice z dob masopustních zvyků. Věž byla v minulosti využívána řezníky ke shazování černého kozla. Tento, snad původem pohanský, zvyk se zpočátku udržoval v kostele sv. Jakuba na Starém Městě, ale v 17. století jej tamní radní zakázali, a tak se řezníci přesunuli na naši věž. Nejstarší zmínky o obřadu shazování kozla jsou již ze 17. století, v Praze se tento obyčej udržel až do počátku 19. století. Konal se na svátek sv. Jakuba mladšího, jakožto upomínka jeho mučednické smrti. Přivedenému zvířeti byl přečten rozsudek smrti za zlé skutky, jichž se měl dopustit. Poté byla čtena poslední vůle, v níž odkazoval kozel konkrétním osobám rohy, chlupy, vousy apod. Načež byl ještě živý kozel vyvlečen nahoru do prostoru luthauzu a z okna shozen dolů. Později se tento ukrutný zvyk zmírnil tím, že zvíře bylo napřed usmrceno a až poté shozeno. Tomu přihlížel dav lidí, kteří věřili, že krev z takto usmrceného zvířete má magickou moc. Zvíře bylo nakonec upečeno a snědno.²⁷⁴

---

²⁷¹ Vodojem na Karlově byl postaven jako podzemní vyrovnávací vodojem v Praze mezi lety 1877–1882. Brzy byl rozšířen o další dva vodojemy, a roku 1883 zde byla vybudována městská přečerpávací stanice. Vodojem zásoboval výše položená místa Nového Města a odváděl filtrovanou vodu k Novomlýnské vodárenské věži. Čerpací stanice ukončila svoji činnost v roce 1912. Původní vodojem byl zbourán roku 1975 a nahrazen železobetonem. Dnes se z původní čerpací stanice dochovala přední část dvoupodlažní budovy v nerenesančním stylu od Antonína Wiehla. (viz. Jásek, *Pražské vodní věže*, 2000)

²⁷² BERÁNEK, Jan; CHOTĚBORSKÁ, Julie. Dílčí doplněk stavebně historického průzkumu, Praha, 2012, Praha Nové Město, Nové mlýny 827/39, Novomlýnská vodárenská věž, 2. historie objektu. Uloženo v NPÚ ÚOP HMP, inv. č. 60/12, sign. P 203.

²⁷³ JÁSEK, Jaroslav. *Klenot města: Historický vývoj pražského vodárenství*. Praha, VR-ateliér, 1997, s. 59.

²⁷⁴ NOVOTNÝ, Pavel. *Petrská čtvrť, dům od domu*. Praha, Libri, 2008, s. 305.

6.4. Jan Decapauli

Na tomto místě ještě představíme v krátkosti osobnost barokního stavitele věže Jana Decapauliho. Tento stavební podnikatel pocházel ze švýcarského kantonu Graubünden, z města Lumbrin v rétorománské oblasti. Svoji kariéru započal až příchodem do Čech, kde počátkem května roku 1638 obdržel měšťanské právo na Novém Městě pražském. Usídlil se v Petrské čtvrti, která spadala pod farnost kostela sv. Petra na Poříčí. Spolu se svojí manželkou Alžbětou měli tři děti: syny Jana Pavla a Jana a dceru Annu Marii.²⁷⁵

V roce 1654 si nechal postavit rezidenční dům na nároží ulice Truhlářské a dnešního náměstí Republiky v Petrské oblasti, zvaný U Zlatého šípů. Jméno dostal podle rodového erbu svého majitele, kde se nacházel zlatý šíp na černém poli. V tomto domě se nacházela i dílna, kde Decapauli zaměstnával údajně až šest učedníků.²⁷⁶ V 19. století byl tento dům zbořen v souvislosti s výstavbou levého křídla kasáren na dnešním náměstí Republiky.

Společně se svojí dílnou realizoval celou řadu zajímavých zakázek, ale účastnil se i prací jiných autorů. Na Novém Městě se podílel na stavbě Kapucínského kláštera pod vedením stavitele Melchiora Meera. Na Starém Městě se účastnil realizace na výstavbě areálu Milosrdných bratří při kostelu sv. Šimona a Judy, která byla zahájena krátce po roce 1648. V oblasti Malé Strany došlo mezi lety 1655–1666 k přestavbě klášterního pivovaru u sv. Tomáše a též k úpravě konventu patřícího augustiniánům.²⁷⁷ Stálý příjem mu zajišťovala i funkce dvorního zednického mistra či stavitele na Pražském hradě, kterou vykonával v letech 1649–1655/1657. Patřil rovněž ke stavitelům pražského opevnění v letech 1656–1678, mezi jeho práce patřila i stavba vyšehradské citadely společně s Leopoldovou bránou podle návrhu Carla Lurága.²⁷⁸

Jan Decapauli umřel roku 1678 a dnes připomíná jeho osobnost busta umístěna na průčelí novorenesančního domu čp. 1059/II na Poříčí směrem k Těšnovu. Dům byl postaven v letech 1891–1892, dle plánů architekta Františka Kindla. Tato dvoukřídlá budova s výraznou nárožní kopulí je osázena sochami od významného sochaře Bohuslava Schnircha, znázorňujícími alegoricky strojírenství, architekturu i stavitelství. V posledním 4. patře na okenních pilířích v mezikruhových konchách jsou vsazeny busty významných stavitelů, kteří ovlivnili českou architekturu. Jedná se o tzv. síň slávy.²⁷⁹ Jana Decapauliho zde můžeme spatřit mezi Matyášem

---

²⁷⁵ TIBITANZLOVÁ, Radka, Novomlýnská vodárenská věž a její stavitel Jan Decapauli. In: *Staletá Praha*, roč. XXX, č. 1, 2014, s. 114.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 115.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 116.

²⁷⁸ Tamtéž.

²⁷⁹ Výzdoba Kindlova domu čp. 1059, na Těšnově č. 1. In: *Petrské listy*, č. VII, 2017. Dostupné z: [8_Petrské-listy-07_2017-01_e-verze.pdf \(petrskactvrt.cz\)](#), [cit. 2024-08-01].

Závěr

Cílem předložené práce bylo přiblížit bohatý a značně pestrý historický vývoj již neexistujících mlýnů na území dolního Nového Města, nacházejících se na území bývalé Petrské čtvrtě, a představit s nimi též spojenou Novomlýnskou vodárenskou věž, vystavěnou nedaleko Poříčí. Samotná Poříčská oblast patřila k nejstarším osídleným celkům na území dnešní Prahy. Práce nás seznámila se stručnou historií Petrské a Poříčské oblasti, jejichž osudy se vzájemně prolínaly. Při samotném zpracování jsem přicházela na stále nové informace, jež mi pomáhaly utvořit si představu, jak tato místa v minulosti vypadala a do jaké míry si zachovala svoji původní tvář do současnosti. K tomu mi pomáhala i dosud vydaná literatura, jejíž autoři se zabývali historickým místopisem Prahy. V tomto ohledu mi byla zcela jistě největším přínosem kniha od Pavla Petráně, *Petrská čtvrť dům od domu*, o které jsem zmínila v části věnované literatuře.

V části týkající se Novoměstských mlýnů jsem pracovala se souborem kartografického a fotografického materiálu, které jsem kvůli většímu množství umístila do příloh. Mlýny na dolním Novém Městě tvořily od svého počátku nezaměnitelnou součást středověké a později novověké Prahy až do počátku 20. století. Pokoušela jsem se popsat z dosavadních zdrojů jejich přibližnou historii od počátků až do jejich zbourání v důsledku celkové přeměny oblasti v rámci regulačních prací na řece Vltavě, až po výstavbu nových nábřeží, kterým musela ustoupit původní zástavba, jež provždy změnila původní vzhled této jedinečné lokality. Snažila jsem se využít co nejvíce dostupných informací. Kromě odborné literatury jsem využila i pramennou základnu v podobě rodinné kroniky mlynářského rodu Kubešů, kteří v dané oblasti hospodařili, a archivní materiál uložený v archivu v podobě fondů.

V kapitole o vodárenské věži jsem využila již poměrně širokou informaci základnu. Jak po stránce literární, tak i co do pramenných podkladů. Archiválie, se kterými jsem pracovala byly přepisovány v originální podobě, kvůli odlišení citací autorů. Chtěla jsem popsat nejen její historický vývoj, ale i na jakém technickém principu pracovala. V podstatě se jednalo o jednu

---

²⁸⁰ TIBITANZLOVÁ, Radka. Novomlýnská vodárenská věž a její stavitel Jan Decapauli. In: *Staletá Praha*, roč. XXX, č. 1, 2014, s. 116.

z nejdéle sloužících pražských vodárenských věží založených ještě na bázi původní technologie, která byla později z větší části modernizována.

Zdroje

Archivní prameny

Archiv hlavního města Prahy, sbírka listin PPLI–1b.

Archiv hlavního města Prahy, sbírka listin PPLI–37/1.

Archiv hlavního města Prahy, sbírka listin PPLI–876/2.

Knih počtů, sign. 2651, fol. 2.

Sbírka rukopisů, sign. 308. Manuál 1718–1731.

Sbírka rukopisů, sign. 3018. Pamětní mlynářů pražských 1637–1681. sign. 335, fol. 151v–152r; 172r–173v.

Sbírka rukopisů, sign. 3018. Pamětní kniha Nové Město pražské 1636–1681. sign. 335, fol. 226v–228v.

Národní archiv, fond Staré manipulace, inv. č. 2722, sign. P124/34.

Národní archiv, fond Staré manipulace, inv. č. 2722, sign. P124/35.

Národní archiv, fond Staré manipulace, inv. č. 2722, sign. P124/58.

Národní archiv, fond Staré manipulace, inv. č. 2722, sign. P124/59.

Národní archiv, fond Staré manipulace, inv. č. 2722, sign. P1244/71.

KUBEŠ, Jaroslav. MHMP, soukromá sbírka. Rodinná kronika o historii a původu rodu Kubešů v Lodeckých mlýnech.

Nové Město, Nové mlýny 827/39, Novomlýnská vodárenská věž, 2. historie objektu. Uloženo v NPÚ ÚOPHMP, inv. č. 60/12, sign. P 203.

Literatura

- Baťková Růžena a kol.: *Umělecké památky Prahy – Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady*. Praha, Academia 1998.
- Bečková Kateřina: *Zmizelá Praha. Nové Město*. Praha, Schola Ludus Pragensia 1998.
- Bečková Kateřina: *Zmizelá Praha – Vltava a její břehy: 2. díl., Od Petrské čtvrti po vodě do Troje*, Praha, Paseka, 2016.
- Buchtík, Jaroslav: *Pražský vodovod: Historie a současnost*, Praha, SNTL, 1973.
- Borská–Urbáková Milena: Pražské mlýny a mlynáři koncem 17. století a v 18. století. I. část. In: *Pražský sborník historický XXXII*. Praha, Panorama, 2004.
- Borská–Urbáková Milena: Pražské mlýny a mlynáři koncem 17. století a v 18. století. II. část. In: *Pražský sborník historický XXXIII*. Praha, Panorama, 2004.
- Čelakovský, Jaromír: *Právo obce Pražské k řece Vltavě*, Praha, 1882.
- Eckert, František: *Posvátná místa král. hl. města Prahy*, II. díl., Praha, 1883.
- Fiala, Michal; Jásek, Jaroslav–Šítkovská vodárna a Karel Mělnický, Praha, Scriptorium, 2004.
- Herain, Jan: *Stará Praha: obrázky k akvarelům Václava Jansy*. Praha, 1906,
- Hrubeš, Josef; Hrubešová, Eva: *Pražské domy vyprávějí*, II díl., Praha, Academia, 2001.
- Hrubeš, Josef; Hrubešová, Eva: *Věže v dějinách stověžaté Prahy*, Praha: Rozmluvy, 2007.
- Huber, Miroslav, *Na Vltavě a v Praze: jak bylo a jak je*, Praha, vyd. Mare–Czech, 2012.
- Jásek, Jaroslav. *Klenot města: historický vývoj pražského vodárenství*, Praha: VR Ateliér, 1997.
- Jásek, Jaroslav; Beneš, Jaroslav. *Pražské vodní věže*. 1.vyd. Praha, VR–Atelier, 2000.
- Jílková, Jarmila. *Pražští zemští přísežní mlynáři a jejich pamětní kniha z let 1593-1628*. Diplomová práce FF UK, Praha, 1988.
- Karas, Jaroslav: *Historický vývoj mlynářství*, Praha, Mlynářské noviny, 1919
- Kolár, Jaroslav: (Hájek Václav z Libočan. *Kronika česká: výbor historického čtení*. Vyd. v edici Živá díla minulosti, Jaroslav Kolár, 1981.
- Klempera, Josef: *Vodní mlýny v Čechách III.*, Praha a okolí. Praha, Libri, 2001.
- Kneidl, František, *Dějiny města Karlína*, Praha: Česká grafická unie, 1923.
- Laštovka, Marek a kol: *Pražský uličník*, Praha, 1998.
- Ledvinka, Václav a kol. *Nové Město Pražské 1348-1784*. Praha, Archiv hlavního města Prahy, 1998.
- Líva, Václav: *Berní rula 3, Pražská města*, Praha, Archiv bývalé země České, 1949.
- Lorenc, Vilém: *Nové Město Pražské*, Praha, SNTL, 1973.
- Masaryková, Anna: *Nové mlýny na Novém Městě Pražském*, Praha: Výtvarný odbor Umělecké besedy, 1941.

- Novotný, Pavel: *Petrská čtvrť dům od domu*, Praha, Libri, 2008.
- Pažoutová, Jana: „Francouzský požár“ Prahy (1689), Praha: Scriptorium, 2011.
- Pavlanský, Jaroslav: *Vývoj zásobování vodou hl. města Prahy od XV. století do konce roku 1927*, Praha, nákl. vodáren hl. města Prahy, 1927.
- Polák, Milan a kol: *Po stopách pražského vodárenství*, Milpo Media s.r.o., Praha, 2015.
- Ruth, František: *Kronika královské Prahy a obcí sousedních I.–V.*, Praha, Körber, 1903–1904.
- Soukup, Jiří: *Obrazy z pražských břehů a vod, díl II: Pražské jezy, mlýny, vodárny a nábřeží*, Praha, České knihkupectví Weinfurtra, 1905.
- Svátek, Josef, *Ze staré Prahy*, Praha: Vilímek, 1899.
- Štěpán, Luděk; Kopřivová, Magda. *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách*, Praha, Argo, 2000.
- Tibitzlová, Radka: Novomlýnská vodárenská věž a její stavitel Jan Decapauli. In: *Staletá Praha*, roč. XXX, č. 1, 2014.
- Tomek, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. Praha, 1855–1897.
- Vejdělek, František. *Památník hasičského sboru král. hl. města Prahy (1853-1903)*. Praha, 1903.
- Winter, Zikmund, *Dějiny obchodu a řemesel v XIV. A XV. století*, Praha, 1906.
- Winter, Zikmund, *Řemeslnictvo a živnosti 16. věku v Čechách*, Praha, 1909.
- Wirth, Zdeněk, a kol. *Zmizelá Praha 1*. Praha, Nakladatelství Václava Poláčka 1945 (nově Praha, Paseka 2004).
- Wirth, Zdeněk. *Zmizelá Praha 5: Opevnění, Vltava a ztráty na památkách 1945*. Paseka, Praha, 2003.

Internetové zdroje

[8_Petrské-listy-07_2017-01_e-verze.pdf \(petrsactvrt.cz\)](#), [cit. 2024-08-01].

[Mlýny Na kameni, Šaškovy mlýny | Vodnimlyny.cz](#), Rudolf Šimek, [cit. 2024-08-01].

Seznam zkratek

AHMP – archiv hlavního města Prahy

cit.– citováno

č.– číslo

čp – číslo popisné

inv. č.– inventární číslo

fol – foliace

NA – Národní archiv

MMP – Muzeum města Prahy

NA – Národní archiv

rkp.– rukopis

sb.– sbírka

s.– strana

SM– stará manipulace

Přílohy

Kartografické materiály

MSHU-MAP-B-777-2 Jüttner

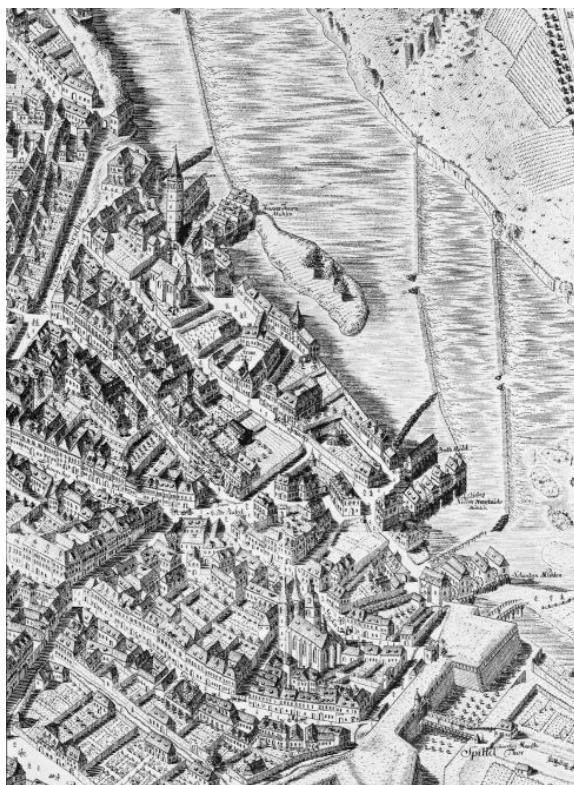
Jüttnerova mapa Prahy z roku 1816. Na horním konci vpravo lze vidět Novomlýnskou vodárenskou věž, vedle ní se nacházely tři řady mlýnů. Nejbližší Nové mlýny, o něco dále Lodecké a na konci vpravo Helmovské.

MSHU-MAP-B-791 Hurtig.

Hurtigova mapa z roku 1891. V pravém horní rohu vyobrazení Novomlýnské vodárny s trojicí původních mlýnů v řadě. Nejblíže Nové mlýny, dále Lodecké a na závěr Helmovské. Je vidět i soustava zaniklých mlýnů, nejblíže vodárně stojí Primátorský ostrov.

Plán Daniela Hubera 1769 znázorňuje trojici původních jezů. Nejšíkmější Novomlýnský, Lodecký a Helmovský.

Österreichische Nationalbibliothek
Kartensammlung, FKB P67.

Zmizelá Praha. Nové Město. Praha, Schola Ludus Pragensia 1998.

Fotografické materiály

Fotografie uvedené v této příloze pocházejí z knihy Bečková Kateřina: *Zmizelá Praha – Vltava a její břehy*: 2. díl., Od Petřské čtvrti po vodě do Troje, Praha, Paseka, 2016.

Novomlýnská vodárenská věž. Václav Hollar, mědirytina 1636. Pořízena krátce před jeho odchodem do Anglie. NG. sign. 50874. Repro z knihy Jiří Lukas; Markéta Lazarová, Praha: *Obraz města v 16. a 17. století*. Praha, 2002.

Nové mlýny Eckert, 19. 6. 1909, AMP, sign. VI 49/14.V popředí vodárenská věž s novou vodárnou, vystavěnou po roce 1878. *Zmizelá Praha – Vltava a její břehy*: 2. díl., Od Petrské čtvrti po vodě do Troje, Praha, Paseka, 2016.

Nové mlýny. Eckert, 2. 8. 1910, AMP, sign. VI 48/40. *Zmizelá Praha – Vltava a její břehy*: 2. díl., Od Petrské čtvrti po vodě do Troje, Praha, Paseka, 2016. Naproti vodárenská věž, vlevo od ní budova bývalého Vávrova mlýna čp. 1239. Dnes poštovní muzeum.

Nové mlýny. Neznámý autor, 1905, MMP, inv. č. H 141 384. *Zmizelá Praha – Vltava a její břehy*: 2. díl., Od Petrské čtvrti po vodě do Troje, Praha, Paseka, 2016.

Nejvyšší mlýn Veselský čp. 1242 zdobí průčelí se jménem majitele a letopočet 1880. Po něm se nacházejí menší Šebkův čp. 1293 a Sudův čp. 1292, jejichž tvar mansardové střechy upomínají na dobu vzniku kolem roku 1840. V levé části nad nimi se rýsuje vyšší mlýnská budova strojního Pickova mlýna s jeho jménem ve štítu.

Dolní Lodecké mlýny od severovýchodu. Neznámý autor, před rokem 1910, MMP, inv. č. H 141 386. *Zmizelá Praha – Vltava a její břehy: 2. díl., Od Petrské čtvrti po vodě do Troje, Praha, Paseka, 2016.* Původní dřevěné mlýny vyhořely a po roce 1860 nahrazeny již zděnými budovami. Sedm samostatných mlýnů, vlastníci různými majiteli.

Před Dolními Lodeckými mlýny. Foto Josef Hřebejk, před 1910, MMP, inv.č. 007 133. *Zmizelá Praha – Vltava a její břehy: 2. díl., Od Petrské čtvrti po vodě do Troje, Praha, Paseka, 2016.*

Objektiv autora směřoval do Samcoy ulice, která byla kolmo k řece. Na levé straně vidíme boční průčelí Freundova renesančního mlýna č. 1224. Nad ním se tyčil novobarokní Špačkův dům čp. 1216.

Kubešův mlýn v Klimentské ulici, Nové Město čp. 1220. Neznámý autor, kol.1910, MMP. inv. č. H 122 797.

Zmizelá Praha – Vltava a její břehy: 2. díl., Od Petrské čtvrti po vodě do Troje, Praha, Paseka, 2016. Původně renesanční mlýn. Stál na břehu řeky, jako první v řadě Helmových mlýnů.

Helmovy mlýny. Neznámý autor, po roce 1901, MMP, inv. č. H 221 685. Zobrazení střední části skupiny mlýnů, krátce po požáru Stárkova mlýnu čp. 1302. V levé části stojí klasicistní mlýn Korunní čp. 1278, zvaný dle Korunního ostrova. V mezeře je vklíněn mlýn čp. 1303. Za Korunním mlýnem stály ještě objekty čp. 1223 a 1222 z pol. 19. století, původně jirchářská a soukenická valcha.

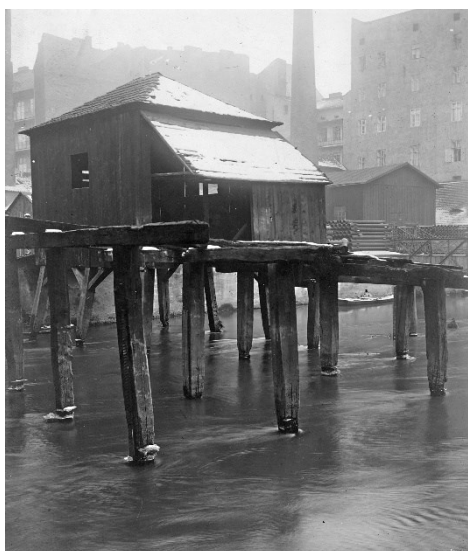
Zmizelá Praha – Vltava a její břehy: 2. díl., Od Petrské čtvrti po vodě do Troje Praha, Paseka, 2016.

Mlýn Františka Sudy ve skupině Nových mlýnů. Neznámý autor, kol. roku 1905, MMP, inv. č. H 018 175/002.

Zmizelá Praha – Vltava a její břehy: 2. díl., Od Petřské čtvrti po vodě do Troje Praha, Paseka, 2016.

K Sudovu mlýnu čp 1292 patřila tato dřevěná budova s empírovou mansardou čp. 1451. Probíhaly zde práce, jež využívaly sílu vodního kola. Např. k broušení skel či čištění koberců.

Nové mlýny, kolo barborka. Neznámý autor, před rokem 1907, MMP, inv. č. H 018 175/003.

Zmizelá Praha – Vltava a její břehy: 2. díl., Od Petřské čtvrti po vodě do Troje Praha, Paseka, 2016.

Uvnitř se nacházela tzv. barborka. Jednalo se o dřevěné kolo, které se otáčelo, šlapáním na bedněni. Tím se napnulo lano, jež bylo upevněné k lodím či vorům. Tak bylo možné je přitáhnout k vyšší hladině nad jezem.

Novomlýnská vodárenská věž a její okolí. Foto Eckert, kol. 1890, AMP, sign. VIII 1066. *Zmizelá Praha – Vltava a její břehy: 2. díl., Od Petřské čtvrti po vodě do Troje Praha, Paseka, 2016.* Zde vidíme již po odstavu. Břeh mezi věží a lagunou sloužil pile a kovárně, které však pracovaly na parní pohon, což dokládá komín na fotografii.

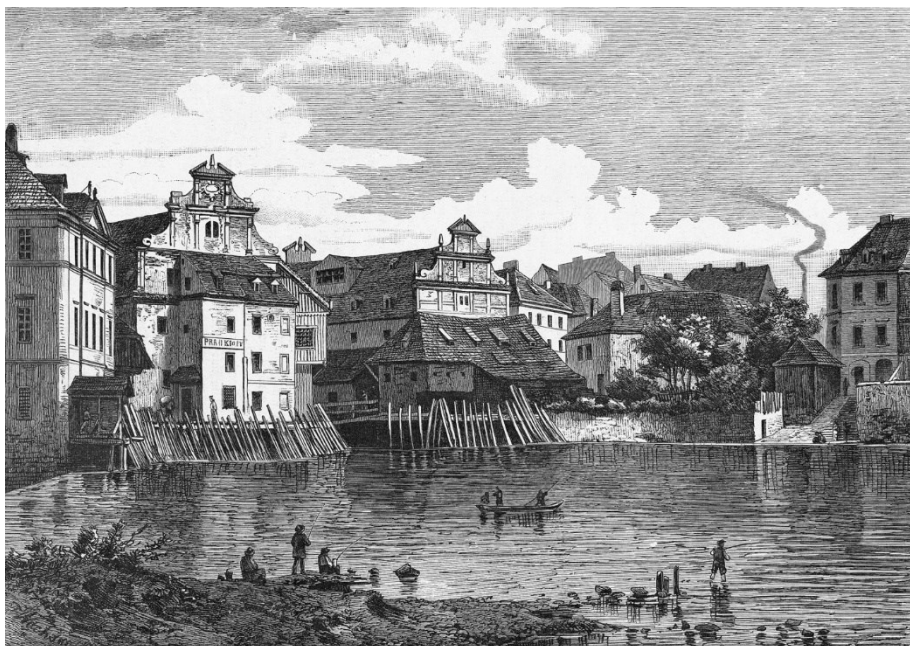

Říční laguna za Novými mlýny. Eckert, 2. 8. 1910, AMP, sign. VI 48/32.

Zmizelá Praha – Vltava a její břehy: 2. díl., Od Petrské čtvrti po vodě do Troje Praha, Paseka, 2016. Zdejší zadní trakty domů, stojící v Novomlýnské ulici. V době pořízení snímku, zde stála útulna pro nemajetné. Vlevo nahoře vícepatrová budova koželužské sušárny. Tyto budovy sloužily převážně k textilní a rukodělné výrobě podnikatelům židovského původu Epsteinům

Bedřich Havránek, Laguna mezi novými a dolními Lodeckými mlýny. Akvarel, 1853, MMP, inv. č. H 023 288. *Zmizelá Praha – Vltava a její břehy: 2. díl., Od Petrské čtvrti po vodě do Troje Praha, Paseka, 2016.*

Bedřich Wachsmann, Laguna před Helmovými mlýny, směr od Korunního ostrova. 1884, MMP, inv. č. H 132 496. *Zmizelá Praha – Vltava a její břehy: 2. díl., Od Petrské čtvrti po vodě do Troje Praha, Paseka, 2016.*

Současný pohled na Novomlýnskou věž: soukromý archiv autorky práce